

**AGRÁRFOGLALKOZTATÁS HÁTRÁNYOS
HELYZETŰ TÉRSÉGEKBEN – UNIÓS
LEHETŐSÉGEK GYAKORLATI
ALKALMAZÁSA**

**Budapest
2003**

Kiadja:
az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet

Főigazgató:
Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:
Alvincz József, Dorgai László, Harza Lajos, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár),
Kapronczai István, Kartali János, Kovács Gábor, Popp József, Potori Norbert,
Udovecz Gábor

Készült:
a Kutatási Igazgatóság
Vidékfejlesztési Osztályán

Szerző:
Hamza Eszter

Opponensek:

Dr. Sarudi Csaba intézetigazgató, Kaposvári Egyetem Állattudományi Kar
Dr. Buday-Sántha Attila tanszékvezető, Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar

HU ISSN 1418 2122
ISBN 963 491 452 7

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	5
1. Hátrányos helyzetű térségek az Európai Unióban.....	9
1.1. Problémák és törekvések (történeti áttekintés).....	9
1.2. Közösségi politikák és gyakorlati alkalmazásuk.....	11
1.2.1. Regionális politika.....	11
1.2.2. Foglalkoztatás- és szociálpolitika.....	14
1.2.3. Agrár- és vidékpolitika.....	15
1.2.4. A foglalkoztatás bővítés lehetőségei a tagjelölt országok SAPARD terveiben.....	19
2. Foglalkoztatás és szociálpolitika Dánia gyakorlatában.....	21
2.1. Dánia munkaerő-piaci helyzete az Európai Unióban.....	21
2.2. Rugalmas foglalkoztatási formák.....	23
2.2.1. Részmunkaidős foglalkoztatás.....	24
2.2.2. Önfoglalkoztatás.....	25
2.3. Foglalkoztatáspolitikai Dániában.....	27
2.3.1. A munkanélküli ellátás rendszere.....	28
2.3.2. A munkaügyi statisztikai adatgyűjtés rendszere.....	29
2.3.3. A munkaerő-piaci szervezet működése.....	29
2.3.4. A munkaerő-piaci politika aktív eszközei.....	30
2.3.4.1. Munkaerő-piaci képzés.....	31
2.3.4.2. Önfoglalkoztatóvá válás támogatása.....	32
2.3.4.3. Házkörűli szolgáltatási program.....	33
2.3.4.4. Állásrotáció.....	34
2.4. Vidék és mezőgazdaság.....	35
2.4.1. A mezőgazdaság szervezeti rendszere, a birtokszerkezet és a foglalkoztatás összefüggései.....	35
2.4.2. A Dán mezőgazdasági szövetkezetek.....	38
2.4.2.1. Történeti áttekintés.....	38
2.4.2.2. A mezőgazdasági szövetkezetek napjainkban.....	38
2.4.3. A mezőgazdasági érdekérvényesítő szervezetek működése.....	40
2.4.4. A mezőgazdasági szaktanácsadás rendszere.....	41
3. A hátrányos helyzetű térségek foglalkoztatási helyzetének javítása	
Magyarországon.....	45
3.1. A mezőgazdasági foglalkoztatás, a szervezeti rendszer és földhasználat – térségi sajátosságok.....	46
3.2. Területfejlesztési- és vidékpolitika Magyarországon.....	49
3.2.1. A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő megyék.....	53
3.2.2. Vidékfejlesztés támogatása.....	55
3.3. Foglalkoztatáspolitikai.....	55

3.4. Aktív foglalkoztatási- és szociálpolitikai programok a hátrányos helyzetű térségekben	59
3.5. Foglalkoztatást javító programok tapasztalatai, tanulságai.....	60
4. A jövő kínálta eszközök és lehetőségek, szükséges tennivalók	69
Összefoglalás	75
Summary	79
Kivonat.....	83
Abstract	84
Irodalomjegyzék	85
Táblázatok jegyzéke.....	89
Ábrák jegyzéke	91
Mellékletek	93
A sorozatban eddig megjelent tanulmányok.....	99

Bevezetés

A kilencvenes évek kezdetén bekövetkezett gazdasági-társadalmi átalakulás mezőgazdaságra, szűkebben az agrárfoglalkoztatásra gyakorolt hatásairól, a vidéken élő népesség megélhetési, jövedelemszerzési lehetőségeinek feltárásáról intézetünkben számos tanulmány, kutatási jelentés készült¹. Ezek a kutatások elsősorban a szervezeti-tulajdoni átalakulás mezőgazdaságra, vidéki foglalkoztatásra gyakorolt hatásait, az ágazat változó foglalkoztatási szerepét, a gazdasági és szociális feszültségek területi különbségeit vizsgálták, elemezték, és többek között kísérletet tettek az uniós foglalkoztatáspolitikai módszerek, foglalkoztatási formák feltárására, ezek hazai átvételének ösztönzésére is. **Jelen tanulmány** az említett kutatások sorába illeszkedik, de az előzőektől eltérően, **a fő hangsúlyt arra helyezi, hogy a foglalkoztatási feszültségeket, területi különbségeket kezelő uniós politikák elvi és gyakorlati megoldásai milyen lehetőségeket kínálnak Magyarországnak számára.**

A kutatás alapvető célja, hogy **feltárja** azokat az **Európai Unióban** elterjedt, és **eredményt hozó módszereket, intézkedéseket**, intézményi és szabályozási megoldásokat, **amelyek átvétele**, vagy a magyarországi viszonyoknak megfelelő **alkalmazása segíti a hátrányos helyzetű vidéki térségekben élők foglalkoztatási és megélhetési gondjainak mérséklését**, valamint **megismertesse azokat a lehetőségeket** – elsősorban támogatásokat – **amelyeket majd uniós tagságunk jelent.**

Már a dolgozat elején **fontos annak tisztázása, hogy mit is értsünk „hátrányos helyzetű térség” alatt.** Ez a fogalom sem az Európai Unióban, sem Magyarországon nem teljesen tisztázott, hiszen **egy térség hátrányos helyzete vagy kedvezőtlen adottsága többféle okból (gazdasági, társadalmi, természeti) eredhet.** Jelenleg az **Európai Unió strukturális támogatási rendszere** az egységes területi statisztikai rendszer (NUTS²) alapján besorolható területi egységek közül egyrészt a NUTS II. szintű (régiók), és a NUTS III. szintű (Magyarországon a megyék szintje) egységeket kezeli. A támogatási rendszer **főként gazdasági oldalról közelíti meg** az egyes térségek hátrányos helyzetének mibenlétét. Ezt tükrözi például, hogy a legtöbb támogatást azok a régiók kaphatják, amelyekben az egy főre jutó GDP nem éri el a közösségi átlag 75%-át. Az Európai Unió viszonylatában tehát Magyarország összes régiója, vagyis az egész ország úgymond hátrányos helyzetűnek számít.

---

¹ Tóth Erzsébet 2000. 'A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei' *Agrárgazdasági Tanulmányok* 2000. 13. szám. AKII, Budapest.

Tóth Erzsébet (szerk.) 2001. 'Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkaerő-piaci helyzetére (1990-2000)' *Agrárgazdasági Tanulmányok* 2001. 2. szám. AKII, Budapest.

Tóth Erzsébet (szerk.) 'Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra' *Agrárgazdasági Tanulmányok* 2002. 4. szám AKII, Budapest.

² Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques.

Hazánkban a hátrányos helyzetű térség fogalma **alatt általában elmaradott térséget szoktak érteni**. Az azonban nem mindegy, hogy mihez képest mondjuk egy-egy térségre, régióra, hogy elmaradott, hiszen a területi különbségek mindig viszonylagos különbségek, amelyek több szinten jelentkezhetnek. Éppen ezért bizonyos – általában gazdasági, demográfiai, munkaerő-piaci jellegű – mutatók alapján próbálják meghatározni, lehatárolni a hátrányos helyzetű térségeket. A leggyakrabban használt mutatók az 1 főre jutó GDP, a gazdasági aktivitás, a munkanélküliségi ráta, kereseti viszonyok, népsűrűség. Ezekkel a mutatókkal jellemezhető kedvezőtlen tényezők egymással szorosan összefüggnek, általában egyszerre, egymás hatását fölerősítve jelentkeznek. **A tanulmány is ezeket az elmaradott térségeket érti a címben is használt kifejezés alatt, tehát ahol a gazdaság értéktermelő képessége, infrastrukturális fejlettsége, a társadalmi, demográfiai mutatók jelentősen kedvezőtlenebbek az országos átlagnál.**

Az utóbbi időben egyre hangsúlyosabbá válnak a környezet állapotát, a termőhelyi viszonyokat alapul vevő lehatárolások is, amelyek elsősorban az elmúlt évtizedek környezetromboló, természetkárosító termelési rendszereinek fenntarthatatlanságából, az így erodálódott vidéki térségek elnéptelenedéséből erednek. Az Unióban ezeket a területeket kedvezőtlen adottságú és környezetvédelmi megszorítások alá tartozó térségeknek nevezik. Ezeknek a területeknek a támogatása azért fontos, mert a természeti tényezőkből (éghajlat, domborzat, földminőség), földrajzi fekvésből fakadó adottságuk miatt nem folytatható rajtuk versenyképes mezőgazdasági tevékenység, azonban az ott élők helyben tartása a természet és tájjelleg fenntartása megőrzése közös érdek.

A hátrányos helyzetű térségek felzárkózását, az itt élő népesség foglalkoztatási és szociális nehézségeinek enyhítését az Unióban több politika eszközzel együttesen segíti, melyek közül a legfontosabbak a **regionális-, a foglalkoztatás- és a közös agrárpolitikában fokozódó szerepet betöltő vidékfejlesztési politika**. A tanulmány első fejezete e politikák **elveit, a támogatási és intézményrendszer elemeit vizsgálja**, „járja körül”.

Az elvek gyakorlati alkalmazását célszerű egy tagország példáján is nyomon követni. **Dániában** a mezőgazdaság nemzetgazdaságon belüli súlya hazánkéhoz hasonló, (a GDP-ből 3% körüli az ágazat részesedése), és az ország kivitelének jelentős részét adják az agrár termékek. A mezőgazdasági terület arányai is közel azonosak a két országban. Bár Dánia a gazdasági mutatók tekintetében sokkal fejlettebb hazánknál, a kilencvenes évek elején olyan, főként a foglalkoztatás terén megmutatkozó recesszióknak volt színtere, amelyet később rendkívül gyorsan és eredményesen tudott kezelni. A foglalkoztatási viszonyok javítását hazánkban is alapvető célkitűzésnek tartom, különösen a hátrányos helyzetű térségekben, hiszen a tapasztalatok szerint a munkaalkalmak hiánya a hátrányos helyzetet előidéző okok (tényezők) hatásait felerősíti, hatványozza. Úgy vélem, hogy **az elmúlt évtizedben Dániában alkalmazott, főként foglalkoztatáspolitikai módszerekből, tapasztalatokból Magyarország is sokat tanulhat**. A Magyar Ösztöndíj Bizottság által meghirdetett államközi ösztöndíj keretében alkalmam nyílt 2002 őszén négy hónapos kutatói tevékenységet folytatni Koppenhágában, a Királyi Állattenyésztési

és Mezőgazdaság-tudományi Egyetem Közgazdasági Tanszékén. A kutatómunka során szerzett tapasztalatok, eredmények beépültek a tanulmányba, a konkrét megoldások, intézkedések különböző szempontok alapján csoportosítva kerültek bemutatásra.

A második fejezet először a **foglalkoztatáspolitikai** dániai **működését**, a statisztikai megfigyelés módszerét, az **intézmény-, és a támogatási rendszer főbb elemeit**, a téma szempontjából fontos **aktív foglalkoztatáspolitikai intézkedéseket** veszi sorra, figyelmet szentelve a hazai gyakorlat fejlesztési irányaira, a megfontolandó megoldásokra.

Ezt követően kerül sor a dán agrárfoglalkoztatás helyzetének, fejlődési útjának, az arra ható tényezőknek a leírására. A tanulmány azokat a **hazánkban is követendő példákat, módszereket mutatja be**, amelyek a magyarországi gazdálkodók tevékenységét könnyíthetik, hatékonyságukat, versenyképességüket javíthatják. Ilyen jól működő példák a dán mezőgazdaságban a **szövetkezetek**, a gazdálkodók **érdekérvényesítő és szakmai szervezeteinek**, együttműködésének **gyakorlata** és a **szaktanácsadás** rendkívül fejlett, átfogó rendszere.

Az uniós elvi (politikai) megközelítés és a gyakorlati példák, módszerek bemutatását a magyarországi helyzet hasonló rendszerű vizsgálata követi. A kutatás a harmadik fő fejezetben azt vizsgálja, hogy a **hazai regionális-, vidék és foglalkoztatáspolitikai** miként próbálja kezelni a hátrányos helyzetű vidéki térségekben élők foglalkoztatási és megélhetési gondjait, mely pontokon kapcsolódnak ezek az elemek az Európai Unió gyakorlatához, valamint hogyan épül fel a **támogatás és intézményrendszer**. A tanulmány az elvi kereteken túl, néhány **konkrét példán keresztül vizsgálat** alá vesz olyan **gyakorlati kezdeményezéseket, programokat**, amelyek a **hátrányos helyzetű térségekben élő** mezőgazdasághoz valamilyen formában kötődő **lakosság kitörési lehetőségeit, foglalkoztatási helyzetét javítják**. A programok tapasztalatainak összefoglalása az azokat működtető szakemberek tájékoztatása alapján, valamint más kutatók beszámolóit, elemzéseit nyomán készült.

A tanulmány az Európai Unióban és Magyarországon alkalmazott elvi és gyakorlati módszerek, megoldások tényfeltáró ismertetésére — és ahol lehetőség nyílik rá — párhuzamba állítására, a tapasztalatok rendszerszerű bemutatására és értékelésére alapozva megfogalmazza azokat a fejlesztési irányokat, követendő példákat, tennivalókat, amelyek hazánkban a hátrányos helyzetű térségekben a mezőgazdasághoz kötődő népesség megélhetési, foglalkoztatási lehetőségeit javítják.

1. Hátrányos helyzetű térségek az Európai Unióban

Az Európai integrációs folyamat egyik lényeges vetülete az egyes országok és régiók között fennálló fejlettségbeli különbségek mérséklése és a kevésbé fejlett térségek felzárkóztatásának elősegítése. Egy-egy régió elmaradottsága, hátrányos helyzete általában többféle okra vezethető vissza, lehet természeti adottság, vagy valamilyen történelmi folyamat vagy politikai döntés eredményeként való perifériára sodródás, és ezek az okok általában gazdasági hátrányként jelentkeznek. Ezen tényezők nyomán felszínre kerülő foglalkoztatási és szociális problémák és a gazdaság vérkeringéséből való kimaradás egymást erősítő folyamatban fokozhatják az elmaradottságot, ezek a térségek megfelelő támogatás, beavatkozás hiányában egyre rosszabb helyzetbe kerülhetnek.

Ez a fejezet azokat az Uniós elveket, politikákat, a támogatási és intézményrendszer elemeit vizsgálja, amelyek közvetve vagy közvetlenül hozzájárulnak a hátrányos helyzetű térségek társadalmi és gazdasági felzárkóztatásához, a szociális feszültségek csökkenéséhez, és e térségek népességmegtartó képességének növeléséhez. Mondhatnánk, hogy tulajdonképpen az Uniós politikák mindegyike szerepet vállal kisebb-nagyobb mértékben az említett problémák megoldásában. Valóban igaz, hogy egymást átfedő és így sok esetben egymást pozitív módon befolyásoló politikai elvekről, támogatási rendszerekről beszélhetünk.

1.1. Problémák és törekvések (történeti áttekintés)

Az Európai Unió alapidokumentuma a *Római Szerződés* (1957), amelynek eredeti változatában már – mint az egyik közösségi célkitűzés – megfogalmazódik, hogy a nyugat-európai **integráció nem képzelhető el a regionális különbségek mérséklése nélkül**, hiszen a területi egységek közötti jelentős fejlődésbeli eltérések akadályozzák az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlását. 1964-ben az EU Gazdasági és Szociális Bizottságának egyik feladatául jelent meg először a regionális politika, annak ellenére, hogy abban az – erőteljes gazdasági növekedéssel jellemzett – időben (hatvanas évek), a területi különbségek problémája nem számított súlyponti kérdésnek. Ezek a típusú gondok igazán a Közösség bővítésének előkészítésekor kerültek előtérbe. Az 1972-es *Párizsi Csúcsértekezleten* született döntések alapján határozták el, hogy közösségi pénzügyi eszközök igénybevételével kell elősegíteni a szerkezeti (strukturális) és területi aránytalanságok mérséklését. Ezek az elkülönített pénzeszközök, alapok kezdetben még egy-egy probléma megoldására összpontosítva, de térségi szinten egymástól gyakorlatilag különállóan működtek. 1994-től kezdődően a finanszírozás már az alapok (Strukturális Alapok, lásd az 1.2.1. fejezet) regionális célkitűzések szerinti összehangolásával történik.

A már említett alapidokumentumban, a Római Szerződésben megfogalmazott gazdasági és szociális kohézió célkitűzés háttérében fellelhetők a közösségi

foglalkoztatáspolitikai alapjai is, amely célkitűzés megvalósítására a Szerződéssel egyidejűleg létrehozott Európai Szociális Alap (ESZA) teremtette meg a pénzügyi biztosítékot. Az ESZA célja volt, hogy „megkönnyítse az elhelyezkedés lehetőségét, növelje a dolgozók földrajzi és szakmai mobilitását, valamint megkönnyítse az ipari változásokhoz és a termelési rendszer fejlődéséhez való alkalmazkodást”. Az alap elsősorban tehát a strukturális problémák, a munkaerő-piaci feszültségek feloldását támogatta.

A kilencvenes évek elejétől Európa szerte tapasztalható általános gazdasági visszaesést a foglalkoztatás folyamatos csökkenése, a munkanélküliség gyors ütemű növekedése kísérte, így a foglalkoztatás kérdésköre bekerült az EU politikai, döntéshozói fórumainak állandó témái közé. Az 1993-ban „Foglalkoztatás, növekedés, versenyképesség” címmel megjelent *Fehérkönyv* a piaci versenyképesség és a társadalmi szolidaritás összeegyeztethetőségének lehetőségét tárgyalja, és a foglalkoztatás-intenzív növekedés érdekében az alábbi prioritásokat ajánlja a tagországok figyelmébe:

- fejlett oktatási, **képzési rendszer**, egész életen át tartó tanulás feltételeinek megteremtése;
- **rugalmas munkaerőpiac**;
- alacsony képzettségű munkaerő **foglalkoztatási költségeinek csökkentése** a társadalombiztosítási járulék csökkentésével;
- tartós munkanélküliség megelőzése, fiatalok munkába állásának segítése **passzív munkaerő-piaci eszközök aktív eszközökre való váltása**;
- **új típusú munkahelyek** létrehozása a **szociális gazdaságban** (helyi szolgáltatások, életminőség és környezetvédelem javítása terén).

A következő fordulatot az Európai Tanács 1994. évi *esseni ülésén* a „**közösségi foglalkoztatási stratégia**” kihirdetése jelentette, amely a foglalkoztatáspolitikai intézkedések megvalósításában az alábbi kitörési pontokat ajánlja a tagállamok figyelmébe:

- a munkaerő foglalkoztatási lehetőségeinek javítása a **szakképzés fejlesztésével**;
- a növekedés **foglalkoztatás-intenzív jellegének fejlesztése** (munkaszervezet rugalmasságának fokozásával, bérpolitikával, amely ösztönzi a munkahelyteremtő beruházásokat, a regionális, helyi kezdeményezések támogatásával);
- közvetett munkaerőköltségek csökkentése;
- munkaerő-piaci politikák hatékonyságának növelése – passzív intézkedések aktív politikákkal való felcserélése;
- a **munkanélküliséggel különösen sújtott rétegek támogatása** (foglalkoztatás vagy képzés felajánlásával, tartós munkanélküliség elleni intézkedések, megkülönböztetett figyelem a nők és idősek nehéz helyzetére).

A közösségi szintű foglalkoztatáspolitikai megteremtésében azonban az 1997 júniusában elfogadott *Amszterdami Szerződés* hozott igazi áttörést, amelynek lényege a Római Szerződés módosítása volt. Ennek értelmében az emberi tényező

ugyanolyan fontosságot kapott, mint a gazdasági és pénzügyi megfontolások, a magas szintű foglalkoztatás az Európai Unió fő célkitűzései közé került. A Római Szerződés 3. cikkelyének új pontja alapján a Közösség feladatává vált, hogy „támogassa a tagállamok foglalkoztatáspolitikái közötti koordinációt annak érdekében, hogy az így összehangolt foglalkoztatási stratégiával növeljék hatékonyságukat”. Ezzel a rendelkezéssel lényegében a **foglalkoztatáspolitikát a közösségi politika szintjére emelkedett** (Nagy, 2000).

1.2. Közösségi politikák és gyakorlati alkalmazásuk

Az Európai Unióban vannak olyan közösen kialakított politikák, amelyek alapvető célja, hogy biztosítsák az Unió harmonikus fejlődését, és a felmerülő gazdasági, társadalmi feszültségek tompítását. Ezekről a politikáktól a tagországok nem térhetnek el. Az Európai Unió alapvető stratégiai célja a kohézió megteremtése, ebbe beleértendő a szociális és regionális különbségek csökkentése is. **Az Unió foglalkoztatási- szociális-, valamint regionális politikája jelenti azt a két fő területet, ahol a kohézió érdekében hoznak intézkedéseket.** Az utóbbi a kedvezőtlenebb helyzetű régiók versenyképességének növelésére koncentrál, míg az előbbi a munkavállalók jogainak erősítését és harmonizálását, a **hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esélyeinek növelését** tekinti fő feladatának. Az elmaradottabb régiók foglalkoztatási körülményeinek javítása és gazdasági potenciáljának erősítése tekinthető a legfontosabb tényezőknek a kohézió ellenében ható tendenciákkal szemben (Kengyel, 2002).

Az alábbiakban a téma szempontjából legfontosabb politikák, a **regionális, a foglalkoztatási- és szociálpolitika, valamint a közös agrárpolitika** második pilléréként számon tartott **vidékfejlesztési politika** főbb elveit, célkitűzéseit, továbbá az Unió támogatási rendszerének a kutatáshoz kapcsolódó releváns elemeit tekinti át a tanulmány.

1.2.1. Regionális politika

A regionális különbségek csökkentése céljából a Közösség létrehozta a **Strukturális Alapokat (SA)**, amelyek célja a kohézió erősítése, vagyis hogy a jelenleginél többen részesülhessenek a jólét áldásaiból. (1994-től a különböző fejlettségű területek, országok közötti kiegyenlítődést egy nem strukturális, külön alap, a Kohéziós Alap is segíti.) A Strukturális Alapok a következő négy alapból állnak:

- **Európai Szociális Alap (ESZA)** 1960-tól működik. A foglalkoztathatóság, a vállalkozói szellem és az esélyegyenlőség támogatásával, valamint a humán erőforrásokba történő befektetésekkel elősegíti a foglalkoztatás növelését;
- **Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Orientációs részleg (EMOGA-O)** 1962-ben hozták létre. Javítja és támogatja a vidéki térségekben kulcsfontosságú tevékenységnek számító mezőgazdaság versenyképességét. Ösztönzi a vidéki területeken folytatott tevékenységeket

diverzifikálását, támogatja a vidék népességmegtartó képességét, elősegíti a természetes környezet, a tájkép és a vidéki kulturális örökség megóvását és javítását;

- **Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA)** 1975-ben hozták létre. Elősegíti a régiók fejlettségi szintje és az ott élők életszínvonala közötti különbségek, valamint a legkedvezőtlenebb helyzetű régiók hátrányainak csökkentését. Az elmaradott térségek fejlesztésében és szerkezeti átalakításában, valamint a régiók gazdasági-társadalmi átalakításában való részvételével elősegíti a főbb területi egyenlőtlenségek kiegyensúlyozását;
- **Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz (HOPE)** 1993-tól működik. Elősegíti a halászat természeti erőforrásai és azok használata közti kiegyensúlyozott viszonyok kialakítását. Modernizálja a halászati struktúrákat, segíti a dinamikus, versenyképes ágazat fenntartását, valamint a halászatból élő területek revitalizációját. Javítja a halászati termékek kínálatát és értékesítési lehetőségeit.

A Strukturális Alapok célkitűzéseit a felhasználásukról szóló rendelet (1260/1999 EK Rendelet) tartalmazza a 2000-2006 közötti tervidőszakra:

1. célkitűzés (területi alapú): Az EU legszegényebb régióinak (NUTS II szint) fejlesztését segíti elő, ahol az egy főre eső GDP kisebb, mint a közösségi átlag 75%-a, valamint még az EU egyes távoli területei, szigetei, Svéd- és Finnország egyes gyéren lakott térségei. Az SA 69,7%-a fordítódik erre a célkitűzésre. A célkitűzés alá tartozó területeken a Strukturális Alapok az intézkedés költségének maximum 75%-át finanszírozhatják. Főszabályként az intézkedés elfogadott közkiadásainak legalább 50%-át biztosítják. Egyes esetekben a Kohéziós Alap által lefedett országoknál a hozzájárulás maximum 80%-ig nőhet, de a legtávolabbi régiókban elérheti a 85%-os szintet is. A vállalati beruházások esetében az EU társfinanszírozás nem lehet több, mint 35%. A célkitűzés alatt közreműködő alapok: ERFA, ESZA, EMOGA-O, HOPE.

2. célkitűzés (területi alapú): E célkitűzésen belül azok a NUTS III szintű (Magyarországon a megyék szintje) területek jogosultak támogatásra, amelyek gazdasági és társadalmi változások nyomán fokozott problémákkal szembesültek. Négy különböző típusú területet különböztetnek meg:

- ipari területek (az össznépesség 10%-a)
- vidéki területek (az össznépesség 5%-a)
- városi területek (az össznépesség 2%-a)
- halászatból élő területek (az össznépesség 1%-a)

Az SA 11,5%-át fordítják erre a célkitűzésre. Ezekben a régiókban a Strukturális Alapok az intézkedés összköltségének maximum 50%-át finanszírozhatják. Főszabályként az intézkedés elfogadott közkiadásainak³ legalább 25%-át kell biztosítaniuk, vállalati beruházások esetében az EU társfinanszírozás nem lehet több mint 15%. A célkitűzés alatt közreműködő alapok: ERFA, ESZA.

³ A nemzeti államháztartási és az uniós támogatás együtt.

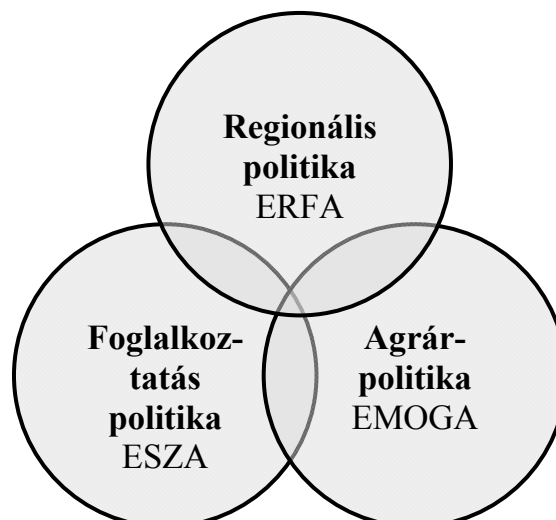
3. célkitűzés (tematikus alapú): Oktatási, szakképzési és foglalkoztatási politikák és rendszerek korszerűsítésének és átalakításának támogatása. Az összes régió támogatható ebből a forrásból, kivéve az 1. célkitűzés hatálya alá eső területek, mert azok ilyen célú támogatását az 1. célkitűzés valósítja meg. Az SA 12,3%-a fordítódik erre a célkitűzésre. Ez a célkitűzés csak az ESZA-ból finanszírozható.

Említést érdemel, hogy SA 5,35%-át úgynevezett **közösségi kezdeményezésekre** fordítják, amelyek támogatásai mindhárom célkitűzés alatti területen igénybe vehetők. Ezek gyakorlatilag ugyanazon társadalmi és gazdasági kohéziós célok érdekében működnek, mint a Strukturális Alapok programjai, de azoktól eltérő módszert alkalmaznak. Lényegük, hogy alulról jövő kezdeményezések, amelyek révén egy-egy helyi közösség az érdekeltségi területéhez tartozó új típusú, innovatív céljait, ötleteit valósíthatja meg. A 2000-2006-os programozási időszakban négy közösségi kezdeményezés működik (EQUAL, INTERREG, LEADER+ és az URBAN), ezek **közül a vidék szempontjából a LEADER+ az igazán jelentős**, mivel a **helyi kezdeményezésű vidékfejlesztési projekteket támogatja**, forrása az EMOGA Orientációs Részlege.

A regionális politika legfőbb forrása tehát a Strukturális Alapok, amely a fentebb részletezett négy alap összehangolt felhasználását teszi lehetővé, megteremtve ezáltal a közösségi politikák hatékony alkalmazását a regionális és társadalmi különbségek csökkentése céljából. A közösségi politikák és a hozzájuk tartozó pénzügyi források összhangját, kapcsolatrendszerét az 1. számú ábra szemlélteti. Valamilyen formában és mértékben mind a négy strukturális alap hozzájárul a hátrányos helyzetű vidéki térségekben élő népesség foglalkoztatási és szociális gondjainak mérsékléséhez, azonban két alap – az EMOGA és az ESZA – az, amelynek intézkedései közül jó néhány közvetlenül is hatást gyakorol az említett problémakörre. A tanulmány ezért a továbbiakban ennek a két alapnak a működését, intézkedéseit a hozzájuk társítható közösségi politikák tárgyalása alkalmával részletezi.

1. ábra

A közösségi politikák és pénzügyi forrásaik kapcsolatrendszere

1.2.2. Foglalkoztatás- és szociálpolitika

Az Európai Unióban az 1997 novemberében tartott *luxemburgi csúcsertekezleten* elfogadott Európai Foglalkoztatási Stratégia keretében kezdődött el a nemzeti foglalkoztatáspolitikák összehangolása. E stratégiának két fő célja van: a foglalkoztatás bővítése és a munkanélküliség visszaszorítása. Ez az Unió Tanácsa által évente elfogadott foglalkoztatási irányvonalak (1. melléklet) segítségével valósul meg, amelyek négy stratégiai cél (pillér) mentén határozzák meg a teljesítendő feladatokat:

1. pillér: a foglalkoztathatóság⁴ javítása;
2. pillér: a vállalkozások és a vállalkozói készségek fejlesztése;
3. pillér: a vállalkozások és dolgozók alkalmazkodóképességének fejlesztése;
4. pillér: az esélyegyenlőség megteremtése.

Az irányvonalak konkrét célkitűzéseket fogalmaznak meg, amelyek gyakorlati megvalósítására a tagországok – a megfelelő partnerek bevonásával és a nemzeti sajátosságoknak megfelelően – évenként **nemzeti foglalkoztatási akciótervet** dolgoznak ki, melyeket az Európai Bizottság és az Európai Unió Tanácsa áttekint, és a további teendőket illetően ajánlásokat fogalmaz meg.

A Unió területén a folyamatosan **változó társadalmi és foglalkoztatási helyzet kezelésének pénzügyi fedezésére** a Római Szerződés létre hozta az Európai Szociális Alapot. Az Alap elsődleges feladata, hogy az EU egész területén támogassa a **foglalkoztatottság fenntartását elősegítő képzési programokat**. A támogatások fő célja a tartós munkanélküliség leküzdése, a fiatalok munkába állásának elősegítése és a munkaerő-piaci esélyegyenlőség javítása. „Az Alap a munkanélküliség megelőzésére és a munkanélküliség elleni küzdelemre irányuló intézkedéseket támogat, valamint a humán erőforrások és a munkaerőpiacba történő társadalmi beilleszkedés fejlesztésére irányuló intézkedéseket annak érdekében, hogy elősegítsék a foglalkoztatás magas szintjét, a férfiak és nők közötti egyenlőséget, a fenntartható fejlődést, valamint a társadalmi és gazdasági kohéziót. Az Alap különösen az európai foglalkoztatási stratégia és az éves foglalkoztatási irányvonalak alapján vállalt tevékenységekhez járul hozzá.” (1784/1999 EK Rendelet)

A 2000-2006-ig terjedő időszakban az ESZA mindhárom célkitűzés keretében segítséget nyújt, de főként az 1. célkitűzés hatálya alá tartozó területek támogatására összpontosít.

Az ESZA 5 fő tevékenységi területe:

- Az aktív munkaerő-piaci politikák kidolgozása és támogatása, amelynek célja:
  - a munkanélküliség leküzdése és megelőzése;

---

⁴ A foglalkoztathatóság az emberek azon tulajdonsága, amely által munkavállalásra képesek. A fogalom nem csupán az egyéni képességek megfelelő mivoltát takarja, hanem az aktív álláskeresőkre nyújtott ösztönzést és lehetőségeket is (Nagy, 2003).

- a tartós munkanélküliek, a fiatalok és a munkaerőpiacról ideiglenesen távol maradó személyek munkaerőpiacra való visszakerülésének megkönnyítése;
- **Az egyenlő esélyek elvének érvényesítése a munkaerő-piacon**, különös tekintettel a fogyatékosokra, az etnikai kisebbségekre és a hátrányos helyzetűekre és egyéb társadalmi kirekesztéssel fenyegetett csoportokra;
- **Az élethosszig tartó tanulás** politikájának részeként a szakképzés, az oktatás, és a tanácsadás támogatása és fejlesztése az alábbi célok érdekében:
  - a munkaerőpiacra jutás feltételeinek javítása;
  - a foglalkoztathatóság fenntartása és javítása, a munkahelyi mobilitás támogatása;
  - az oktatási és szakképzési intézmények és a munkaerőpiac közti kapcsolat erősítése;
- **A szakmailag képzett, gyakorlott és alkalmazkodóképes munkaerő támogatása**, a vállalkozói készséget és a munkahelyteremtést elősegítő feltételek kialakítása, valamint olyan kutatások, technológiák és innovációk, támogatása, amelyek javítják a foglalkoztatottságot;
- **A nők munkaerőpiacra történő belépését** és munkaerő-piaci részvételét javító konkrét intézkedések **támogatása**, ide értve szakmai érvényesülésüket, új álláshoz jutásukat, új üzleti vállalkozás beindítását.

Az ESZA működését szabályozó rendeletben szerepelnek a támogatható tevékenységek, melyek két fő területre koncentrálnak:

1. Humán erőforrások fejlesztése, ezek keretében az Alap személyeket támogat, a források képzésekre, továbbképzésekre, munkanélküli segélyekre, és új foglalkoztatási formákra, különböző foglalkoztathatóságot javító munkaerő-piaci intézkedésekre, önfoglalkoztatóvá válásra fordíthatók.
2. Struktúrák és rendszerek fejlesztése, melynek keretében intézményeket és rendszereket támogat az Alap, például a képzési és oktatási rendszerek korszerűsítését, munkaügyi szervezetek fejlesztését, tanárok képzését.

Az Európai Unió csatlakozásunk után az ország számára is hozzáférhető ESZA pénzeszközeiből tehát számos olyan terület támogatható lesz, legyen az programfinanszírozás, vagy intézményfejlesztés, amely hozzájárulhat a hátrányos helyzetű térségek munkaerő-piaci és szociális helyzetének javításához.

1.2.3. Agrár- és vidékpolitika

A vidéki térségekben élő, főként mezőgazdasági vagy ahhoz kapcsolódó tevékenységet végző népesség foglalkoztatási, szociális helyzetének tárgyalása kapcsán feltétlenül szót kell ejteni az Európai Unió Közös Agrárpolitikájáról, (KAP) azon belül is a **vidékfejlesztési politika szerepéről**. Már a Római Szerződésben lefektetett közös agrárpolitika céljai között szerepel a mezőgazdasággal foglalkozó népesség számára az élet- és jövedelmi színvonal növelése. Első ízben, 1996-ban a Corkban megrendezett Európai Vidékfejlesztési Konferencián vetődött fel, hogy a vidékfejlesztésnek a KAP integráns részévé kell válnia. A **Corki Deklaráció**

kimondja továbbá, hogy „A fenntartható vidékfejlesztés az EU programjai között meghatározó alapelvvé kell, hogy váljon minden vidéket érintő politikában, mind a közeljövőben, mind a bővítés után. Céljai: az elvándorlás megelőzése, a szegénység elleni küzdelem, a munkahelyteremtés serkentése, az esélyegyenlőség kialakítása, valamint az egészség, a biztonság, a személyiségfejlődés, a pihenés és a vidéki jólét területén megfelelés a növekvő minőségi igényeknek...”

Az *Agenda 2000*, amely a 2000-től kezdődő programozási időszakra fogalmazza meg a KAP és a vidékfejlesztési politika reformjának alapelveit, tovább hangsúlyozza a vidékfejlesztés szükségességét. Ettől kezdve a **vidékfejlesztés a Közös Agrárpolitika második pillérévé válik**. Az Agenda 2000 reformcsomag bevezetésekor az Unió deklarálta, hogy a későbbiekben **újabb reformot** készít elő amely során a klasszikus, **termeléshez kapcsolódó támogatásokat leépíti, és azok forrásait fokozatosan vidékfejlesztésre csoportosítja át**. A reformok előjelei már az **Európai Bizottság** 2002 január 30-án nyilvánosságra hozott, majd éles viták tárgyát képező **integrációs stratégiai indítványában megmutatkoztak**, melynek értelmében a csatlakozó tagállamok mezőgazdasági termelői a belépés után nem részesülhetnek azonnal az EU-ban jelenleg juttatott teljes összegű közvetlen termelői támogatásban, hanem tíz éves átmeneti időszakon keresztül érhetik el a jelenlegi tagállamokban alkalmazott juttatások szintjét. Közben a jelenlegi tagállamokban is csökkenteni kívánják a direkt támogatások mértékét, minden évben 3-3%-kal, egészen addig, amíg a csökkentés el nem éri a 20%-ot. A Bizottság ezzel az indítványával az újonnan csatlakozó országokat hátrányos megkülönböztetésben részesíti, és nagy a veszélye annak, hogy így a magyar termelők rosszabb jövedelem pozícióba kerülve tönkre mennek, elveszítik piacaikat. A Bizottság az új tagállamok számára nyújtandó csökkentett mértékű direkt támogatásokról szóló döntését a következőkkel indokolta:

- A direkt támogatások azonnali bevezetésével **elmaradna, vagy csak csekély mértékben menne végbe a szerkezetváltás és modernizáció**, aminek következtében alacsony maradna a hatékonyság, és a minőség, valamint konzerválna a „látens” munkanélküliség;
- A magas szintű támogatás a jelenlegi, igen elmaradott fejlettségi szinten lévő struktúrát konszolidálná, fenntartaná, holott minél gyorsabb átalakulásra, fejlesztésre van szükség;
- Könnyen előfordulhat, hogy a **támogatás forrásait** nem fejlesztésekre, termelés bővítésre vagy alternatív tevékenység diverzifikációra használnák a gazdák, hanem „**felélnék**”;
- Az egy szektorba történő jelentős forrásbevonás nagy jövedelmi és szociális egyenlőtlenségeket eredményezne a társadalomban.

A fenti indokok alapján felmerül, hogy a gazdasági és kereskedelmi torzulásokat eredményező közvetlen támogatások sokszor előre pontosan nem látható hatásai elkerülhetők, ha a forrásokat jól körülhatárolt, célzott vidékfejlesztési intézkedésekre fordítjuk. Ennek megfelelően a **Bizottság** az újonnan csatlakozó országok vidéki területeinek strukturális problémáit kezelendő, egy **továbbfejlesztett vidékfejlesztési politika bevezetését helyezte kilátásba**, amely

az Unióban megszokott társfinanszírozási arányoknál magasabb mértéket (80%-ot) tart szükségesnek, megerősítve a vidékfejlesztés fontosságát. Ezek az intézkedések a mezőgazdaság multifunkcionális jellegének erősítése révén, az ágazat környezetvédelemben, és a vidéki területek szociális életében betöltött szerepével is foglalkoznak.

Az **agrárstruktúra és vidékfejlesztés elősegítése érdekében** az úgynevezett vidékfejlesztési intézkedéseket az 1962-óta működő Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EMOGA) támogatja. Az intézkedések kapcsolódnak a Közös Agrárpolitika egyéb eszközeihez és kiegészítik azokat, valamint beépülnek a fejlődésben elmaradt térségek fejlesztését és szerkezeti átalakítását elősegítő intézkedésekbe (1. célkitűzés), és kapcsolódnak a szerkezeti nehézségekkel szembesülő térségek gazdasági és társadalmi átalakítását támogató intézkedésekhez (2. célkitűzés) is. Az 1257/1999 EK Rendeletben (vidékfejlesztési rendelet) felsorolt vidékfejlesztési intézkedések (2. melléklet) körét az Európai Unió új tagoknak szóló 2002. januárjában közzétett ajánlatában kibővítette a félig önfenntartó gazdaságok számára nyújtott támogatással, valamint termelői csoportok létrehozásának ösztönzésével, majd később az EU közös álláspontjában a kötelező EU előírásoknak való megfelelés támogatásával.

Az EMOGA két részlegre oszlik, az Orientációs részleg tartozik csak a Strukturális Alapok közé, de a Garancia Részleg úgynevezett kísérő intézkedései is befolyásolják a vidék foglalkoztatási helyzetét, különösen a korai nyugdíjazás, de az agrár-környezetvédelem, a kedvezőtlen adottságú területeknek nyújtott kompenzációs támogatás, a mezőgazdasági területek erdősítésének támogatása, és a már említett, új tagok számára nyújtandó három intézkedés is.

Az EMOGA által támogatott intézkedések közvetlenül, vagy áttételesen hozzájárulnak a vidéki, mezőgazdasággal részben, vagy egészében foglalkozó népesség megélhetési, foglalkoztatási és szociális gondjainak mérsékléséhez, ezen vidéki, gyakran hátrányos helyzetben lévő térségek fejlesztéséhez. Az alábbiakban csak a vidéki foglalkoztatáshoz, jövedelemszerzéshez szorosan illeszkedő intézkedéseket részletezem:

Fiatal gazdálkodók induló támogatása

Az intézkedés a mezőgazdasági vállalkozást, gazdaságot első ízben beindítani kívánó fiatal gazdálkodókat támogatja, annak érdekében, hogy a támogatással gazdaságilag életképes és hosszú távon jövedelmező egyéni gazdaságok, agrárvállalkozások alakulhassanak ki. Ez az eszköz a vállalkozás indításával munkahelyet is teremt a vidéki térségekben, hozzájárulva a fiatalok helyben maradásához, és így a korstruktúra javításához. Közvetett módon erősíti a birtokkoncentrációt is. A Rendeletben (1257/1999 EK Rendelet) meghatározott feltételek szerint azok a gazdálkodók támogathatók, akik 40 évnél fiatalabbak, megfelelő szakismerettel és szakmai alkalmassággal rendelkeznek, továbbá a gazdaság vezetőjeként első alkalommal kell, hogy mezőgazdasági vállalkozást

indítsanak. Bizonyítaniuk kell, hogy az indítandó gazdaság gazdaságilag életképes és teljesülnek benne az alapvető környezetvédelmi, higiéniai és állatjóléti feltételek.

Képzés

A szakmai képzés támogatása hozzájárul a gazdálkodók, valamint a mezőgazdasági és erdészeti tevékenységeket végző személyek szakismereteinek és szakmai alkalmasságának fejlesztéséhez, valamint átképzésükhöz.

Fel kell készíteni a gazdálkodókat a termelés minőségi irányváltására, a tájkép fenntartásával és gazdagításával összeegyeztethető termelési módszerek alkalmazására, a környezet védelmére, a higiéniai és állatjóléti követelményekre, a gazdaságilag életképes mezőgazdasági vállalkozás működtetéséhez szükséges szakismeretek megszerzésére, továbbá fel kell készíteni az erdőtulajdonosokat és az erdészeti tevékenységeket végző más személyeket az erdők gazdasági, ökológiai vagy társadalmi funkcióit fejlesztő erdőgazdálkodási gyakorlat alkalmazására.

Az intézkedés keretében nyújtott támogatás azáltal, hogy az eredményesen működő életképes gazdaságok működtetéséhez szükséges szakmai ismeretek átadását, a gazdák alkalmasságát segíti, közvetetten hozzájárul a mezőgazdasági vállalkozók munkahelyének megtartásához, helyben maradásukhoz.

A vidéki térségek alkalmazkodásának és fejlődésének elősegítése

Ez az intézkedés a vidékfejlesztési rendelet kilencedik intézkedése, amely összesen 13 tevékenységre irányulhat (2. melléklet). Ezek közül foglalkoztatáspolitikai szempontból a legfontosabbak a „mezőgazdasági és mezőgazdasághoz közeli tevékenységek diverzifikációja többféle tevékenység és alternatív jövedelemforrások biztosítására”, valamint az „idegenforgalmi és kézműipari tevékenységek ösztönzése”. Mindkét eszköz célja a korábban mezőgazdaságban dolgozó de onnan kikerült munkaerő, illetve a továbbra is mezőgazdasági tevékenységet végző, csak részben árutermelő egyéni gazdaságok számára a jövedelemszerzési lehetőségek bővítése és ezzel a vidéki népesség gazdasági alapjának megteremtése, erősítése.

Az intézkedés alkalmazása hozzájárulhat a vidéki térségekben kialakult hátrányok csökkentéséhez, illetve megszüntetéséhez, a vidéki lakosság életminőségének, jövedelmi helyzetének javításához. Az új típusú tevékenységek, vállalkozások, szolgáltatások sikeres beindításához és működtetéséhez alapvető feltétel a tőkehiány mérséklése, a vállalkozási kedv és kezdeményezőkészség fokozása, ösztönzése.

A félig önellátásra termelő gazdaságok támogatása

Ennek az intézkedésnek a keretében nyújtandó támogatás a jelenleg csak saját fogyasztásra termelő, de termékeik egy részét, vagy egészét értékesítő gazdaságokat segíti abban, hogy életképes árutermelő gazdaságokká válhassanak. Az EMOGA

Garancia részlege által finanszírozott intézkedést az újonnan csatlakozó országok alkalmazhatják. A juttatás egyfajta átalány kifizetés, amelynek felső határa 1000 Eurót (kb. 250 ezer Ft) jelent évente egy gazdaság számára. A támogatás öt éven keresztül folyósítható, feltétele egy üzleti terv bemutatása, amely bizonyítja, hogy a vállalkozás a jövőben gazdaságilag életképes lesz. Amennyiben három év elteltével a gazdaság nem teljesíti az üzleti tervben vállalt célokat, a támogatás további folyósítását le kell állítani, azonban a már kifizetett összeget nem kell visszafizetni. Ilyen értelemben ez a támogatási forma egyfajta „szociális segítséget”, jövedelem kiegészítést jelent abban az átmeneti időszakban amíg a gazdaság életképes működéséhez szükséges szerkezet átalakítás folyik (Dorgai *et al.*, 2003).

A vidékfejlesztési intézkedésekkel tehát megteremthetők a mezőgazdaságban a versenyképesség növeléséhez szükséges modernizációs, szerkezetváltással összefüggő beruházások, azonkívül a vidéki területeken többféle munkalehetőség biztosításával, a megélhetési, szociális problémák is csökkenthetők.

1.2.4. A foglalkoztatás bővítés lehetőségei a tagjelölt országok SAPARD terveiben

Ebben az alfejezetben a tanulmány azt vizsgálja, hogy a tagjelölt országok előcsatlakozási vidékfejlesztési terveiben (SAPARD tervekben) miként (mely intézkedések nyomán) és főleg milyen súllyal jelennek meg a foglalkoztatáspolitikai szempontok.

Az országok SAPARD terveinek többségében két intézkedés található amely a vidéki foglalkoztatás, a humán erőforrás fejlesztésére irányul. Természetesen ezeknek az intézkedéseknek a pontos megnevezése országonként eltérő, lényegüket tekintve azonban beazonosíthatók. Ezek: „a gazdasági tevékenységek diverzifikációja és alternatív jövedelemszerzést biztosító tevékenységek fejlesztése”, valamint a „szakképzettség fejlesztése a vidéki lakosság körében”. Az egyes országokban a SAPARD intézkedések száma igen eltérő, van, ahol csak néhány (5 db) intézkedés között osztották meg a forrásokat (Szlovénia és Észtország) máshol 11-12 intézkedést is megfogalmaztak a tervkészítők (Románia, Bulgária és Lettország esetében). Az azonban elmondható, hogy az országok mindegyikében alapvetően a versenyképesség és strukturális beruházások növelésére irányuló („gazdaságokba történő beruházási támogatások” és „a mezőgazdasági termékek feldolgozásának és értékesítésének fejlesztése”) intézkedésre fordítják a legnagyobb összeget, az összes költségnek átlagban 45-80 százalékát.

A vidéki területeken a gazdasági tevékenységek diverzifikációjának fejlesztésén az országok többsége

- turizmust;
- mezőgazdasági szolgáltatásokat;
- kézműipari termék előállítását;
- egyéb szolgáltatásokat;
- élelmiszer-feldolgozást kis- és középvállalkozásokban;

- a hagyományostól eltérő mezőgazdasági ágazatokat (gombatermesztés, selyemhernyó-tenyésztés, gyógy és fűszernövény-termesztés, méhészet, akvakultúra) ért.

Az egyes országok eltérő arányban támogatják a diverzifikációt, átlagosan 8-25%-át fordítják a teljes költségnek. Legnagyobb a súlya Cseh- (20,4%) és Lettországnak (24,8%), legkisebb Bulgáriában (7,6%) és Litvániában (8,4%).

A vidéki lakosság szakképzettségének fejlesztésén elsősorban a

- mezőgazdasági ismeretek;
- a vállalkozási, számviteli, könyvelési és
- adózással összefüggő ismeretek fejlesztését értik.

Ez az intézkedés csak Észtországban és Szlovéniában nem jelenik meg, a többi országban az összes költségnek átlag 1-3%-a fordítódik rá. A legnagyobb arányban Románia támogatja a szakképzést, (a teljes SAPARD költségvetésnek 3,6%-ával).

A mezőgazdasággal kapcsolatos tevékenységek sikeresebb, hatékonyabb végzéséhez közvetett módon ugyan, de jelentős mértékben hozzájárul a termelői csoportok kialakítása intézkedés is, amely bár kis (néhány százaléknyi) súllyal de egy pár ország tervében megtalálható. Hazánkban a teljes költségvetésből közel 4%-ot, Szlovákiában 2,6%-ot, Romániában 1%, Bulgáriában csupán egy ezreléknyit fordítanak erre az intézkedésre.

2. Foglalkoztatás és szociálpolitika Dánia gyakorlatában

Az első fejezetben láthattuk, hogy az Európai Unió közösségi politikái alapvetően a gazdasági folyamatokból eredő kedvezőtlen hatások, megoldást sürgető problémák nyomán alakultak, fejlődtek. Így a foglalkoztatásban bekövetkezett negatív vonások, a munkanélküliség kilencvenes évtized elején bekövetkezett megnövekedése a legtöbb országban a munkaerő-piaci politika újragondolását, megreformálását tette szükségessé. **A tagállamok közül Dánia ezt a reformfolyamatot igen sikeresen hajtotta végre**, hiszen az 1993-ban regisztrált 12%-os munkanélküliséget 2000-re több mint 7 százalékponttal sikerült lecsökkentenie.

Ugyanakkor itt is csakúgy, mint hazánkban a mezőgazdasági foglalkoztatás szintje esett legerőteljesebb mértékben. Mint már a bevezetésben említettem, alkalmam nyílt dániai kutatómunkám során a dán foglalkoztatáspolitikai főbb elemeit, eszközrendszerét, a munkaerő-piaci szervezet működését, a munkaügyi statisztika számbavételi módjait részletesebben tanulmányozni. Az alábbi fejezet először Dánia munkaerő-piaci helyzetét, a foglalkoztatás rugalmas formáinak gyakorlatát az Unió viszonylatában mutatja be, majd az ország foglalkoztatáspolitikájának főbb elemeit vizsgálja, különös hangsúlyt fektetve az aktív munkaerő-piaci eszközökre, ösztönzőkre, valamint a mezőgazdasági foglalkoztatást, a vidék helyzetét javító módszerekre.

2.1. Dánia munkaerő-piaci helyzete az Európai Unióban

Az Európai Unióban az 1990-es évtized elején jelentkező gazdasági recesszió hatásaként a foglalkoztatási nehézségek egyre erőteljesebben jelentkeztek. A munkanélküliségi ráta az 1990-es 7,7%-ról 1993-ra 10,2%-ra nőtt.

A gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság tekintetében az Európai Unió tagországai között jelentős különbségek tapasztalhatók, bár az eltérések a foglalkoztatás szempontjából a legtöbb tagországban mélypontként számoltartott 1993-as évhez képest csökkentek (1. táblázat). A legnagyobb differencia a munkanélküliség területén mutatkozik, ahol a legjobb helyzetben lévő Luxemburg és a legelmaradottabb Spanyolország között még 2001-ben is mintegy ötszörös az eltérés. **Dánia minden mutató tekintetében előkelő helyet foglal el, a foglalkoztatási arány és a gazdasági aktivitás is itt a legmagasabb az Unióban (76,2% és 79,9%).** A 4,3%-os munkanélküliségi arány is jóval az uniós átlag alatt van.

1. táblázat

A gazdasági aktivitás változása az EU tagországokban

%

Megnevezés	Foglalkoztatási arány ¹⁾		Aktivitási ráta ²⁾		Munkanélküliek aránya ³⁾	
	1993	2001	1993	2001	1993	2001
Belgium	55,8	59,9	61,1	63,9	8,6	6,6
Dánia	72,1	76,2	81,4	79,9	9,5	4,3
Németország	65,1	65,8	70,6	71,4	7,9	7,9
Görögország	53,7	55,4	59,0	62,1	8,6	10,2
Spanyolország	45,6	56,3	59,1	64,7	18,6	10,6
Franciaország	59,3	63,1	67,3	68,4	11,3	8,6
Írország	51,7	65,7	61,2	68,4	15,6	3,8
Olaszország	52,1	54,8	58,0	60,6	10,1	9,4
Luxemburg	60,8	62,9	62,4	64,1	2,6	2,0
Hollandia	63,6	74,1	68,0	75,8	6,2	2,4
Ausztria	68,3*	68,4	70,9*	71,0	3,8*	3,6
Portugália	64,6	68,9	68,5	71,9	5,6	4,1
Finnország	61,1	68,1	73,1	75,0	16,4	9,1
Svédország	70,3	71,7	77,4	75,2	9,1	5,1
Egyesült Királyság	68,0	71,7	75,8	75,6	10,2	5,0
EU-15	60,0	63,9	67,2	69,2	10,2	7,4

¹⁾ Foglalkoztatási arány: a munkavállalási korú foglalkoztatottak aránya a munkavállalási (15-64 éves) korú népességből

²⁾ Aktivitási ráta: a munkavállalási korú foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes aránya a munkavállalási (15-64 éves) korú népességből

³⁾ A munkavállalási korú (15-64 éves) népesség arányában.

* 1994-es adatok.

Forrás: Employment in Europe 2002, European Commission, Luxembourg 2002.

A 90-es évtizedben a foglalkoztatottak nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlásának a termelő ágazatokból a szolgáltatás felé történő elmozdulása általános jelenség az összes tagországban. A változás mértéke Németországban a legszembetűnőbb, ahol a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya a tíz év alatt 12,5 százalékponttal nőtt, elsősorban az ipar rovására (2. táblázat). A mezőgazdasági foglalkoztatottság aránya Görögországban (16,3%) és Portugáliában (10,9%) a legmagasabb, annak ellenére, hogy az időszak alatt – Írország mellett – ebben a két országban volt a legerőteljesebb az ágazat munkaerő kibocsátása. Figyelemre méltó, hogy **Dániában a mezőgazdaság viszonylag jelentős szerepe ellenére az ágazatban foglalkoztatottak aránya hasonló mértékben csökkent mint az uniós átlag.** Mivel a munkanélküliség is jelentősen mérséklődött ebben az időszakban, azt bizonyítja, hogy **megtalálták a módját annak, hogy az ágazat foglalkoztatási szerepvégzése ne okozzon munkaerő-piaci feszültséget a vidéki térségekben.**

2. táblázat

A foglalkoztatás nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlása az EU tagországaiban

Megnevezés	A foglalkoztatottak aránya,%					
	mezőgazdaság	ipar	szolgáltatás	mezőgazdaság	ipar	szolgáltatás
	1991-ben			2001-ben		
Belgium	2,7	30,5	66,8	2,0	23,3	74,8
Dánia	5,7	27,6	66,7	3,3	22,6	74,1
Németország	3,5	40,1	56,4	2,4	28,6	68,9
Görögország	22,2	25,7	52,1	16,3	24,2	59,5
Spanyolország	10,9	33,0	56,1	6,5	29,8	63,8
Franciaország	6,0	30,0	63,9	4,1	22,7	73,2
Írország	14,0	29,0	57,0	7,0	29,0	64,0
Olaszország	8,5	32,2	59,3	4,8	29,4	65,8
Luxemburg	3,5	28,9	67,6	1,6	23,1	75,4
Hollandia	4,4	25,6	70,1	3,4	19,8	76,7
Ausztria	7,8	37,2	55,0	n.a.	n.a.	n.a.
Portugália	17,4	34,0	48,6	10,9	30,6	58,5
Finnország	8,2	29,5	62,3	5,8	27,7	66,4
Svédország	3,6	28,0	68,3	2,6	23,3	74,1
Egyesült Királyság	2,3	31,2	66,5	1,4	24,8	73,7
EU 15 összesen	6,4	33,2	60,4	4,2	26,42	69,4

Forrás: Employment in Europe, 2000., 2002. European Commission, Luxembourg 2000., 2002.

2.2. Rugalmas foglalkoztatási formák

A munkahelyteremtés egyik sikeres módja a rugalmas foglalkoztatási formák terjedése, amelyek egyre inkább kezdenek meghonosodni az Unió tagországaiban. Az **atipikus, vagy rugalmas foglalkoztatási formák** utóbbi évtizedben való terjedéséről, azok jelentőségéről számos tanulmány (Laky, 1997.; Frey, 2000; Tóth, 2002) és kutatási eredmény látott napvilágot. Azt, hogy jelen tanulmány mégis mért foglalkozik újra ezzel a területtel, a **vidéki foglalkoztatásban betöltött jelentős szerepe** magyarázza. Rugalmas foglalkoztatási formáknak nevezzük azokat, amelyek egy vagy több elemükben eltérnek a hagyományos, teljes munkaidős alkalmazotti munkaviszonytól. Az Európai Unióban a három legjelentősebb formát mérik fel rendszeresen, a részmunkát, a határozott idejű szerződéses alkalmazást és az önfoglalkozást. Ez a fejezet a három forma közül a részmunkaidős- és az önfoglalkoztatási formákat tekinti át az Európai Unióban, és részletesebben Dániában. Ezeknek a formáknak a jelentősége a hátrányos helyzetű térségek foglalkoztatási helyzetének javításában az alábbiakban foglalható össze:

A fent említett térségekben a fő probléma a munkahelyek hiánya, legyen az bármely ágazatban. A nagy munkahelyteremtő beruházások az ország ezen területeit elkerülik, így a hagyományos, alkalmazotti munkaviszonyon alapuló foglalkoztatási lehetőség igen korlátozott. Az itt élők számára nem marad más eshetőség, mint hogy

a sokszor nem legális keretek között végzett alkalmi munkavégzésből, illetőleg a szociális, és munkanélküli segélyekből származó szerény jövedelmüket némi mezőgazdasági tevékenységgel, helyben végezhető szolgáltatásokkal, kézműipari tevékenységgel próbálják kiegészíteni. Az atipikus munkavégzési formákat tulajdonképpen tekinthetjük úgy is, mint ezeknek a „túlélési stratégiaként” bevetett módszereknek a legális keretek között való és jóval magasabb fejlettségi szinten történő megjelenései.

2.2.1. Részmunkaidős foglalkoztatás

Részmunkaidőben foglalkoztatottaknak tekintik azokat, akik országuk törvényes (napi, heti) munkaidejének rendszeresen (nagyjából) a felében dolgoznak, erről szól munkaszerződésük. Korábban néhány országban a részmunkaidősök kevesebb szociális juttatást élveztek munkahelyükön, mint a hagyományosan, teljes munkaidőben foglalkoztatottak. 1997 végén azonban az UNICE⁵ és a CEEP⁶ (az EU munkáltatóit tömörítő szervezetek), valamint az ETUC⁷ (az európai szakszervezeti szövetség) megállapodást írt alá a részmunkaidő támogatásáról és a részmunkaidőben dolgozók védelméről; azaz a teljes munkaidőben dolgozókkal minden téren azonos elbírálásáról.⁸

A részmunkaidő elterjesztése révén azokban a térségekben, ahol kevés a munkahely, és ebből következően magas a munkanélküliség, el lehet érni, hogy a **meglévő munkaalkalmak minél több ember számára hozzáférhetőek** legyenek. Jó esetben ez a foglalkoztatási forma a vállalatok számára is kedvező, amennyiben hozzá tudják igazítani a termelési folyamathoz, illetőleg így **alkalom nyílik** arra is, hogy **alkalmazottaikat továbbképzésben részesítsék**, biztosítva a változó igényekhez való alkalmazkodást. A részmunkaidőben **dolgozónak lehetősége nyílik** arra, hogy **háztáji, mezőgazdasági és egyéb termelő, vagy szolgáltató tevékenységgel kiegészítse jövedelmét**, a munkavégzést pedig **hozzáigazítsa a családi élethez**. Ez a forma különösen a gyermeket nevelő nők számára kedvező.

A részmunkaidős foglalkoztatás kilencvenes években történő **bővüléséhez az Európai Unió országaiban tudatos foglalkoztatáspolitikai ösztönzők bevezetése is hozzájárult**. A legmagasabb arányt **Hollandiában** ér el, ahol a **foglalkoztatottak 41%-a dolgozik részmunkaidős állásban**. Ez a forma **Görögországban terjedt el a legkevésbé** (4,6%) (3. táblázat). **Dániában a részmunkaidős foglalkoztatottak aránya az Európai Unió átlagának (23,6%) megfelelő, 21,7%-os**. Itt a teljes munkaidős foglalkoztatás átlagosan 37 órát jelent, részmunkaidőben foglalkoztatottnak minimális heti munkaidejét 15 órában határozzák meg. A többi skandináv országhoz hasonlóan igen nagy **hagyománya van** a dolgozók és a munkaadók közötti **konszenzusra törekvő, érdekegyeztető mechanizmusoknak**, ilyenformán a munkaügyi kérdések törvényi szabályozása csupán keret jellegű, a fő

⁵ Union of Industrial and Employers' Confederations of Europe.

⁶ European Centre of Enterprises with Public Participation and of Enterprises of General Economic Interest.

⁷ European Trade Union Confederation.

⁸ European Framework Agreement on Part-time Work, 1997. dec. 15.

kérdések a társadalmi érdekegyeztetés útján dőlnek el. **Törvényben írják elő**, hogy **a dolgozókat függetlenül attól, hogy rész- vagy teljes munkaidőben dolgoznak-e, azonos elbírálás, és azonos jogok illetik meg.**

Dániában a **részmunkaidőben dolgozók munkanélküli biztosítása** különbözik a teljes munkaidőben dolgozókéétól. A csökkentett munkaidővel arányosan a kapható ellátás összege is **alacsonyabb**. A részmunkaidős biztosított munkanélkülivé válása esetén a maximális munkanélküli ellátás legfeljebb kétharmad részére jogosult, néhány szakterületen belül, valamint az önfoglalkoztatók számára nem lehetséges részmunkaidős biztosítást kötni.

3. táblázat

A főbb foglalkoztatási formák aránya az EU tagországaiban, 2000

(%)

Megnevezés	Teljes munkaidős foglalkoztatás		Önfoglalkoztatás		Részmunkaidős foglalkoztatás		Határozott idejű szerződéses	
	összes ágazatban	a mezőgazdaságban	összes ágazatban	a mezőgazdaságban	összesen	mg.-ban	összesen	mg.-ban
Belgium	60,9	1,9	14,0	54,4	17,4	6,3	9,1	..
Dánia	76,4	3,6	8,2	45,5	21,7	19,2	9,7	6,1
Németország	65,3	2,6	10,1	32,6	19,4	15,7	12,8	12,6
Görögország	55,9	17,0	32,4	64,1	4,6	8,0	12,8	1,6
Spanyolország	54,7	6,9	18,3	49,0	8,2	7,8	32,0	24,2
Franciaország	61,7	4,2	10,1	53,8	16,9	15,8	14,9	8,5
Írország	64,4	7,8	17,6	73,8	16,8	13,1	4,6	..
Olaszország	53,4	5,2	24,2	47,3	8,8	14,7	10,1	14,2
Luxemburg	62,7	2,2	8,9	75,0	11,0	0,0	5,3	..
Hollandia	72,9	3,1	10,4	45,0	41,2	38,3	13,8	15,4
Ausztria	67,9	6,1	10,8	60,5	17,0	17,0	8,1	0,9
Portugália	68,1	12,5	23,7	69,5	10,7	40,7	20,4	3,9
Finnország	68,1	6,2	12,9	62,6	12,2	17,0	16,3	8,2
Svédország	71,1	2,9	10,6	57,5	22,3	35,8	13,9	7,5
Egyesült Királyság	71,2	1,5	11,3	43,9	24,9	17,9	7,0	4,2
EU 15	63,1	5,6	14,1	51,3	23,6	17,1	13,6	10,7

Forrás: European social statistics - Labour force survey results 2000 Eurostat European Communities, 2001

2.2.2. Önfoglalkoztatás

Az **önfoglalkoztatási forma** a legtöbb Európai Unió tagországban igen elterjedt. A **legnagyobb aránya a mezőgazdaságban, a kézműiparban, kiskereskedelemben van.** Jelentősége ennek a formának tehát igen nagy azokban a vidéki térségekben, ahol a tömeges munkaerőt felszívó vállalatok hiányában az egyéni vállalkozások jelenthetnek megélhetési és foglalkoztatási megoldást, különösen a mezőgazdaságban, és azzal kapcsolatos kiegészítő, szolgáltató, vagy kézműipari tevékenységekben.

Az önfoglalkoztatás, mint foglalkozási kategória, az ILO általánosan elfogadott meghatározása. E definíció szerint önfoglalkoztatónak minősülnek az önálló céggel nem rendelkező, azaz a jogi személyiség nélküli vállalkozások dolgozó tulajdonosai (a hazai köznyelvben: a kisvállalkozók), függetlenül attól, hogy vannak-e alkalmazottaik; a saját számlára dolgozók (például szellemi szabadfoglalkozásúak), a mezőgazdasági önállók, s valamennyiük segítő családtagjai és szakmunkástanulói; valamint termelő típusú szövetkezetek dolgozó tagjai. A meghatározás azon alapul, hogy az önfoglalkoztatók az adóhatóság szempontjából önálló keresettel (bevétellel) rendelkező (vállalkozói igazolvány birtokában tevékenykedő) adóalanyok ugyan, de tevékenységük, vagyonuk, bevételük, kiadásai nem különülnek el a háztartásuktól. Ha sikeresek, családjuk élhet, háztartásuk működhet jobban, ha sikertelenek, a család egzisztenciája kerül veszélybe. Az eredeti meghatározás az „önfoglalkoztatók” szűkebb meghatározása mellett, tényleges foglalkoztatási képességük felméréséhez használja az „önfoglalkoztató szektor” megjelölést is; ebbe besorolják az önállóknál rendszeresen és alkalmilag foglalkoztatottakat is (Laky, 1997).

A tagállamok mindegyikében igen **magas az önfoglalkoztatás a mezőgazdaságban**, különösen így van ez az agrárdominanciájú országok esetében. Görögországban éri el a legmagasabb arányt, 34,2%-ot, ahol is a mezőgazdaságban dolgozók 64,1%-a választja ezt a formát. A 4. táblázatban látható, hogy **Dániában** is az ágazatok közül a mezőgazdaságban a legnagyobb az önfoglalkoztatás aránya, bár az évtized elejéhez képest mintegy 10%-kal csökkent. Az iparban és a szolgáltatásban az arányuk nem változott lényegesen.

4. táblázat

A dániai foglalkoztatottak megoszlása foglalkoztatási formák szerint ágazatonként, 1990-2001

Megnevezés	Mezőgazdaság	Ipar, építőipar	Szolgáltatás	Összes ágazat
	1990			
Foglalkoztatottak (fő)	144517	688818	1816759	2650094
- alkalmazottak (%)	36,3	94,5	92,6	90,0
- önfoglalkoztatók (%)	63,7	5,5	7,4	10,0
1995				
Foglalkoztatottak (ezer fő)	124076	654421	1838599	2617096
- alkalmazottak (%)	39,6	94,7	92,5	90,5
- önfoglalkoztatók (%)	60,4	5,3	7,5	9,5
2001				
Foglalkoztatottak (ezer fő)	102188	656295	2014385	2772868
- alkalmazottak (%)	45,8	94,9	93,3	91,9
- önfoglalkoztatók (%)	54,2	5,1	6,7	8,1

Megjegyzés: az önfoglalkoztatók a segítő családtagokkal együtt értendők.

Forrás: Arbejdsmarked 1992/15, 1996/26, 2002/17 Danmarks Statistik.

A mezőgazdaságban az önfoglalkoztatók mellett mintegy 10%-os arányt képviselnek a segítő családtagok, míg a többi nemzetgazdasági ágban arányuk csak

4-5%-ra tehető. Dániában az **önfoglalkoztatók mellett és a segítő családtagok is** egyformán **jogosultak** a munkanélküli biztosítás igénybevételével a **munkanélküli ellátásra, a társadalombiztosítási és szociális ellátásokra.**

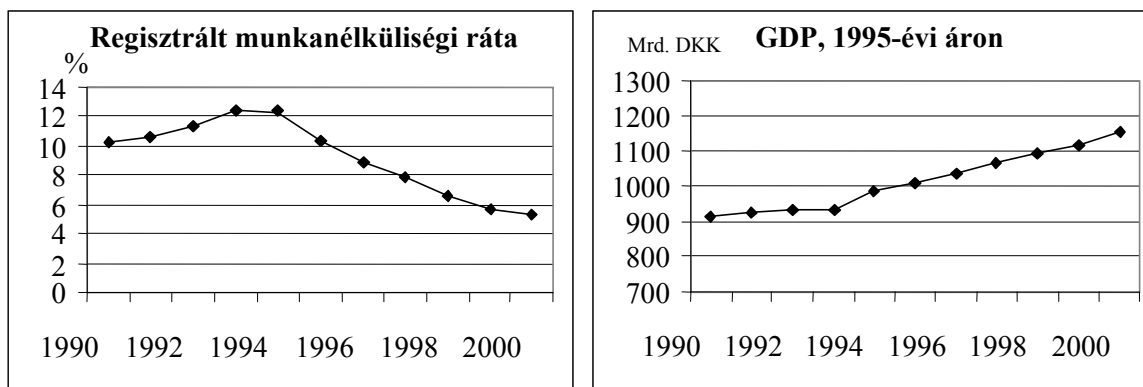
Az **önfoglalkoztatók általában lényegesen több munkaórát dolgoznak,** mint a fizetett alkalmazottak. Az Európai Unió tagországai közül Belgiumban és Franciaországban dolgoznak a legtöbbet, mintegy 52-53 órát egy héten, az Európai Unió átlagában a különbség az önfoglalkoztatók és az alkalmazottak munkaideje között 10 óra (4. melléklet). Megfigyelhető az is, hogy **a mezőgazdaságban dolgoznak a legtöbbet, sok tagországban (Belgium, Németország, Írország, Luxemburg) a heti 60 órát is meghaladja az átlagos munkaidő.**

2.3. Foglalkoztatáspolitikai Dániában

Dániában a **foglalkoztatási helyzet figyelemre méltó fejlődésen ment keresztül** az elmúlt évtizedben. A munkanélküliségi ráta az 1993-ban regisztrált 12%-ról 2000-re 4,3%-ra esett vissza, miközben a foglalkoztatás is mintegy 6%-kal nőtt, 2000-ben a foglalkoztatási ráta 76,3% volt. Ez a jelentős változás leginkább **a gazdaság növekedésének következménye.** A 2. ábrán igen jól kirajzolódik az 1994-et követő években a munkanélküliség csökkenésének és a gazdaság növekedésének szinte egy időben jelentkező folyamata.

2. ábra

A munkanélküliségi ráta és a bruttó hazai termék (GDP) változása 1990-2000 között Dániában

Forrás: Statistical Yearbook 2001 Danmarks Statistik 2002.

A kedvezőbb gazdasági helyzet mellett azonban tény, hogy a foglalkoztatáspolitikai is igen nagy erőfeszítéseket tett a munkaerő-piaci helyzet konszolidálására. Egy 2001-es OECD jelentés szerint 1998-ban Dániában volt **a legnagyobb a foglalkoztatáspolitikai kiadás,** elérte a GDP 5%-át. Gyakorlatilag amióta a munkanélküliség problémává vált az ország gazdaságpolitikájában (az 1970-es évek óta), különböző típusú megoldásokat igyekeztek bevetni az ellene való küzdelemben. 1993-1994-es munkaerő-piaci reform előtt a fő hangsúly a közvetlen

jövedelem vesztes megelőzésén, tehát az egyéni jólét megőrzésén, a lelki trauma megelőzésén, valamint a munkahelyek megtartásán volt. 1993-94-ben a munkanélküliségi ráta elérte csúcspontját, ekkor a foglalkoztatáspolitikában **reformok bevezetése** vált szükségessé. A reformfolyamat egészen az új évezred elejéig tartott, **lényege**, hogy az egész **ellátási időtartam lerövidült**, és a passzív ellátás rovására az **aktív munkaerő-piaci eszközök** (kiváltképp az oktatás és képzés) **kaptak** egyre nagyobb **szerepet** (Danish Ministry of Labour, 1999). Jelenleg az Unió tagországai közül Dániában a legmagasabb az aktív munkaerő-piaci politikára fordított kiadás, a GDP 1,64%-a. Ez az arány Magyarországon csupán 0,4% (Európai Közösségek Bizottsága, 2003).

2.3.1. A munkanélküli ellátás rendszere

Dániában a **munkanélküli ellátás biztosításon alapuló rendszere** a múlt század elejére nyúlik vissza. Az első törvényt a munkanélküli biztosításról 1907-ben hozták, amelynek alapelvei a mai napig érvényesek. Jelenleg a munkanélküli biztosítást 35 államilag elismert biztosító alap végzi, amelyek egy vagy több szakterületet fednek le, az önfoglalkoztatók számára például két társaság működik. A dán munkaerő 79%-a tagja valamelyik alapnak. A **tagság önkéntes**, de a munkáltatók ösztönzik az alkalmazottakat a csatlakozásra. A biztosítás fizetése esetén **a munkanélkülivé** vált személy legfeljebb **négy éven keresztül munkanélküli járadékra jogosult**. A jogosultság feltétele, hogy a munkanélküliséget megelőzően az igénylő legalább egy évig fizesse a biztosítást, az előző három évben legalább 52 hét munkaviszonya legyen, és alkalmas legyen munkavégzésre. A munkanélküli ellátás **négy éve két részből áll**, az **első év** az úgynevezett **támogatási időszak**, amikor a cél, hogy a munkanélküli önállóan keressen munkát, természetesen a munkaügyi központ a megfelelő információkkal segítségére van. Ebben az időszakban az illető semmilyen aktív munkaerő-piaci eszközt nem vesz igénybe, csak a járadékot kapja. Csupán akkor kaphat képzési támogatást, ha konkrét munkáltatói ígéret van az illető továbbképzése utáni foglalkoztatására. A következő **három év** az úgynevezett **aktíválási időszak**, amikor is a támogatottnak az időszak 75%-ában „aktívnek” kell lennie, tehát valamilyen aktív munkaerő-piaci eszközt igénybe kell vennie. Amennyiben elfogadható állásajánlatot visszautasít a munkanélküli, megvonják tőle a munkanélküli ellátást (Danish Ministry of Labour, 2001).

A biztosítással nem rendelkező munkanélküliek illetve azok, akiknek a 4 év ellátási időszak alatt nem sikerül munkát találni, a Szociális Minisztérium hatáskörébe tartozó **szociális ellátórendszerbe** kerülnek. Ezek általában a **leghátrányosabb helyzetű, legszegényebb társadalmi csoportok**. A szociális segínyt a helyi önkormányzat utalja ki, az ellátás összege jóval alatta marad a munkanélküli járadéknak. **Az aktív szociálpolitikai eszközök megegyeznek a munkaerő-piaci eszközökkel**, csak a fentiek értelmében más forrásból finanszírozzák, és más a támogatotti kör.

2.3.2. A munkaügyi statisztikai adatgyűjtés rendszere

A foglalkoztatottak és munkanélküliek számbavételére Dániában is csakúgy, mint Magyarországon több statisztikai módszert alkalmaznak. Mint OECD és EU tagországban itt is végzik az ILO ajánlásai szerinti lakossági munkaerő-felmérést⁹, amelynek módszere közel azonos a hazánkban és a többi országban alkalmazott módszerrel. Az ezúton közölt adatokat elsősorban nemzetközi összehasonlítás alkalmával használják, a nemzeti munkaerő-statisztika alapját azonban az igen fejlett regisztrációs rendszer adatai képezik. Dániában minden állampolgárnak van egy regisztrációs száma, amely hierarchikus osztályozási rendszerben kódolja az illető munkaerő-piaci státuszát, az ágazati besorolástól a foglalkoztatási formáig bezárólag. A kódszám minden lényeges információt magában hordoz a személyekről, így nincs szükség népszámlálásra sem. A munkaerőről minden év január 1-jei dátummal statikus állapotrögzítés készül, ez adja az éves munkaerő-statisztikát, ezen kívül a fő adatokat negyedévente is közlik.

A munkanélküli statisztika ugyanígy a munkaerő-felmérés, és regisztráció alapján kétféle lehet. A munkaerő-felmérés azt tekinti munkanélkülinek, aki a felmérés időpontjában munka nélkül van, és az előző 4 hétben munkát keresett, továbbá két héten belül képes munkába állni. Ezzel szemben a regisztráció-alapú munkanélküli statisztika azokat veszi számba, akik állás nélkül vannak, regisztrálták magukat az Állami Foglalkoztatási Szolgálatnál, a helyi önkormányzatnál, vagy egy munkanélküli biztosító alapnál, és akik munkanélküli járadékot, vagy munkanélküli szociális segélyt kapnak. Természetesen a kétféle statisztikai adatállomány között van különbség, bár nem olyan mértékű mint Magyarországon, ennek megfelelően a munkanélküliségi ráta a munkaerő-felmérés szerint 2000-ben 4,3%, a regisztráció szerint 5,4% volt.

2.3.3. A munkaerő-piaci szervezet működése

A Dán Munkaügyi Minisztérium¹⁰ irányítása alá tartozik a Nemzeti Munkaerő-piaci Hatóság¹¹, amely az Állami Foglalkoztatási Szolgálatot¹² és az AMU (felnőtt szakmai továbbképző) Központokat¹³ működteti, továbbá kezeli a munkanélküliek támogatására fordítható forrást és az Európai Szociális Alap támogatásait.

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat felelős az aktív munkaerő-piaci politika gyakorlati végrehajtásáért. Az intézményrendszer hasonló felépítésű, mint Magyarországon. Az ország 14 régiójában működik Regionális Munkaerő-piaci

⁹ A módszer: magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív felvétel, mely a 15-74 éves személyek gazdasági aktivitásáról nyújt negyedévente információt.

¹⁰ Danish Ministry of Labour.

¹¹ The National Labour Market Authority.

¹² Public Employment Service.

¹³ Adult Vocational Training Centres.

Tanács, amelyek a szociális partnerek, és a regionális hatóságok képviselőiből állnak. Nemzeti szinten hasonló szervezet a Nemzeti Munkaerő-piaci Tanács, a munkaügyi miniszter tanácsadó szerve. A 14 régiós központnak számos helyi kirendeltsége működik.

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat fő célja a munkaadók részére a megfelelő munkaerő közvetítése, a munkanélkülieknek pedig a megfelelő álláslehetőség vagy képzés felajánlása (Caswell *et al.*, 2002).

Három fő tevékenységi köre:

- **A munkanélküliek és állás keresők számára:** a munkanélküliek regisztrálása, ingyenes pályaorientációs-tanácsadás és információ nyújtás, munkaközvetítés, egyéni akcióterv készítése, gyakorlati képzés, közmunka, képzés és oktatás, állásrotáció, a támogatások megállapítása és folyósítása, kísérleti (pilot) programok, hátrányos helyzetűek számára egyénre szabott programok működtetése;
- **Munkaadók számára:** közvetítés, hirdethető álláshelyek és képzési tanácsadás, esetleg a képzési folyamat tervezése;
- **Munkaerő-piaci monitoring:** a munkaerő-piaci folyamatok folyamatos nyomon követése, elemzések és előrejelzések készítése, adatbázis létrehozása. Cél, hogy mindig friss információk álljanak rendelkezésre, ami a regionális munkaerő-piaci tanácsok foglalkoztatáspolitikájának tervezéséhez járul hozzá.

2.3.4. A munkaerő-piaci politika aktív eszközei

Dániában a munkaerő-piaci politika eszközei időről időre változnak, részint a munkaerőpiac változása, részint az adott kormányzati stratégiai szándékok hatására. Elmondható, hogy a kilencvenes évek elején tapasztalható foglalkoztatási mélypont után az aktív eszközök egyre nagyobb szerepet kaptak, évente újabb és újabb támogatási formák jelentek meg a foglalkoztatáspolitikában, míg az utóbbi egy-két évben a munkaerőpiac jelentős fejlődése, a munkanélküliség nagyarányú visszaszorulása nyomán az új kormány fokozatosan szünteti meg ezeket az eszközöket. A 3. számú mellékletben jól látható a foglalkoztatáspolitikai eszközök változása, valamint a résztvevők átlagos létszámának alakulása. A legfőbb aktív eszközök a következők:

- **Továbbképzés:** A munkáltatónak fizetett hozzájárulás, hogy az alkalmazottat továbbképzésben részesítse;
- **Egyéni továbbképzés:** Főként azok a tartós és képzetlen munkanélküliek kapják ezt a támogatást, akiknek nehézségeik vannak a munkaerőpiacra való visszatéréssel;
- **Közmunka:** A közszférában végzett közhasznú tevékenységre adott bértámogatás;
- **Közszolgálati munka:** Az 50 éven felüli munkanélküliek közszférában történő, többnyire szociális szolgáltató tevékenységét támogató eszköz;

- Önként végzett, fizetés nélküli tevékenység támogatása: Munkanélküli segélyért végzett önfoglalkoztatás, általában a művészek veszik igénybe;
- Önfoglalkoztatóvá válás támogatása, (lásd 2.3.4.2. fejezet);
- Felnőtt képzés: Az állásban lévőknek nyújtott támogatás általában középszintű iskolai végzettség felett, a foglalkoztatottak munkahelyének megtartása céljából;
- Közöséges képzési támogatás: Központilag szervezett tanfolyami képzés;
- Felnőtt kiegészítő oktatás: Önkormányzatok által szervezett tanfolyami képzés;
- Felnőtt tanoncképzési támogatás: Központi támogatás a vállalatok számára, hogy alkalmazásuk előtt betaníthassák a munkanélkülieket;
- Beilleszkedési juttatások: Bevándorlók, menekültek számára indított nyelvi és állampolgári ismeretek tanfolyam;
- Speciális egyénre szabott programok: Általában az önkormányzatok által szervezett, hátrányos helyzetű csoportok számára szervezett közmunkaprogramok;
- Karrier-tanácsadási, személyiségfejlesztő programok;
- Munkatapasztalat szerzés: Vállalkozásokkal kötött szerződés alapján működő támogatás;
- Pilot (kísérleti) programok: Kísérleti jellegű munkaerő-piaci programok, például a házkörüli szolgáltatói tevékenység támogatása, (lásd 2.3.4.3. fejezet).

Az alábbiakban néhány, a tanulmány témája szempontjából fontos eszköz bemutatására kerül sor.

2.3.4.1. Munkaerő-piaci képzés

A gazdaság fejlődésével a gyorsan változó és új igényeknek való megfelelés, alkalmazkodóképesség a munkaerőpiacra való sikeres beilleszkedés, és megmaradás nélkülözhetetlen feltétele. Dániában az elmúlt évek Foglalkoztatási Akcióterveinek mindegyikében **hangsúlyosan szerepel a szakképzettség, a felnőttek továbbképzésének fejlesztésére való törekvés.** Az aktív foglalkoztatás- és szociálpolitikai intézkedések között is a különböző **képzési eszközök játsszák a legnagyobb szerepet,** melyek közül az iskolarendszeren kívüli formák a legmeghatározóbbak, ahol elsősorban a konkrét munkaadói igények kielégítését célozza a képzés.

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat regionális központjaiban, és a helyi kirendeltségeiben a munkanélkülivel először közösen **akciótervet készítenek,** amelyben meghatározzák a célt, vagyis a megfelelő munkahely megtalálását, és az ehhez szükséges lépéseket, kidolgozzák a megvalósítás költségtervét. A leggyakoribb eset, hogy munkába helyezéshez valamilyen képzésre van szükség. Ilyenkor arra ösztönzik a munkanélkülit, hogy a munkaerői igényeknek megfelelő képzésben vegyen részt. **A munkaerő-piaci szervezet folyamatosan információt szerez a munkaerő igényekről,** a vállalatokkal való állandó **kapcsolattartás,** a

hirdetések folyamatos figyelése, a munkaadókkal végzett kérdőíves **felmérés** révén és negyedévente **előrejelző tárgyalások** rendezésével. A rendszeresen tartott egyeztető tárgyalások alkalmával az önkormányzatok, vállalkozók, munkaadók és szervezeteik, a szakképző iskolák képviselőivel közösen értékelik a munkaerő-piaci helyzetet, a felmérések és előrejelzések alapján szerzett információkat, és megvitatják, hogy a felmerülő munkaerőigényt miként lehet a leghatékonyabban kielégíteni. Végül összefoglalják azokat a foglalkoztatási csoportokat, amelyekben munkaerőhiány van, és ennek alapján határozzák meg, hogy milyen szakirányú képzést indítsanak a következő évben.

A várható munkaerő-piaci igények mellett az **egyén képességeit, motivációit is figyelembe veszik**. Felmérik a munkanélküli szakképesítése és a betöltendő álláshoz szükséges képzettség közötti eltérést, hogy az miképpen csökkenthető. Nagy hangsúlyt helyeznek a **személyiségfejlesztésre**.

A munkanélküliek képzési kurzusainak döntő többségét az AMU (felnőtt szakmai továbbképző) Központokban bonyolítják le. Dániában az iskolarendszeren kívüli képzések 80%-a az ország 24 AMU Központjában működik. A munkaügyi szervezet és az AMU központok vezetői **évente több alkalommal egyeztetnek** a képző központ által indított és **a munkáltatói igényekhez igazodó képzésekről**.

A munkanélküliek képzési programjai között igen elterjedt, és bevált módszer a pár hétig tartó **gyakorlati képzés a munkáltatónál**, ami lehetőséget nyújt a munkanélkülinek a tényleges foglalkoztatásban való részvételre, és a munkáltató is megismerheti leendő alkalmazottjának képességeit.

2.3.4.2. Önfoglalkoztatóvá válás támogatása

Mielőtt rátérnénk az önfoglalkoztatóvá válás támogatására, mint aktív foglalkoztatáspolitikai eszköz dániai rendszerének tárgyalására, érdemes megvizsgálni, milyen a kapcsolat e foglalkoztatási forma és a munkanélküliség között.

Dániában a **munkanélküli ellátásban ugyanazok a szabályok érvényesek az önfoglalkoztatókra, mint az alkalmazottakra**. Az önfoglalkoztatók és segítő családtagjaik két munkanélküli biztosító társaság közül választhatnak, és többségük él is ezzel a lehetőséggel. Természetesen külön jogszabályok vonatkoznak arra az esetre, amikor az önfoglalkoztató csak ideiglenesen szünteti be a vállalkozási tevékenységét. A **munkanélküliségi ráta az önfoglalkoztatók között alacsonyabb**, és így volt ez az 1993-ban mért 13%-os munkanélküliségi csúcs idején is, amikor az önfoglalkoztatóknál ez a ráta csupán 5,5% volt.

Az **önfoglalkoztatás és a munkanélküliség kapcsolatára** egymással ellentétesen ható folyamatok érvényesek. Egyrészt a gazdasági recesszió következtében a vállalkozások csődbe jutnak, sok önfoglalkoztató így munkanélkülivé válik, ugyanakkor a munkanélküliség növekedése az önfoglalkoztatás növekedését vonhatja maga után, hiszen a munkanélküli

rákényszerül arra, hogy egyéb jövedelemforrás után nézzen Plougmann és Buhl (1998) szerint Dániában ezt a folyamatot **két tényező határozza meg**:

- A munkanélküli ellátás igen bőkezű rendszere, aminek értelmében a jövedelemskála legalacsonyabb szintjén élők az előző keresetük 90%-át is megkaphatják. Ez a rendszer természetesen nem ösztönzi, sőt mi több, korlátozza az önfoglalkoztatóvá válást különösen az alulképzett csoportokban;
- A másik ható tényező a munkanélküliek önfoglalkoztatóvá válását ösztönző munkaerő-piaci intézkedés, ami 1998-ban megszűnt.

Az önfoglalkoztatóvá válás támogatási rendszerének lényege ellentétben a magyarországi egyszeri juttatással havi fix összegű támogatás volt, két és fél éven keresztül. A rendszer szakmai értékelése szerint (Høgelund *et al.*, 1996) bár a programban résztvevők száma az indítást követően gyors ütemben nőtt, és a támogatás igen népszerű volt a munkanélküliek körében, a résztvevők 14%-a két évvel a támogatás után ismét munkanélküli lett, és az új vállalkozások jelentős része nagy nehézségekkel küzdött. Négy évvel a vállalkozás indítás után a résztvevőknek már több mint a fele feladta. Bár ez az arány igen magasnak tűnik, voltaképpen nem különbözik lényegesen a támogatás nélkül indított vállalkozások csődbe jutási arányától.

A támogatást igénybevevő munkanélkülieket nem kötelezték vállalkozási ismeretek elsajátítására, így sok esetben **a szakmai hozzáértés hiánya volt a sikertelen működés fő oka**. A **támogatás** hosszú időn keresztül történő, **folyamatos biztosítása** azonban **csökkenti a kockázatot**, kiszámíthatóbb gazdálkodást tesz lehetővé a támogatott számára. A támogatási rendszer megszüntetését követően a kormány **új ösztönzőket** vezetett be az önfoglalkoztatás fejlesztésére, amelyek azonban nem konkrét támogatás formájában jelentek meg, hanem az **adminisztrációs nehézségek könnyítésében**, az **adózási szabályok egyszerűsítésében**. Megjegyzendő, hogy a 2002-es foglalkoztatási akciótervben is szerepel a vállalkozások adminisztrációs költségeinek és terheinek csökkentése. Továbbá **ingyenes szakmai konzultációs és tanácsadó szolgáltatást** is igénybe vehetnek az új vállalkozást indítók, valamint az iskolarendszerű oktatásba is beültetik a vállalkozási ismereteket.

2.3.4.3. Házkörűli szolgáltatási program

A „házkörűli szolgáltatási program” (home service scheme) tulajdonképpen az önfoglalkoztatás támogatásának egy speciális formája. A program két évig sikeresen működött, 1994 és 1996 között. Célkitűzései közé tartoztak:

- **új piac teremtése** a magánszektorban;
- tartós munkahely teremtés a képzetlen, vagy alulképzett munkanélküliek számára;
- a feketemunka visszaszorítása;
- a „csináld magad” munka fizetett foglalkozássá alakítása, érdemi **segítség nyújtása az idősök számára** és több szabadidő biztosítása az elfoglalt családoknak.

A támogatási program lényege, hogy az állam elismert vállalatoknak támogatást nyújt azért, hogy többnyire **alulképzett munkanélkülieket foglalkoztassanak különböző házi és házkörüli munkákban**. A támogatás mértéke az alkalmazott munkabérének a fele volt. Ilyen munkák általában a takarítás, bevásárlás, ablaktisztítás, főzés, mosás, vasalás, kerti munkák. Ezeket a szolgáltatásokat leggyakrabban az idősek, a kétkeresős vagy a nagy családok veszik igénybe. A program háttéréhez hozzátartozik, hogy Dániában a háztartást vezető személyzet vagy kertész foglalkoztatása a rendkívül magas adóterhek miatt igen ritka, csak nagyon kevés háztartás engedheti meg magának. Így a program új piacot teremtett a házi szolgáltatások terén és **hozzájárult az addig feketén végzett tevékenységek legálissá tételében**. A program eredeti elképzelés szerint csak az újonnan alakult vállalkozások számára biztosította volna a támogatást, azonban így a már működő vállalkozások ebben az értelemben negatív megkülönböztetésben részesültek volna, ezért ezekre, az előzőleg önállóan működő vállalatokra is ki kellett terjeszteni a programot. Az eszköz jelentősen hozzájárult a foglalkoztatás bővítéséhez, hiszen megközelítőleg négyezer munkanélkülinek nyújtott rész- vagy teljes munkaidős állást, akik 64%-a képzetlen volt.

2.3.4.4. Állásrotáció

Az állásrotációt először Dániában alkalmazták (1987-ben), és rövid időn belül Európa szerte elterjedt módszerré vált. Több foglalkoztatáspolitikai eszközt ötvözve egyfajta komplex aktív munkaerő-piaci programként 1994-óta van jelen a dán foglalkoztatáspolitikában. Lényege, hogy **a tartós munkanélküli ideiglenesen átveszi egy foglalkoztatott munkáját miközben a foglalkoztatott személy továbbképzésben vesz részt**. Így a vállalat anélkül tudja megoldani foglalkoztatottai továbbképzését, hogy alkalmazottai munkájáról le kellene mondania, közben lehetőséget ad a munkanélküliek számára, hogy munkatapasztalatra tegyenek szert, ami által növekszik azok végleges elhelyezkedési esélye, az alkalmazottnak továbbfoglalkoztatása pedig a képzési tanfolyam sikeres elvégzésével szintén biztosítottá válik. A program leginkább a termelő vállalatoknál, a vendéglátás és a turizmus területén terjedt el, azonban a közszférában is gyakran alkalmazott módszer. A kombinált munkaerő-piaci eszközök: felnőtt oktatás, továbbképzés, munkatapasztalat-szerzés bértámogatással, képzési szabadság.

Ez a látszólag mindenki számára előnyös rendszer is tartalmaz néhány buktatót, amelyekkel jó tisztában lenni, mielőtt hazánkban is meghonosítjuk a módszert:

- A **rendszer bonyolultsága** miatt a számtalan jogi szabálynak való megfelelés, az **adminisztrációs nehézségek** hátráltathatják a gyakorlati alkalmazást;
- Igen szoros és **folyamatos együttműködést igényel** a szereplők részéről, (munkaerő-piaci szervezet, képző intézmények, vállalatok, társadalmi partnerek);

- Részben a fentiekből következően csupán a **nagyvállalatok tudják hatékonyan alkalmazni** a módszert;
- A vállalatok sokszor túlon túl leterheltek ahhoz, hogy megérje nekik ezt az adminisztrációs és szervezési többletmunkát felvállalni;
- Sokszor nehéz megfelelő motivációjú, és képességű tartós munkanélkülit találni a helyettesítő munkára;
- Tapasztalatok szerint a vállalatok gyakran csak a közpénzekből való részesedés lehetőségét látják a programban, nem teszik igazán a vállalati stratégia részévé a módszert.

Azzal együtt a program sikeresnek mondható, és 1999-óta a Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervekben is szerepel. A továbbfejlesztés érdekében egyrészt a támogatás adminisztrációs munkáit egyszerűsíteni, a programban résztvevő szereplők közötti együttműködést pedig erősíteni kell. A szakemberek véleménye szerint az állásrotációt mint munkaerő-piaci programot egyéb célokkal és programokkal, mint az élethosszig tartó tanulás, a regionális és helyi foglalkoztatás-fejlesztési stratégiák, a felnőttek gyakorlati képzése a bevándorlók és menekültek esélynövelése közösen kell szerepeltetni. Rendkívül fontos a régiós és országhatárokon átnyúló tapasztalatcsere.

2.4. Vidék és mezőgazdaság

A dán mezőgazdaság sikere az elmúlt évszázadban végbement szerves történelmi fejlődés eredménye, amely fejlődés még nem zárult le, napjainkban is tart. Ezek a változások leginkább a birtokszerkezet alakulásában érhetők tetten. Íme néhány fontosabb adat az agrárgazdaság egészéről:

- az ország bruttó hazai termékének 2,6%-a származik a mezőgazdaságból;
- a mezőgazdasági foglalkoztatás részaránya 3,7 %;
- a kivitel 14,3%-át adják mezőgazdasági termékek, ami az országban termelt élelmiszer kétharmad része;
- az exporttermékek 82%-a állati eredetű;
- az export 55%-a az Európai Unióba irányul;
- Dánia 43000 km² összterületének 61%-a mezőgazdasági hasznosítású, 13%-a erdő terület.

2.4.1. A mezőgazdaság szervezeti rendszere, a birtokszerkezet és a foglalkoztatás összefüggései

A gazdaságméretre a közepes méretű, átlag 50 hektáros gazdaságok jellemzők. A **birtokkoncentráció** az évszázad közepétől nyomon követhető, 1960 előtt még több mint 200 ezer gazdaság volt, napjainkban már csak mintegy 54 ezer birtokot tartanak nyilván (Danish Farmers' Union, 2000). Az elmúlt évtizedben bekövetkezett változásokat az 5. táblázatban figyelhetjük meg. A koncentráció mind a **parcellák összevonása**, mind a **gazdaság méret növekedése** tekintetében

jellemző. Figyelemre méltó, hogy a száz hektárnál nagyobb gazdaságok földterületből való részesedése mintegy 14 százalékponttal növekedett az évtized alatt. Dániában a birtok szerkezet alakulására a mezőgazdasági termelésben mindinkább jellemzővé váló specializáción túl számos törvényi szabályozás is hatással van. Egy gazdálkodó legfeljebb 375 hektár termőfölddel rendelkezhet, és maximum öt darabban lehet a földje. Előzetes becslések szerint a családi birtokok számának további csökkenésével 2010-re az átlagos gazdaságméret 70 hektárra nő.

5. táblázat

A birtokszerkezet változása Dániában 1990-1999 között

Méret	1990		1999		1990		1999	
	A mezőgazdasági terület és megoszlása				Gazdaságok száma és megoszlása			
	ezer ha	%	ezer ha	%	ezer db	%	ezer db	%
<5 ha	2,4	0,1	3,1	0,1	1,2	1,6	0,9	1,6
5-10 ha	83,0	3,0	66,5	2,5	11,4	15,5	9,2	16,5
10-20 ha	248,3	9,1	165,2	6,3	17,1	23,3	11,3	20,3
20-30 ha	303,2	11,1	183,2	7,0	12,3	16,7	7,4	13,3
30-50 ha	591,2	21,6	369,8	14,2	15,3	20,8	9,5	17,0
50-100 ha	822,3	30,0	801,4	30,7	12,1	16,5	11,4	20,4
100 ha<	687,1	25,1	1023,3	39,2	4,1	5,6	6,1	10,9
Összesen	2737,4	100,0	2612,5	100,0	73,5	100,0	55,8	100,0

Forrás: Agriculture in Denmark 2000 Statistics on Danish agriculture Danish Farmers' Unions, 2000.

A mezőgazdasági termelés zöme tehát családi gazdaságokban folyik. Törvényileg szabályozzák azt is, hogy ki alapíthat családi gazdaságot. **Csak azok** a 18 életévüket betöltött állampolgárok **vásárolhatnak földet**, és foghatnak gazdálkodáshoz, akik úgynevezett „zöld” **diplomával rendelkeznek**, és **vállalják, hogy a birtokon laknak**. A „zöld” diplomát a 9 osztályos általános iskola után következő 4 éves bentlakásos mezőgazdasági iskola elvégzésével lehet megszerezni, amely 19 hónapos gyakorlati képzést is magában foglal, amelyet lehetőség szerint nem a szülői farmon tölt a tanuló.

Az elmúlt évtizedek alatt a részmunkaidős gazdaságok¹⁴ száma közel azonos maradt, jelenleg a gazdaságok 57%-a ilyen, **a teljes munkaidős gazdaságoké azonban jelentősen csökkent**, mára kisebb arányt (43%-ot) képviselnek a gazdaságok között (3. ábra). A folyamat háttérében főként a teljes munkaidős gazdaságok részmunkaidőssé válása illetőleg a meglévő részmunkaidős gazdaságok megszűnése áll. A teljes munkaidős gazdaságok nagyarányú csökkenése leginkább a nagyvárosok környékén jellemző, ahol a mezőgazdasági jövedelmet igyekeznek mindinkább nem mezőgazdasági (ipari vagy szolgáltatási) tevékenység végzésével kiegészíteni.

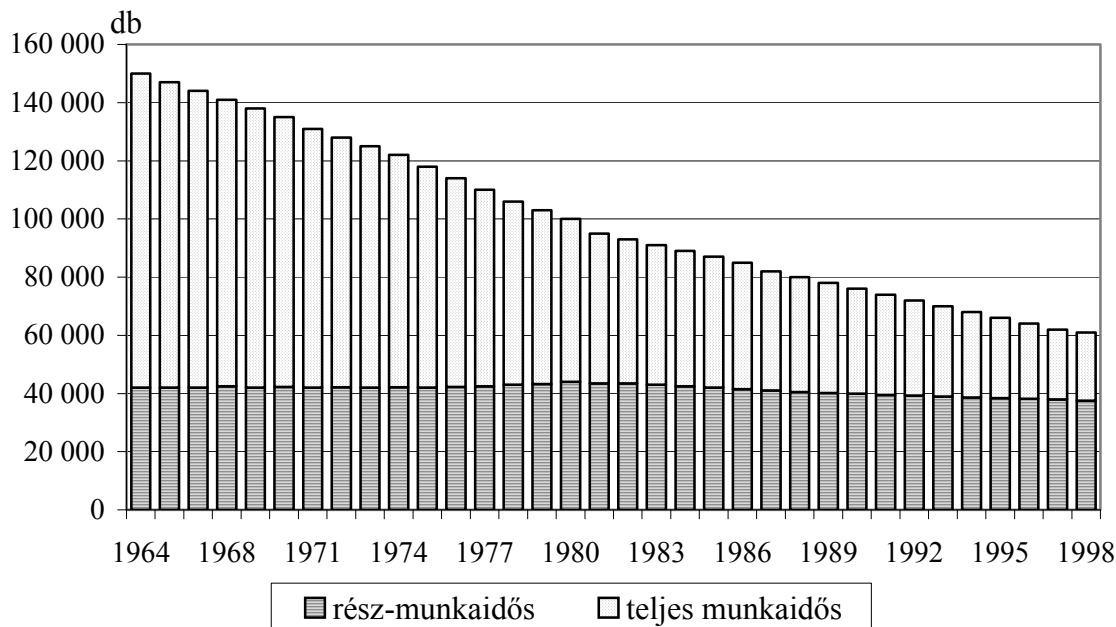
A gazdaságok fele saját tulajdonú földjén kívül bérelt területet is művel, az összes bérelt terület azonban az összes gazdaság területének (2647 ezer ha) csupán

¹⁴ A gazdálkodó család jövedelmének nagyobbik hányada nem a mezőgazdasági tevékenységből származik.

25%-át teszi ki. Az évtized elejéhez képest mintegy 5%-kal nőtt a bérelt terület aránya, míg a földet bérlő gazdaságok száma nem változott.

3. ábra

Gazdaságok számának változása gazdaság típus szerint 1964-1998 között

Forrás: Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut.

Dániában a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma az évtized elejétől folyamatosan csökken, 2001-re az 1990-es szint 70%-ára esett vissza. Az 1993-94-es évi **foglalkoztatási mélypont a mezőgazdaságban sokkal erőteljesebben jelentkezett**, mint a többi ágazatban. A mezőgazdasági foglalkoztatás arányait illetően igen nagy különbségek tapasztalhatók az egyes régiókban. Míg a fővárosi régióban az 1%-ot sem éri el az agrárfoglalkoztatottak aránya, addig egyes térségekben 8% körül alakul. A foglalkoztatottak legnagyobb része (31% és 28%) a szántóföldi növénytermelő és a szarvasmarha-tartó ágazatokban, 23%-a vegyes gazdaságokban, 11%-a a sertéstenyésztésben, 7% egyéb (baromfi-, prémes állat-) tenyésztéssel foglalkozó gazdaságban dolgozik.

A mezőgazdasági **munkaerőnek több mint fele (54%-a) önfoglalkoztató**, 1990-ben ez az arány 63% volt. A részmunkaidős foglalkoztatás a munkaerő felmérés szerint 19,2%-os az ágazatban, ami az Európai Unió átlagának felel meg. A határozott idejű szerződéssel alkalmazottak aránya nem túl magas, 13%.

A gazdaságvezetők átlagos életkora 52 év, ami a gazdaságok méretétől függően változik, a legnagyobb átlagéletkora a kis méretű gazdaságok vezetőinek van. Az induló gazdaságok vezetőinek átlagéletkora 27 év.

2.4.2. A Dán mezőgazdasági szövetkezetek

2.4.2.1. Történeti áttekintés

Dániában a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom kezdete az 1880-as évek második felére nyúlik vissza, bár magának a szövetkezésnek az alap gondolata már az évszázad közepe táján felszínre került. A dán típusú mezőgazdasági szövetkezetek lényege, hogy egyéni gazdálkodók szabadon döntenek arról, hogy együttesen vállalkozást, például tejüzemet, vágóhidat alapítanak és azt szövetkezeti formában működtetik a tagok egyéni farmgazdaságaira alapozva, így tehát az egyénileg megtermelt nyersanyagot közösen dolgozzák fel és értékesítik. Az első tejgazdasági szövetkezet 1882-ben, az első vágóhid szövetkezet 1897-ben alakult meg.

A mozgalom kiteljesedésében számos kiváltó és generáló tényező játszott szerepet. A fő okok közé tartozott egyrészt a gabonaárak esése és az állattenyésztés növekvő átalakulása. Továbbá a tejszín leválasztó gép megjelenése, amely a nagy gazdaságoknak a kisebbekkel szemben addig elérhető előnyeit mérsékelte. Az okok között szerepelt még az Angliába irányuló hús export növekedése, amely során a termelők számára igen hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a feldolgozók és kereskedők mekkora hasznot hajtanak az általuk előállított termékek eladásával (Christensen, 1983). Dániában, ebben az időben a közepes méretű, és homogén, tehát nagyjából azonos terméket azonos módon előállító gazdaságok voltak túlsúlyban, ez a tény is megkönnyítette a szövetkezetek létrejöttét. A szövetkezetek sikeres megalakulásához és működéséhez hozzájárult még az ebben az időszakban kibontakozó népfőiskolai mozgalom is, amelyben zömmel gazdálkodók fiai tanultak.

A népfőiskolákban 6 hónapig tartó bentlakásos felnőttképzés folyt, ahol a diákok a közvetlen tudás megszerzésén túl a szabad gondolkodás, a társadalmi párbeszéd és együttműködés képességét, történelmet, továbbá a demokratikus döntéshozatalban való aktív részvétel módszereit is elsajátították. Megtanultak felelősséget érezni és viselni saját jövőjükért. A népfőiskolai képzéssel így a szövetkezetek létrejöttéhez elengedhetetlen megfelelő humán erőforrás alapjai megteremtődtek.

A pénzügyi alapok szintén biztosítva voltak, hiszen a gazdálkodók mindegyike saját földtulajdonnal rendelkezett, minek következtében hitelképes volt. A szövetkezetben a gazdák közösen vállaltak garanciát a kölcsön visszafizetésére.

2.4.2.2. A mezőgazdasági szövetkezetek napjainkban

Jelenleg a két legnagyobb exportorientált élelmiszer feldolgozási szektor, a sertés és a tej ágazat majdnem 100%-ban, a szarvasmarha ágazat kétharmad részben szövetkezetek tulajdonában van. Jelentős a részarányuk a bőr és szőrme, valamint a vetőmag ágazatokban is. A gazdálkodóknak nyújtott szolgáltatások és input anyag (takarmány, szaporító anyag, növényvédő szer) előállítás és forgalmazás

fele részben szintén szövetkezeti tulajdonban van. Kevésbé sikeres a szövetkezeti forma a mezőgazdasági gép és épület gyártó vállalkozásokban. A legnagyobb jelentőségük azokban a szektorokban van, ahol a közös feladat az értékesítés, különösen az exportpiacokon. A két tejgazdasági és öt vágóhídi szövetkezet lefedi gyakorlatilag a teljes vertikumot.

A szövetkezeti forma sikeréhez ezekben az ágazatokban az a különös gyakorlat is hozzájárul, hogy **amint** valami miatt **egy szövetkezet működésképtelenné válik, egyesül egy másik szövetkezettel**, így soha nem fordulhat elő, hogy csődbe menjen akár egy is.

A szövetkezeti alapelvek közé tartoznak a következők:

- egy tag, egy szavazat,
- önkéntes és nyitott tagság,
- a profit a tagoké és részarányosan osztoznak rajta a tagok és a szövetkezet közti forgalomban.

A gazdálkodóknak jogai és előnyei éppúgy származnak a szövetkezeti tagságból és a vállalkozás közös tulajdonlásából, mint kötelezettségei, és hátrányai.

Előnyök:

- biztonságos értékesítés (hiszen a szövetkezet köteles átvenni a termelt árut),
- az elérhető legmagasabb ár és a profitból való részesedés,
- közös tulajdonlás a vállalkozásban.

Hátrányok:

- kötelező a terméket a szövetkezetnek szállítani,
- nincs ártárgyalási lehetőség,
- felelősségvállalás a vállalkozás adósságában és működésében.

A tej és vágóhíd szövetkezetekben **a tagoknak** tilos másnak, tehát nem a szövetkezeti tulajdonban lévő vágóhídnak vagy tejüzemnek eladni **a termékeket**, mindent **a szövetkezetnek kell szállítani, amelynek kötelessége azt átvenni**. A gazdák **nem tárgyalhatnak az árról, minden tag ugyanazt az árat kapja**. A profit a szállított termék mennyiségének függvényében kerül szétosztásra. A többi ágazatban működő, például takarmány, illetve szaporítóanyag előállító, forgalmazó szövetkezeti vállalkozások tagjainál nincs meg a szállítási vagy vásárlási kötelezettség. A profit elosztást, a közös tulajdonlást, a gazdák üzletpolitikai döntéseit például a minőség vonatkozásában, a vállalkozás megkülönböztetett tulajdonságaiként értelmezhetjük.

A **szövetkezeti vállalat a tagok közös tulajdona**, és csak olyan gazdálkodó lehet szövetkezeti tag, akit közvetlen üzleti érdek fűz a vállalkozáshoz, vagyis árut ad el, vagy szerez be a vállalattól. A vállalat működésével és az adóssággal kapcsolatos **közös felelősségvállalást** demokratikus döntési folyamat határozza meg. A felelős ügyvezető igazgató a szövetkezet fizetett alkalmazottja, minden nagyobb döntéshez (termelési szerkezet váltás, beruházások, marketing stratégia) a

tagok beleegyezése szükséges. Fő alapelv, hogy az egyéni tagok, gazdálkodók nem vásárolhatnak és adhatnak el részvényt, és az **egy tag, egy szavazat** elve érvényesül.

A szövetkezeti alapszabályzatnak tartalmazni kell a célokat, tagok névsorát, a közgyűlés és az igazgatótanács tagjait, szervezeti felépítését.

A tagság nyitott mindenki számára, aki a szabályzat szerint nem utasítható vissza. A tagságért nem kell fizetni. Ha valaki ki akar lépni a szövetkezetből, akkor a társaság nettó adósságának rá eső részét ki kell fizetnie, a társaság nettó vagyonából azonban nem részesül.

Dániában nincs szövetkezeti jog, a társaságok szabadon alkothatják meg alapszabályukat. Azokra a társaságokra, amelyek vállalkozást működtetnek, az általános jogi szabályozások érvényesek, legyen az adózásról, a munkapiacról, környezetvédelemről szóló jogszabály.

2.4.3. A mezőgazdasági érdekvégyesítő szervezetek működése

Dániában igen **nagy hagyománya van a társadalmi párbeszédnek**, az érdekegyeztetésnek, a különböző **érdekképviselői és szakmai szervezeteknek**, szövetkezeseknek. Minden gazdálkodó tagja valamilyen érdekképviselői szervnek, amely a szakmai tanácsadáson és egyéb feladatokon túl fontos szerepet tölt be a kormányzati szervek, a politikai döntéshozók és a civil állampolgárok közötti kapcsolat megteremtésében. A mezőgazdasági vállalkozók, gazdálkodók legfőbb két gyűjtőszervezete: A Dán Családi Gazdálkodók Szövetsége¹⁵ és a Gazdálkodók Szakszervezete¹⁶. Mindkét szervezet tagja a Dán Mezőgazdasági Tanácsnak, amely gyakorlatilag minden mezőgazdasági és élelmiszeripari, üzleti és kereskedelmi szervezetet, szövetkezeti tömörülést, egyesületet, tanácsot magába foglal, **fő feladata pedig az érdekek megfogalmazása, és továbbítása a kormányzat felé.**

A **Dán Családi Gazdálkodók Szövetsége** a 19. század végén megalakult Kistermelők Szövetségének utódszervezete, amely akkoriban szociálpolitikai mozgalomként jelent meg a vidéken élő, és saját gazdaságot jövedelmező módon működtetni akaró emberek érdekképviselőjére. Jelenleg a szervezet helyi, regionális és országos szinten működik. A **helyi szint** általában 1-2 települést foglal magába, és a fő tevékenységek közé tartozik a terep bejárással egybekötött **tanácsadás**, a gazdálkodókkal való személyes **kapcsolattartás**, helyi kulturális és **szakmai rendezvények**, élelmiszer bemutatók, **tanulmányi kirándulások** szervezése. A **regionális szint** általában egy megyét fed le, a fő feladatok ezen a szinten a szervezett **szaktanácsadás**, amit különböző szakmai tanácsadó és képző intézményekkel együttműködve végeznek, különböző szakmai bizottságok felállítása például növénytermesztési, állattenyésztési, vállalatgazdasági, részmunkaidős gazdálkodók. Sok területen közös **nagykereskedelmi társulásokat alapítanak** a takarmány és üzemanyag árengedmények biztosítása érdekében.

¹⁵ Danish Family Farmers' Association.

¹⁶ Danish Farmers' Union.

Továbbá a megyei hatóságokkal, nemzeti szakbizottságokkal, tanácsokkal való kapcsolattartás és konzultáció révén politikai érdekérvényesítési tevékenységet is végeznek. **Országos szinten** a politikai természetű, és a **központi irányítási feladatokat** látják el.

Ma gyakorlatilag mérettől és tevékenységtől függetlenül minden gazdálkodó tagja lehet a Szövetségnek. A tagsággal járó előnyök a következők:

- Olyan **politikai befolyással rendelkezik** a Szövetség, amely biztosítja, hogy a döntéshozók figyelemmel legyenek a kis és közepes méretű gazdaságokra;
- Minden mezőgazdasági szakterületen **tanácsadást nyújt**;
- Egyénre szabott speciális képzési tanfolyamokat szervez, tapasztalatcserét folytat;
- **Árendeményeket biztosít** a takarmány, üzemanyag, egyéb beszerzéseknél a közös nagykereskedelmi vállalatokon keresztül;
- A „Landbrugsmagasinet” mezőgazdasági folyóirathoz való hozzájutást biztosítja, amelyen keresztül a gazdálkodó információt szerezhet az aktuális szakmai, politikai területeken;
- Közös rendezvényeken, szakmai eseményeken lehetőséget biztosítanak a többi gazdálkodóval való találkozásra;
- A Dán Családi Gazdálkodók Szövetsége egy harmad részben tulajdonosa a Dán Mezőgazdasági Tanácsadó Központnak, amely az ország legrangosabb agrár-tanácsadó szervezete.

2.4.4. A mezőgazdasági szaktanácsadás rendszere

A dán mezőgazdaságban rendkívül fontos szerepe van a **tanácsadó szolgálat** működésének. A szolgálat **két szinten működik**, az első szint, az egész szervezet központja, a **Dán Mezőgazdasági Tanácsadó Központ**, amelynek elsődleges feladata a gyakorlati ismeretek és szolgáltatások nyújtása a második szintet jelentő **85 helyi tanácsadó szervezetből** álló, egész országot lefedő hálózatnak, amelyeket a helyi gazdálkodók és családi gazdálkodók szervezetei működtetnek. Ezen szervezetek feladata a gazdálkodók számára nyújtott valódi tanácsadói, és ismeretátadási tevékenység.

A központ 9 nemzeti szakosztályra tagolódik:

- Növénytermesztési Osztály
- Szarvasmarha tenyésztési Osztály
- Sertés tenyésztési Osztály
- Lótenyésztési Osztály
- Baromfitenyésztési Osztály
- Prémésállat-tenyésztési Osztály
- Mezőgazdasági épületek és gépek Osztálya
- Oktatási - képzési Osztály
- Könyvelési és gazdaság működtetési Osztály

Ez a két szinten felépülő tanácsadó rendszer biztosítja, hogy a legfrissebb információk (akár új termelési módszerek, eszközök, kutatási eredmények) a lehető leggyorsabban eljussanak a gazdálkodókhoz. A Tanácsadó Központ közel 500 főt foglalkoztat, akik speciális tudással, szaktanácscsal látják el a helyi szervezetek tanácsadóit, ezen kívül fejlesztési feladatokban együttműködnek más mezőgazdasági érdekfelekkel (például a Dán Agrártudományi Intézet) is. Így gyakorlatilag híd szerepet tölt be a szervezet a kutatás és a gazdaságok között.

Fő tevékenységi körök:

- **Speciális tanácsadás**
Ez a tevékenység tulajdonképpen a „magja” a helyi tanácsadóknak nyújtott szolgáltatásnak, amely olyan területeket foglal magába, mint a megfelelő fajta kiválasztása a növénytermesztésben, trágyázásra vonatkozó tanácsadás, hogyan használjon a gazda kevesebb növényvédő szert, úgy, hogy közben kielégítő jövedelemhez jusson, ugyanakkor megfeleljen a környezetvédelmi elvárásoknak. Számos állattenyésztéssel kapcsolatos tanácsadási tevékenységet is végeznek például a járvány megelőzés, a tenyésztési rendszerek, takarmányozási programok kérdéskörében. Különösen fontos szerepe van a közzgazdasági, könyvelési, pénzügyi, vállalkozás vezetési ismeretek továbbításának, a beruházással, adózással, hitelfelvétellel, munkajoggal kapcsolatos törvényi szabályozás naprakész ismertetésének.
- **Ismeretterjesztés**
Ahhoz, hogy a gazdálkodók minél hamarabb fel is tudják használni az új szakmai ismeretanyagot, információkat, a tanácsadó szolgálat különféle módszereken keresztül igyekszik lehetővé tenni az ismeretátadást. A legáltalánosabb forma a telefonkapcsolat, valamint az Internetről elérhető adatbázis útján való informálódás, emellett elterjedt a személyes konzultációkon, szemináriumokon, kiadványokon, éves jelentéseken, kézikönyveken, CD ROM-on keresztül való ismeretszerzés. A Központ dolgozói szakfolyóiratokban publikálnak, csere kapcsolatokon keresztül tapasztalatokat gyűjtenek, gyűléseket szerveznek, előadásokat tartanak a gazdálkodóknak.
- **Fejlesztés**
A Központ által véghezvitt fejlesztések a tanácsadó szolgálatra és a gazdaságokra egyaránt vonatkoznak, de végső soron a gazdálkodási tevékenység hatékonyabbá és könnyebbé tételéhez járulnak hozzá. Olyan területeken visznek véghez fejlesztési projekteket, mint a könyvelési rendszerek, környezetvédelem és erőforrás gazdálkodás, takarmányozási programok, valamint minőségbiztosítási eljárás a termelés teljes tanúsítási és dokumentálási folyamatában.
- **Tapasztalatcsere és tanulmányok**
A helyi tanácsadó szervezetek és a Központ együttműködése révén a különböző helyi termelési tapasztalatok azonnal hozzáférhetőek az érdekeltek számára. Ilyen tapasztalatok lehetnek például: különböző fajták növényvédő szerekre vagy trágyázásra, talajtípusra, éghajlatra való reagálása, egy-egy új

gép vagy berendezés tesztelése során szerzett pozitív vagy negatív tapasztalatok, talajművelő vagy az állattartásban használt eszközökkel kapcsolatos észrevételek. A „Modell gazdaság” című projekt keretében 60 gazdaságból gyűjtenek termelési adatokat-amelyeket az elemzések, és kutatások során használnak fel.

- Oktatás és képzés

Az oktatási szakosztály széles választékban jelentet meg szakkönyveket, oktatási segédanyagokat a gazdálkodók alapszintű képzése céljából, valamint a gyermekek és fiatalok számára is végeznek mezőgazdasággal kapcsolatos oktató munkát.

Az alkalmazottak képzését más szakosztályokkal közösen végzik, így a szakmai és oktatási tartalom együtt jelenik meg az „Agro forum” által ajánlott képző központokban, iskolákban, valamint a szakosztályok ezen kívül függetlenül is szerveznek szemináriumokat, tanulmányi kirándulásokat a tanácsadóknak.

- Szolgáltatás

A megfelelő szakmai és technikai háttér és kapcsolatrendszer igen sokrétű szolgáltatás nyújtására ad lehetőséget a Dán Mezőgazdasági Tanácsadó Központ részéről.

Többek között ők végzik az éves nitrogén előrejelzést, ami a trágyázási szint számítás alapja, a Dán Mezőgazdaságtudományi Intézettel együttműködve előrejelzik a kártevőket. Egyéb szolgáltatási feladatok közé tartozik még a tejelő tehenek felvételezése, a krotália rendszer adminisztrálása, a nyilvántartási igazolólap – marhalevél vezetése, a burgonya mag ellenőrzése, satöbbi.

A Tanácsadó Központ és a gazdálkodók között igen szoros az együttműködés a napi munka szintjén is, hiszen minden nemzeti szakosztálynak van egy nemzeti bizottsága amely a szakmai feladatok prioritásait jelöli ki. A nemzeti bizottságok tagjai azok a gazdálkodók, akiket a gazdálkodók szervezetei választottak, és akik a gazdák érdekeit képviselik a tanácsadói rendszerben.

3. A hátrányos helyzetű térségek foglalkoztatási helyzetének javítása Magyarországon

Az első fejezetekben láttuk, hogy az Európai Unióban az elmaradott térségek fejlesztését, felzárkóztatását több politika együttesen szolgálja. Egy országon belül is jelentős területi különbségek tapasztalhatók, amelyek mérséklése olyan általános nemzetgazdasági cél, amelynek minden politikai területen meg kell jelennie. Magyarországon az elmúlt évtizedben **a régiók közötti fejlettségbeli különbségeket** – a természeti adottságok mellett – mindenek előtt a **gazdasági folyamatok, a humán erőforrások állapota és az elérhetőségi viszonyok alakították**. A területi egyenlőtlenségek egyrészt a főváros és vidék, másrészt az ország nyugati és keleti része között mutathatók ki. A legelmaradottabb, leghátrányosabb helyzetű térségek az ország északi-, észak-keleti régióiban, valamint a Dél-Dunántúlon találhatók.

Ezeket a térségeket az átlagosnál rosszabb munkanélküliségi és jövedelmi helyzet, az alacsony vállalkozói aktivitás és a külföldi tőke kis aránya jellemzi. Ennek okai a térség agrárjellege, alacsony vállalkozói kapacitása, hiányos infrastruktúrája, az ország- és régióhatár menti fekvés, vagy a meghatározó térségközpont hiánya. **A hátrányos helyzetű régiókban** nem csupán a **munkanélküliek és az inaktívak száma magas**, de **összetételük is kedvezőtlen**; az átlagosnál magasabb a képzetlenek (legfeljebb általános iskolát végzetek) és a tartósan munkanélküliek aránya. Ezen térségek felzárkózását, fejlődését nehezítő tényező a munkahelyteremtő beruházások hiánya, amelynek legfőbb oka ezekre a térségekre jellemző fejletlen infrastruktúrában és a képzetlen munkaerőben keresendő. A munkaerő-piaci különbségek kistérségi és helyi szinten is igen nagyok, a munkanélküliség a néhány száz fős aprófalvakban a legmagasabb, ahol a népesség társadalmi-demográfiai összetétele is kedvezőtlenebb az átlagosnál.

A fejezet először rövid áttekintést ad a magyar mezőgazdaság szervezeti rendszeréről, a birtokszerkezet és a foglalkoztatás térségi sajátosságairól, majd a továbbiakban a tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen módon és eszközökkel reagál a **terület-, a vidékfejlesztési- és a foglalkoztatáspolitiká** az előző bekezdésben leírt folyamatokra, valamint melyek azok a főbb elemek, amelyek a hátrányos helyzetű térségek felzárkózási esélyét növelik.

Az agrárágazat foglalkoztatási szerepével, szervezeti és földhasználati jellemzőivel az elmúlt évben Tóth Erzsébet szerkesztésében megjelent intézeti tanulmány¹⁷ részletesen foglalkozik, ezért az alábbi alfejezet a témának csupán egy rövid, összefoglaló ismertetésére törekszik.

¹⁷ Tóth Erzsébet (szerk.) 'Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra' *Agrárgazdasági Tanulmányok* 2002. 4. szám AKII, Budapest.

3.1. A mezőgazdasági foglalkoztatás, a szervezeti rendszer és földhasználat – térségi sajátosságok

Az elmúlt bő évtizedben a mezőgazdaság foglalkoztatási részesedése erőteljesen (1990-1993 között különösen gyors ütemben) csökkent. A tulajdonviszonyok és a szervezeti rendszer változása nyomán az agrárfoglalkoztatottak nemzetgazdaságon belüli aránya 1990-2001 között 14,2%-ról 6,2%-ra (239,4 ezer főre) esett vissza. 2001-ben a mezőgazdaságban foglalkoztatottak mintegy 60%-a alkalmazott, 12%-a szövetkezeti tag, 25%-a vállalkozó, 3%-a pedig segítő családtag volt.

A statisztika által számba vett mintegy 240 ezer foglalkoztatotton kívül azonban jóval többen kötődnek valamilyen formában az ágazathoz. Ezt tükrözi a 2000-ben végzett Általános Mezőgazdasági Összeírás adata is, mely szerint ebben az évben közel két millióan (az összes népesség 20,3%-a; a munkavállalási korú népességnek pedig 23,7%-a) végeztek valamilyen (hobby, kiegészítő, megélhetési, főfoglalkozás jellegű) mezőgazdasági tevékenységet. Ilyenformán elmondható, hogy a mezőgazdaság, foglalkoztatási súlyának csökkenése ellenére, jelentős szerepet játszik különösen a vidéki népesség megélhetésében, a szociális problémák, a területi különbségek tompításában. A mezőgazdaság foglalkoztatási szerepe területi egységenként különböző, a mezőgazdasággal foglalkozó népesség arányaiban 5,5-szeres különbség figyelhető meg a régiók között. A népességnek viszonylag alacsony hányada kötődik a mezőgazdasághoz a gazdaságilag fejlettebb Közép - Magyarországon (5,7%) és Közép-Dunántúlon (17,2%), viszont kiemelkedően magas ez az arány Dél-Alföldön (31,6%) és Észak-Alföldön (30,6%) (6. táblázat). A népesség egyharmadát meghaladó mértékben kötődik a mezőgazdasághoz Szabolcs-Szatmár-Bereg (40,1%), Bács-Kiskun (37,5%) és Somogy (35,5%) megyékben.

6. táblázat

A mezőgazdasági tevékenységet folytató népesség száma és aránya régióként (2000)

Régiók	Népesség			
	száma összesen, 1000 fő	ebből: mezőgazdasági tevékenységet folytatók		
		száma, 1000 fő	aránya, %	területi megoszlása, %
Közép-Magyarország	2844,2	162,1	5,7	8,0
Közép-Dunántúl	1107,2	190,7	17,2	9,4
Nyugat-Dunántúl	984,2	227,1	23,1	11,2
Dél-Dunántúl	974,8	264,1	27,1	13,0
Észak-Magyarország	1269,1	301,7	23,8	14,8
Észak-Alföld	1522,0	465,9	30,6	22,9
Dél-Alföld	1341,8	424,0	31,6	20,8
Országosan	10043,2	2035,5	20,3	100,0

Forrás: Az egyéni gazdaságok munkaerő felhasználása ÁMÖ 2000, KSH Budapest 2001.

Megváltozott a foglalkoztatás üzemi struktúrája is. Jelenleg a vállalkozások döntő hányada (95,7%-a) 20 főnél kevesebbet foglalkoztat, de ezeknek 93,6%-a 10 fő alatti létszám-kategóriába sorolható. Míg 1990-ben az összes vállalkozás háromnegyedét az 50 főnél több munkaerőt foglalkoztató szervezetek alkották, 2001-ben már csupán a vállalkozások 1,8%-a foglalkoztatott 51-300 fő közötti létszámú munkaerőt, a 300 fő feletti szervezetek aránya pedig mindössze 0,2% volt.

A mezőgazdaság munkaerő-kibocsátása a többi nemzetgazdasági ággal ellentétben még napjainkban is tart, bár a mezőgazdaságból munkanélkülivé válók száma egyenletesen csökken.

Az agrárágazatban foglalkoztatottak korösszetétele nemzetközi tendenciákkal megegyezően hazánkban is az idősebb korosztály felé tolódik, és ez a folyamat erősödni látszik (7. táblázat). Két évtized elteltével (1980-2001 között), 10%-pontos növekedést mutatva, a középkorú és az idősödő korcsoportokhoz tartozik a mezőgazdasági munkaerő 59%-a. Az egyéni gazdálkodók átlagéletkora az ÁMÖ felmérés szerint 55 év.

Elmondható, hogy a mezőgazdasági munkaerő képzettségi szerkezete jobb, mint két évtizeddel ezelőtt, ennek oka azonban elsősorban az, hogy a kevésbé képzett munkaerő kényszerült elhagyni az ágazatot. Jelenleg az agrárfoglalkoztatottak közel 60%-a rendelkezik középfokú végzettséggel. 1980-hoz képest több mint kétszeresre nőtt a felsőfokú végzettségű szakemberek aránya (3,6%-ról 7,7%-ra), de ez a szint a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva még így is alacsony. A szakirányú képzettség tekintetében az egyéni gazdaságokban jelentkeznek súlyos hiányosságok, mivel a gazdaságot irányítók közel 30%-ának nincs semmilyen mezőgazdasági végzettsége, 64%-uk csupán alapfokú, 6%-uk közép és mindössze 2%-uk végzett felsőfokú tanulmányokat.

7. táblázat

A munkaerő korcsoportok és iskolai végzettség szerinti összetétele (1980-2001)

Megnevezés	Mezőgazdaság			Ipar			Nemzetgazdaság		
	1980	1990	2001	1980	1990	2001	1980	1990	2001
A foglalkoztatottak¹⁾ korösszetétel szerinti megoszlása,%									
14-29 év	26,1	23,5	17,9	35,6	28,2	28,4	32,6	27,2	26,6
30-39 év	23,5	31,0	23,1	26,1	30,9	24,4	26,4	31,4	25,1
40-49 év	24,6	27,2	34,0	22,7	26,5	30,1	23,0	26,9	29,8
50-X év	25,8	18,3	25,0	15,6	14,4	17,1	18,0	14,4	18,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A foglalkoztatottak¹⁾ iskolai végzettség szerinti megoszlása,%									
Általános iskola	73,4	55,3	34,0	55,3	42,3	19,5	53,9	38,6	15,4
Középfokú iskola	23,0	39,2	58,2	40,2	51,2	71,2	38,0	49,2	65,0
Felsőfokú iskola	3,6	5,5	7,7	4,5	6,5	9,2	8,1	12,3	19,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹⁾ 1980 és 1990-ben az aktív keresők, 2001-ben pedig a foglalkoztatottak létszáma szerint számolva

Forrás: A foglalkoztatottság alakulása, 1980-1996, Mikrocenzus, 1996, KSH, Budapest, 1997

Népszámlálás 2001 2. Részletes adatok a képviselői minta alapján KSH, 2001

A földtulajdon szerkezete az elmúlt évek során gyakorlatilag nem változott, a kilencvenes évtized elején lezajlott kárpótlás és privatizáció óta a termőföld mintegy 88%-a magán-, 10%-a állami és mintegy 2%-a szövetkezeti tulajdonban van. Jelentősebb állami tulajdon az erdő művelési ágban található (57%).

A földtulajdon és a földhasználat elkülönült egymástól, a tulajdonosok többsége földterületét bérbe adja. Becslések szerint a megművelt föld 60%-a bérelt terület. 2001-ben a mezőgazdasági terület 57,1%-át egyéni gazdálkodók, 37,4%-át gazdálkodó szervezetek, 5,4%-át egyéb földhasználók (önkormányzatok, alapítványi gazdaságok) használták.

Jelentősen átrendeződött a mezőgazdaság szervezeti rendszere is. 1990-ben még a vállalkozások nagyobb hányada (64%-a), 2001-ben már alig egynegyede volt jogi személyiségű vállalkozás. Jelentősen nőtt (22,4%-ról 66,2%-ra) a gazdasági társaságok száma és aránya. A társas vállalkozások zöme (mintegy 95%-a) korlátolt felelősségű társaság. A szövetkezetek száma is növekedett, a vállalkozásokon belüli aránya azonban csökkent. A jogi személyiség nélküli vállalkozások mintegy 86%-a egyéni vállalkozás. A mező- és erdőgazdaságban működő vállalkozások túlnyomó többsége, 95,7%-a 20 fő alatti mikro- és kisvállalkozás (Tóth, 2002).

Az ÁMÖ 2000. évi felmérése alapján 6,4 millió hektár termőterületet használnak gazdaságok melynek 59,5%-át a 8382 gazdasági szervezet, 40,5%-át a 958 ezer egyéni gazdaság műveli.

A földhasználat gazdasági formák szerinti megoszlásában jelentős területi különbségek figyelhetők meg. A két alföldi régióban (Észak-Alföld, Dél-Alföld) az átlagosnál sokkal magasabb az egyéni gazdaságok földhasználati aránya, meghaladja az 50%-ot, Nyugat-Dunántúlon viszont alacsonyabb, alig több 30%-nál. A megyék között még erőteljesebb különbségek jelentkeznek. Az egyéni gazdaságok földhasználata az alföldi megyékben a legjellemzőbb, kiemelkedően magas az aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (65,9%) és a három dél-alföldi régióhoz tartozó megyében (Bács-Kiskun 53,1%, Békés 54,3%, Csongrád 48,7%). Négy dunántúli megyében viszont a 30%-ot sem éri el (Komárom-Esztergom 25%, Zala 27,3%, Baranya 28,6%, Somogy 26,4%). Ezekben a megyékben a nagyüzemek többségének sikerült átvészelnie a rendszerváltást követően tömegesen jelentkező csődbezárásokat, kevesebben kerültek felszámolás alá, ez az oka annak, hogy itt ma is inkább a nagyüzemi földhasználat jellemző.

Az egyéni gazdaságok birtokszerkezete rendkívül elaprózott. A mintegy 958 ezer egyéni gazdaság összesen 2,6 millió hektáron gazdálkodik. Az átlagos birtokméret 2,73 hektár. Döntő többségük (94,8%-uk) nem éri el a 10 hektáros birtokméretet. Ezek a gazdaságok csak önellátás szempontjából vehetők számításba, számottevő árutermelőként nem. Az 5-10 hektáros méretcsoportba tartozók (42 ezer gazdaság) közül is csak kevés lehet árutermelő, leginkább azok, amelyek intenzív ágazatokkal, vagy jelentősebb állattartással is foglalkoznak. A 10 hektárnál nagyobb méretűek közül a 10 - 50 ha közötti méretkategóriába tartozó egyéni gazdaságok (42846 gazdaság) mintegy kétharmada állami támogatással életképes árutermelő

gazdasággá válhat. Az 50 - 100 ha közötti (4601 gazdaság) és a 100-300 ha közötti (2205 gazdaság) méretkategóriába tartozó gazdaságok zöme fejlődőképesnek tekinthető. A 300 ha feletti területen gazdálkodó egyéni gazdaságok átlagos területe (423,5 ha) megközelíti a gazdasági szervezetek átlagos földterületét. Ezek a gazdaságok a földterületük alapján már ma is életképesek.

Az egyéni gazdaságok 60%-a egyébként elsődlegesen saját fogyasztásra termel, 32% a felesleget értékesítési, mindössze a 8%-a (77 ezer) termel főként értékesítésre.

A gazdasági szervezetek összesen 3,8 millió hektáron gazdálkodtak 2000-ben, átlagosan 457,4 hektáros területen. Rájuk a viszonylag nagy méret jellemző, ugyan 44%-uk a 100 hektár alatti birtokméret kategóriába tartozik, de ezek a szervezetek a gazdálkodó szervezetek összes földterületének mindössze 2,3%-át használják.

A 100 hektárnál nagyobb üzemek (gazdasági szervezetek és egyéni gazdaságok együtt) országos átlagban a földterület 65,5%-át használják. Ezeknek az inkább életképesnek mondható gazdaságoknak a földhasználati aránya térségi szinten igen eltérő. Az alföldi régiókban alacsonyabb (Észak-Alföldön 54,3%, a Dél-Alföldön 55,6%), viszont minden dunántúli régiókban több mint 70% (legmagasabb a Közép-Dunántúlon 74,4%) a földhasználati arányuk. A megyék között még nagyobb különbségek jelentkeznek, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 100 hektárnál nagyobb gazdaságok földhasználati aránya csak 38,7%, Komárom-Esztergom megyében viszont 79,9%.

3.2. Területfejlesztési- és vidékpolitika Magyarországon

Hazánk európai uniós csatlakozásának előkészítésében a regionális politika szerepe fokozatosan nő. A Bizottság Magyarországra vonatkozó éves országvéleményeiben (1999, 2000) megállapította, hogy a csatlakozásra váró országok közül egyedül Magyarországon létezik olyan területfejlesztési törvény, amelynek elvei alapvetően harmonizálnak az EU vonatkozó célkitűzéseivel.

Magyarország területfejlesztési politikájának stratégiai céljait, cselekvési irányait a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvényben előírtak alapján az Országos Területfejlesztési Konceptió határozza meg. A törvényben lefektetett elvek, **célok és intézményrendszer világos hasonlóságot mutat az EU strukturális politikájával.**

A törvény alapján alakították ki a NUTS II. szintű, 3-3 megyéből álló tervezési-statisztikai régiókat (kivétel a fővárosból és Pest megyéből álló Közép-Magyarország), s hozták létre a hozzájuk kapcsolódó intézményrendszert, melynek legfontosabb szereplői a Regionális Fejlesztési Tanácsok és ügynökségek. Megalakulásukat és tevékenységüket nagyban elősegítették a területfejlesztési Phare programok keretében nyújtott EU támogatások, valamint a területfejlesztést szolgáló

állami pénzügyi eszközökön belül az utóbbi években jelentősen megnövekedett decentralizált források.

A területfejlesztés országos stratégiai irányai:

- A területi fejlettségi különbségek mérséklése;
- Az innováció térbeli terjedésének elősegítése;
- A különböző természeti és földrajzi helyzetű térségekben az erőforrások fenntartható fejlődését biztosító fejlesztéspolitika megvalósítása;
- Az ország térségeinek bekapcsolása az európai gazdasági térbe.

A területfejlesztés támogatási rendszere

A 24/2001.(IV.20.) OGY határozat kimondja, hogy a területfejlesztési célkitűzések elérése érdekében a **különböző elkülönített állami pénzalapokat, céllelőirányzatokat, egyéb állami pénzeszközöket összehangolva kell működtetni**. A regionális és megyei területfejlesztési programokat a területfejlesztési törvényben nevesített eszközökkel, a **területfejlesztési céllelőirányzattal (TFC)** és az önkormányzati, területi kiegyenlítést szolgáló támogatással kell elősegíteni. Az átfedések elkerülése érdekében az előbbivel a gazdaságfejlesztési, munkahely-teremtési célokat, a másodikkal az önkormányzatok kommunális jellegű és infrastrukturális fejlesztését kell megvalósítani. **A források szétosztása decentralizált döntési rendszeren keresztül valósul meg**, ahol is a legkritikusabb, hátrányos helyzetű térségek fejlesztési programjainak megvalósítása fokozottan kell, hogy teljesüljön. A területfejlesztési céllelőirányzatok decentralizált kerete az összeg 65%-a, amelyből 35% a régióknak, 30% a megyéknek jut.

Az országgyűlés meghatározza a területfejlesztés szempontjából kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszerét. Mivel minden évben csak a lakónépesség egyharmada kerülhet kedvezményezett térségként vagy településként a támogatási rendszerbe, a kormány évente pontosítja e települések jegyzékét. A törvény szerint *kedvezményezett térség*: „az érvényes területfejlesztési célok figyelembevételével, statisztikai jellemzők alapján meghatározott térségek köre, amelyek önkormányzatai, illetőleg azok közigazgatási területén tervezett programok és fejlesztések pénzügyi, gazdasági ösztönzőkkel támogathatók”. A magyar területfejlesztési politika az Európai Unió alapelveinek megfelelően ezeket a **kedvezményezett, vagy hátrányos helyzetű térségeket a következő típusokba sorolja** (a 91/2001. (VI.15.) Korm. rendeletnek megfelelően):

- **társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek**: amelyeknél a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről szóló 24/2001. (IV.20.) OGY határozat 3. számú mellékletében meghatározott mutatórendszer alapján kialakított komplex mutató 7,5%-kal elmarad az országos átlagtól;
- **az ipari szerkezetátalakítás térségei**: amelyekben az iparban foglalkoztatottak aránya 1990-ben meghaladta az országos átlag másfélszeresét, továbbá az iparban foglalkoztatottak arányának csökkenése

1990-1999 között, valamint a munkanélküliség 1999. december 20-án az országos átlagot meghaladta;

- **a mezőgazdasági és vidékfejlesztési térségek:** amelyekben a terület népességének kevesebb, mint 50%-a él 120 fő/km²-nél magasabb népsűrűségű településen, az 1990. évi népszámláláskor az országos vidéki átlagot meghaladó volt a mezőgazdasági foglalkoztatottság aránya, az országos átlag alatt van az egy főre jutó személyi jövedelemadó alap, továbbá a munkanélküliség 1999. december 20-án az országos átlagot meghaladta.

Az agrárgazdaság támogatási lehetősége a területfejlesztési céllelőirányzatból

A területfejlesztési céllelőirányzatnak (mely a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium költségvetésében szereplő tétel volt) igen jelentős – azonban a támogatási összegeket tekintve az évek során egyre csökkenő – része fordítódik agrárgazdasági célokra. 1999-ben még a TFC 48%-a, 2000-ben 39%-a, 2001-ben csupán 26%-a jutott a mezőgazdasághoz kapcsolódó fejlesztésekre.

A támogatási jogcímek az évek során valamelyest változtak, 2001-ben a következő tevékenységekre pályázhattak a mezőgazdasági termelők:

- elfogadott megyei, vagy kistérségi területfejlesztési programokban szereplő beruházások támogatására;
- munkahelyteremtő beruházásokhoz, a meglévő foglalkoztatotti létszám megőrzését szolgáló piac-, termék-, és technológiaváltást környezetbarát módon elősegítő fejlesztések, beruházások támogatására;
- gazdaságfejlesztéssel összefüggő és vállalkozásokat segítő termelő infrastrukturális beruházásokra;
- falusi idegenforgalmi fejlesztésekre;
- térségi fejlesztési programok, helyi társadalom-, és gazdaság fejlődését elősegítő megvalósíthatósági tanulmányok készítésére.

A támogatások legnagyobb hányada mindhárom évben (1999, 2000, 2001) munkahelyteremtő és megtartó beruházásokra irányult, amelynek révén jelentős számú új munkahely létesült (8. táblázat).

8. táblázat

A területfejlesztési célelőirányzat (TFC) felhasználása munkahelyteremtő és megtartó beruházásokra az agrár ágazatban

Év	A támogatás		Támogatott munkahely	
	összege (millió Ft)	aránya a TFC-ből (%)	összesen (db)	ebből új munkahely (db)
1999	2093	75	..	2112
2000*	1951	58	13458	1423
2001	1224	62	2554	1160

* A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő megyék különtámogatásával együtt

Forrás: Jelentés az agrárgazdaság 1999. évi helyzetéről Budapest, 2000. okt.; Agrárbeszámoló 2000. Budapest, 2001.; Jelentés a kormány részére az agrárgazdaság 2001. évi helyzetéről Budapest 2002. aug.

Általános jelenség, hogy a célelőirányzathoz finanszírozott beruházások között azokban a megyékben, ahol a gazdasági életben számottevő a mezőgazdaság szerepe (elsősorban a kelet-magyarországi, azon belül is az északkelet-magyarországi megyék, valamint Somogy megye) az agrárgazdasághoz kötődő támogatások is nagyobb súllyal voltak jelen. Kedvező, hogy a TFC révén teremtett illetve megőrzött munkahelyek döntő többsége a tartósan súlyos munkanélküliséggel küzdő észak-alföldi régió három megyéjében található.

Hazánk regionális politikája tehát számos területen és több szinten szolgálja a hátrányos helyzetű térségek fejlődését, a területfejlesztésen belül a különböző pénzeszközök felhasználásának összehangolására törekszik. Az egyes tárcákhoz tartozó forrásoknak hatékonyabb felhasználására vonatkozóan a költségvetési törvény¹⁸ úgy rendelkezik, hogy a területfejlesztési célok megvalósítását szolgáló fejezeti kezelésű előirányzatok pályázati rendszerű felhasználása az érintett tárcák együttműködésével, a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter koordinálásával történjen. A törvényben foglaltak alapján a költségvetésből az egy főre jutó bruttó hazai termék tekintetében legkedvezőtlenebb helyzetben lévő megyék fejlesztése és kiemelten az elmaradott kistérségeik felzárkóztatása érdekében a különböző célprogramok, fejezeti kezelésű előirányzatok, illetve a Munkaerő-piaci Alap aktív foglalkoztatási eszközeiből támogatási keretösszeget különítenek el. A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő megyék közé – ahol az egy főre jutó GDP nem érte el az országos átlag 70%-át – kezdetben Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, és Nógrád megye tartozott, majd 2000-től Békés- és Somogy-, 2001-től Jász-Nagykun-Szolnok- és Bács-Kiskun megyékkel bővült a kiemelten támogatott megyék köre. 2002-ben a keretösszegek 22%-a Borsod-Abaúj-Zemplén, 21%-a Szabolcs-Szatmár-Bereg, 15%-a Bács-Kiskun, 12%-a Békés, 12%-a Jász-Nagykun-Szolnok, 10%-a Somogy és 8%-a Nógrád megye fejlesztésére használható fel. Az elkülönített keretek felhasználásakor a megyei területfejlesztési tanácsoknak prioritásként kell kezelni a külön jogszabályban (89/2001. (VI. 15.) Korm. rendelet a területfejlesztési célelőirányzat felhasználásának részletes szabályairól) lehatárolt

¹⁸ 2002. évi LXII. Törvény a Magyar Köztársaság 2003. évi költségvetéséről.

leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatását úgy, hogy ezekre a térségekre biztosítandó teljes támogatási keret egy főre jutó összege legalább 30%-kal haladja meg a megye egyéb területeire jutó fajlagos támogatási mértéket.

3.2.1. A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő megyék

Az előző bekezdésben említett, a költségvetésből kiemelt támogatást élvező 7 megye: Szabolcs-Szatmár-Bereg, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Kiskun és Somogy. Az egy főre jutó bruttó hazai termék 2000-ben egyik megyében sem érte el az országos átlag 70%-át. A legkedvezőtlenebb Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megye, ahol ez a mutató csupán 54% körüli. Fontos megjegyezni, hogy mind a hét megyére az országos átlagtól való leszakadás jellemző, 1994 óta folyamatosan nő negatív irányban a távolság az országos értéktől (9. táblázat).

9. táblázat

Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) alakulása a hét legkedvezőtlenebb helyzetű megyében (1994-2000)

Megyék	Egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában			
	1994	1996	1998	2000
Bács-Kiskun	77,3	75,7	71,4	67,6
Békés	79,5	76,4	69,2	65,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	70,4	70,6	69,1	65,0
Jász-Nagykun-Szolnok	78,9	75,5	72,2	66,6
Nógrád	61,8	57,1	56,6	54,5
Somogy	76,3	74,8	68,8	68,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	61,5	59,2	56,8	54,1
Ország	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: A (GDP) területi megoszlása 2000-ben KSH, Budapest, 2002. április.

A gazdasági aktivitás és a munkaerő-piaci jellemzők tekintetében is jellemző az elmaradás, bár nem minden megyében. Bács-Kiskun megye kivételével a gazdasági aktivitás mindenhol az országos átlag (53,3%) alatti. A legalacsonyabb, 46% alatti Szabolcsban és Borsodban, az országos értéket kissé meghaladó Bács-Kiskun megyében, és viszonylag konszolidált a helyzet (50% körüli) Somogyban és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben. A munkanélküliségi ráta szintén mindenhol magasabb az országosnál (5,7%), az átlag több mint másfélszerese Szabolcsban (9,6%), Somogyban (9,7%) és Borsodban (9,4%) (10. táblázat).

10. táblázat

A gazdasági aktivitás és munkanélküliség az érintett megyékben 1992-2001

Megyék	Gazdasági aktivitási arány* (%)					
	1992	1994	1996	1998	2000	2001
Bács-Kiskun	58,4	54,0	51,8	52,8	53,7	53,9
Békés	55,4	49,3	47,7	46,7	47,8	48,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	55,1	50,1	48,3	44,9	46,6	45,9
Jász-Nagykun-Szolnok	57,7	53,0	48,6	48,8	51,5	49,7
Nógrád	56,2	51,4	47,3	49,0	50,9	49,8
Somogy	57,7	53,3	49,3	49,4	51,7	50,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	53,0	46,5	44,2	43,6	44,9	45,5
Ország	58,6	54,0	51,8	51,7	53,5	53,3
	munkanélküliségi ráta (%)					
Bács-Kiskun	12,1	12,3	9,2	7,8	5,6	6,4
Békés	9,9	9,3	9,4	8,1	5,8	6,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	13,3	15,5	15,6	13,8	11,7	9,4
Jász-Nagykun-Szolnok	13,1	12,0	13,3	11,8	9,4	7,3
Nógrád	14,9	16,1	15,7	10,8	9,1	8,5
Somogy	10,6	12,4	9,7	10,3	8,3	9,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	12,7	14,3	12,5	11,8	11,2	9,6
Ország	9,8	10,7	9,9	7,8	6,4	5,7

*A gazdaságilag aktív népesség (foglalkoztatottak + munkanélküliek) aránya a 15-74 éves népességben belül.

Forrás: A munkaerő-felmérés idősorai 1992-2001 KSH, Budapest, 2002.

Az említett megyék mindegyikében alacsony a vállalkozási hajlandóság. Az ezer lakosra jutó vállalkozás a legkevesebb Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben (az országos átlag 66,3%-a). Ezeket a megyéket jellemzően elkerüli a külföldi tőke, az egy lakosra jutó befektetések az országos értékhez viszonyítva rendkívül alacsonyak. Szabolcsban mindössze az országos átlag 12%-át éri el (11. táblázat).

11. táblázat

A működő vállalkozások és a befektetett külföldi tőke fajlagos mutatói a vizsgált megyékben 2001

Megyék	Ezer lakosra jutó működő vállalkozások száma		Egy lakosra jutó befektetett külföldi tőke	
	db	az országos átlag százalékában	ezer Ft	az országos átlag százalékában
Bács-Kiskun	71	85,5	64,4	21,0
Békés	60	72,3	73,1	23,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	55	66,3	164,7	53,7
Jász-Nagykun-Szolnok	55	66,3	81,9	26,7
Nógrád	57	68,7	87,9	28,7
Somogy	74	89,2	52,3	17,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	59	71,1	36,0	11,7
Ország	83	100,0	306,8	100,0

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, 2001. KSH, Budapest, 2002

3.2.2. Vidékfejlesztés támogatása

A vidékfejlesztést a jelenleg igen szétaprózott támogatási rendszer számos eszköze segíti, de mint önálló szakterület, 1999-ben jelent meg az agrártárca intézményrendszerében, 2000-tól kezdődően elkülönített költségvetési forrással (Vidékfejlesztési Célelőirányzat VFC). A 2000. évi célelőirányzat (3,5 milliárd Ft) jelentős része (57%-a) az intézményrendszer kialakítását szolgálta, de konkrét vidékfejlesztési intézkedéseket is támogatott.

Az ország 7 régiójában működnek a regionális vidékfejlesztési irodák, (REVI), irodánként 3-3 fővel. Az irodák munkatársai végzik a pályázatokkal kapcsolatos szakmai feladatokat, valamint közösség-szervezési, oktatási, képzési tanácsadói tevékenységükkel segítik a kistérségek menedzsereit, és a pályázókat.

2001-ben a Vidékfejlesztési Célelőirányzathoz az alábbi 7 fő jogcímre lehetett pályázni:

- Ökológiai alapú komplex gazdaságfejlesztési programok támogatása;
- Helyi jellegzetességű, tájspecifikus mezőgazdasági tevékenységek, és a rájuk épülő élelmiszer-feldolgozás és értékesítés fejlesztésének támogatása;
- Hagyományos kézműipari kismesterségek támogatása;
- Nem élelmiszer célú helyi természetes alapanyagok hasznosításának, feldolgozásának és értékesítésének támogatása;
- Falusi és agroturizmus fejlesztésének támogatása;
- A falvak megújítását, a vidék szellemi és tárgyi örökségének megőrzését segítő programok támogatása;
- A vidék infrastruktúra-fejlesztésének és javításának támogatása.

A támogatást vissza nem térítendő juttatás formájában kapták a sikeresen pályázók, aminek igénybeviteléhez legalább 25% saját forrást kellett előteremtíteniük. A támogatott intézkedések részben hozzájárultak az érintett vidéki települések és kistérségek, valamint a helyi közösségi kezdeményezések, vállalkozások sikeres fejlődéséhez.

3.3. Foglalkoztatáspolitikai

Magyarországon a foglalkoztatáspolitikai a rendszerváltást megelőző évektől az európai országokhoz hasonló fejlődési útvonalat járt be. A nyolcvanas évek közepén a munkanélküliség kezelésére kidolgozott foglalkoztatáspolitikai programok célja a munkaviszony minél hosszabb ideig való fenntartása, valamint a munkanélkülivé váltak számára ellátás biztosítása volt. A **kilencvenes évek elejétől** előtérbe kerültek a munkanélküliséget **megelőző**, a munkanélküliek **munkához jutását segítő programok**. Elmondható tehát, hogy hazánkban is, akárcsak az Európai Unió országaiban a passzív, segélyezésen alapuló munkanélküli ellátást egyre inkább **az aktív munkaerő-piaci politikák** váltották fel, melynek keretében olyan támogatási formák jelentek meg, mint az átképzések, munkahelyteremtés

támogatása, vállalkozóvá válás ösztönzése, a gyakornoki és közhasznú foglalkoztatás, valamint a kritikus munkaerő-piaci helyzetű térségekben nyújtott támogatások.

A foglalkoztatáspolitikai eszköz- és intézményrendszere is az Európai Unió tagországaiiban működő minták nyomán épült ki, annak európai típusú formálásának kialakulásához járulnak hozzá a következő dokumentumok:

- 1999. évi foglalkoztatáspolitikai irányelvek (116/1998 (XII.30. Korm.hat.);
- A 2000-ben elkészített Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv (1040/2000.(V.31.) Korm. határozat);
- Az Európai Bizottsággal készített közös értékelés a foglalkoztatáspolitikai prioritásairól (2001);
- Nemzeti Foglalkoztatási Stratégia, amely a csatlakozási időpontra túlnyúlóan, hosszabb időtávon határozza meg a nemzeti foglalkoztatáspolitikát a Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolódóan készül.

Már az *1999. évi foglalkoztatáspolitikai irányelvek* számos területen egybevágnak az EU foglalkoztatáspolitikai irányvonalával. A foglalkoztathatóság javítása érdekében például célul tűzte ki a tartósan munka nélküliek munkaerő-piaci re-integrálásának elősegítését, a pályakezdekők foglalkoztatási tanácsadói szolgálata kiépítésének támogatását, a foglalkoztatás elősegítésére koncentrálnak szociális párbeszéd fejlesztését, a helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatását, új, megfelelő aktív foglalkoztatási eszközök kifejlesztését, valamint speciális szolgáltatás biztosítását a megváltozott munkaképességűek részére.

Magyarország Közös Foglalkoztatási Értékelésében (2001. november 16.) az Európai Bizottság a magyar kormánnyal közösen három fő foglalkoztatáspolitikai célt határoz meg:

- A foglalkoztatás szintjének jelentős növelése;
- A munkanélküliség szintjének további csökkentése;
- A munkaerőpiac rugalmasságának további növelése.

A dokumentum megfogalmazza a célok eléréséhez szükséges eszközöket is. A munkahelyteremtés érdekében a munkabérek terhelő járulékos költségek csökkentésére, a rugalmasabb munkavállalási formák ösztönzéséhez és elterjesztéséhez a jogi szabályozás reformjára van szükség. A passzív eszközöket fokozatosan megelőző és aktív munkaerő-piaci eszközökre kell felváltani, növelendő a munkaerő rugalmassága és mobilitása (Nagy, 2003).

A magyar foglalkoztatáspolitikai középtávú prioritásai:

- munkaerő-piaci aktivitási arány növelése;
- az iskolából kikerülők és pályakezdekők segítése a megfelelő munka megtalálásában;
- a munkaerő mobilitásának és rugalmasságának javítása;
- a vállalkozó képesség fejlesztése;

- a hátrányos helyzetű rétegek (romák, megváltozott munkaképességűek, tartósan munkanélküliek) munkaerő-piaci részvételének javítása;
- területi munkaerő-piaci különbségek csökkentése;
- férfiak és nők esélyegyenlőségének elősegítése a munkaerő-piacon.

A Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv

A Kormány a 2000. május 9-i ülésén fogadta el a 2000. évi foglalkoztatáspolitikai irányelveket, mint a Magyar Köztársaság 2000. évi Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervét (1040/2000. (V.31.) Korm. határozat). A hazai foglalkoztatáspolitikai rövid távú törekvéseit és akcióit az EU gyakorlatában érvényesülő négy pillér (lsd. 1.2.2. fejezet) szerint csoportosítva fogalmazza meg az akcióterv. E szerint az irányvonalak a következők:

1. pillér: A foglalkoztathatóság javítása

Irányvonalak:

1. Fellépés az ifjúsági munkanélküliséggel szemben;
2. A tartós munkanélküliség kialakulásának megelőzése;
3. Áttérés a passzív eszközökről az aktív eszközökre;
4. Fokozni kell a segélyezési és adórendszer munkára ösztönző hatását, továbbá felül kell vizsgálni a munkaerőpiac korai elhagyására készítő nyugdíjazási konstrukciókat;
5. Szociális partnerségi megállapodásokkal bővíteni kell a foglalkoztathatóságot javító intézkedések alkalmazásának lehetőségét;
6. Az életpályát végigkísérő továbbképzés lehetőségének megteremtése;
7. Javítani kell az oktatás minőségét, csökkenteni kell a lemorzsolódást;
8. A szakképzés fejlesztésével el kell érni, hogy a fiatalok rendelkezzenek az alkalmazkodóképességhez szükséges ismeretekkel és a munkaerőpiacon elismert készségekkel;
9. A fogyatékos emberek bekapcsolása a munka világába, a roma népesség munkaerő-piaci esélyeinek javítása;

2. pillér: A vállalkozói szellem megerősítése

Irányvonalak:

10. Csökkenteni kell a vállalkozásokat terhelő adminisztrációt és ráfordításokat;
11. Az önfoglalkoztatás ösztönzése és támogatása;
12. Új munkahely-teremtési lehetőségek kiaknázása helyi szinten;
13. Szolgáltató szektor foglalkoztatási potenciáljának számbavétele;
14. Az élők munkát terhelő adó-és bérjárulékok csökkentése, különösen az alacsonyan képzett és alacsony bérszintű munkavállalók tekintetében;

3. pillér: A vállalatok és dolgozók alkalmazkodóképességének fejlesztése

Irányvonalak:

15. A munkaszervezetek modernizálása;
16. A foglalkoztatási formák rugalmassá tétele;
17. Az alkalmazkodóképesség ösztönzése a vállalaton belül;

4. pillér: Az esélyegyenlőség politikájának megerősítése

Irányvonalak:

18. A férfiak és nők esélyegyenlőségének általános érvényesítése;
19. Csökkenteni kell a munkaerő-piaci helyzet tekintetében mutatkozó nemenkénti különbségeket;
20. Munkahelyi és családi kötelezettségek harmonizálása;
21. A munkaerő-piacról hosszabb ideig távol maradók beilleszkedésének elősegítése a munka világába.

A sokszor módosított 1991. évi IV. „A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról” szóló törvény megkülönbözteti a munkaerő-piaci szolgáltatásokat, a foglalkoztatást elősegítő támogatásokat (ezek az úgynevezett aktív munkaerő-piaci eszközök) és a munkanélküliek ellátását (az úgynevezett passzív eszközöket).

Munkaerő-piaci szolgáltatások a következők:

- munkaerő-piaci és foglalkozási információ nyújtása;
- munka-, pálya-, álláskeresési, rehabilitációs, helyi (térségi) foglalkoztatási tanácsadás;
- munkaközvetítés.

Foglalkoztatást elősegítő támogatások:

- Képzések elősegítése;
- Intenzív álláskeresés támogatása;
- Munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése;
- Foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások;
- Közhasznú munkavégzés támogatása;
- Önfoglalkoztatás támogatása;
- Munkahelyteremtés és munkahelymegőrzés támogatása;
- A foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása;
- A megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának támogatása;
- Fiatal munkanélküliek foglalkoztatásának támogatása;
- Munkaerő-piaci programok támogatása.

Munkanélküliek ellátási formái:

- Munkanélküli járadék;
- Nyugdíj előtti munkanélküli segély;
- Pályakezdők munkanélküli segélye.

A foglalkoztatást elősegítő támogatások közül a **Munkaerő-piaci programok** támogatását emelném ki, amely olyan komplex programok megvalósítását teszi lehetővé, amelyek akár **térségi foglalkoztatási célok megvalósítására**, munkaerő-piaci folyamatok befolyásolására, vagy a **munkaerő-piacon hátrányos helyzetben lévő rétegek** foglalkoztatásának elősegítésére **irányulnak**. Ezek a programok lehetővé teszik a munkaerő-piaci szolgáltatások és

foglalkoztatást elősegítő támogatások egyidejű és egymásra épülő rendszerben történő nyújtását. A cél elérése érdekében igen rugalmasan kezelik a foglalkoztatási törvényben megfogalmazott jogosultsági kritériumokat, és lehetőség van más szervezetekkel, egyesületekkel, alapítványokkal vagy önkormányzati társulásokkal közös program indítására, a források összehangolására. A programok lehetnek:

- központi munkaerő-piaci program;
- több megyére kiterjedő munkaerő-piaci program;
- megyei (fővárosi) munkaerő-piaci program.

3.4. Aktív foglalkoztatási- és szociálpolitikai programok a hátrányos helyzetű térségekben

Magyarországon a munkanélküliség enyhítésére, a foglalkoztatás fejlesztésére az elmúlt évtizedben egyre több támogatási program indult. Ezek alapvetően a már állástalanná vált emberek átképzését, munkába állását, a hátrányos helyzetű régiók felzárkózását, bizonyos hátrányos helyzetű csoportok munkához jutását, illetve a még meglévő munkahelyek megtartását igyekeznek anyagi eszközökkel támogatni. A támogatások és programok egy része közvetlenül a még munkában levőket és a leendő munkavállalókat segíti, más része viszont közvetve, a munkáltatókon keresztül igyekszik serkenteni a foglalkoztatást.

A támogatások, programok legnagyobb hányadát kormányzati pénzből, a Munkaerő-piaci Alap foglalkoztatási alaprészből finanszírozzák, de jelentős összegek kerülnek kiosztásra a civil szervezetek, elsősorban alapítványok, közalapítványok pályázatain keresztül. A Munkaerő-piaci Alapból az aktív foglalkoztatási eszközök pénzei a kilencvenes évtized első felében eszköztámogatások formájában, az utóbbi években azonban már mindinkább programtámogatások formájában, a megyei munkaügyi központokon keresztül kerülnek szétosztásra. A programtámogatás az eszköztámogatásnál bonyolultabb, általában kisebb csoportokat céloz meg, részben bértámogatás, részben képzés, részben vállalkozóvá válás támogatását jelenti.

A Megyei Munkaügyi Központok utóbbi évek gyakorlatában folyamatos volt a törekvés olyan partnerkapcsolatok kiépítésére, amelyek a romák munkaerő-piaci integrációját segítik elő. Együttműködési megállapodások jöttek létre cigány önkormányzatokkal, helyi civil szervezetekkel, megyei szintű társulásaikkal, szervezeteikkel. A megállapodások tartalmilag hasonlóak. Meghatározzák – a cigányság problémáinak figyelembevételével a foglalkoztatáspolitikai megyei szintű végrehajtásában, az előnyös elbírálás lehetőségeit a halmozottan hátrányos helyzetű rétegek vonatkozásában, továbbá a nevesítetten cigányságot érintő speciális foglalkoztatási/képzési programokat, a folyamatos kapcsolattartás módját a partneri együttműködés során.

Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök működtetésénél a cél, hogy a **támogatási formák** lehetőség szerint minden regisztrált munkanélküli rétegre

kiterjedően működjenek, **differenciáltan**, az elhelyezkedéshez legalkalmasabban hozzájárulva. A foglalkoztatást javító programok megválasztásánál az egyes **munkanélküli rétegek specifikumait** meghatározó tényezőként kell **figyelembe venni**, ezáltal kiemelt fontossággal kell kezelni a **pályakezdők** gyakorlatszerzését, javítani a **tartósan munka nélküliek**, a **halmozottan hátrányos helyzetűek** foglalkoztatási esélyeit, segíteni a **hátrányos helyzetű kistérségek felzárkóztatását**.

3.5. Foglalkoztatást javító programok tapasztalatai, tanulságai

A hátrányos helyzetű térségekben különösen veszélyeztetettek az eleve hátrányos helyzetű népességcsoportok, azok a munkanélküliek, akiknek a munka világába való visszakerülése a legnehezebb. Ilyenek az alacsony képzettségű, tartósan munka nélkül lévők, idős korúak, és a cigány etnikumhoz tartozók, valamint a megváltozott munkaképességűek.

Az előzőekben tárgyalt munkaerő-piaci eszközrendszer kiemelten is próbálja kezelni e társadalmi csoportok foglalkoztatási gondjait több-kevesebb sikerrel. Az alábbiakban a tanulmány néhány konkrét kezdeményezés alapján foglalja össze a tanulságokat, tapasztalatokat. A **programok közös jellemzője**, hogy kifejezetten az **elmaradott vidéki térségekben élő**, részint a **mezőgazdasághoz kötődő hátrányos helyzetű népesség** munkaerő-piaci és megélhetési gondjain kívánnak javítani. Az alábbi programokat a munkaügyi központok szakembereivel végzett konzultációk, programbeszámolók, valamint más kutatók által végzett elemzések alapján ismertetem.

Agro 2000 program Hajdú-Bihar megyében

Hajdú Bihar megyében a népesség 30-40%-a kötődik valamilyen formában a mezőgazdasági alap- illetve kiegészítő tevékenységhez. A mezőgazdasági foglalkozásokat élethivatásszerűen űző, mintegy 20-30 ezres nagyságrendet (legalább 8-9 ezer családot) kitevő munkaerő-állomány (és egyéni vállalkozó) 15-20%-a állandó-, illetve hasonló arányban ciklikusan visszatérő foglalkoztatási gondokkal küzd. Jelentős részük regisztrált munkanélküli. A megyében a mezőgazdasági foglalkoztatottság az elmúlt évtizedben közel egyharmadára esett vissza. A foglalkoztatás bővülésére utaló tendenciák nem erősödtek, ugyanakkor a regisztrált munkanélküliek között ezres nagyságrendet külön-külön is elérő az állattenyésztési, a növénytermesztési és gépészeti szakképesítéssel rendelkezők száma. Legalább minden negyedik-ötödik korábban mezőgazdasági főtevékenységet végző családban szinte az egész család munkanélküli, szociális támogatásból él!

A fent említett okok vezettek ahhoz, hogy a munkaügyi központ szakemberei egy olyan komplex munkaerő-piaci programot dolgoztak ki, amelynek **célja segíteni a mezőgazdasági képzettséggel** (sokszor csak formálisan) **rendelkező munkanélküliek szakismereteinek felújítását**, bővítését, az **önfoglalkoztató mezőgazdasági vállalkozásba kezdését**, családi gazdaságok kialakítását.

A program 1999-2000 között zajlott le, és összességében eredményesnek ítéltető. A program célcsoportjai a korábban mezőgazdaságban dolgozók, a mezőgazdasági alapképzettséggel rendelkezők, és azok, akik a mezőgazdasági ágazatban kívántak elhelyezkedni, az önfoglalkoztatásra hajlandóságot mutató, és a szükséges képzésekben, ismeretátadási folyamatokban részt venni kívánó munkanélküliek. A 2055 résztvevő 48%-a jövedelempótló támogatásban, 17%-a semmilyen ellátásban nem részesült. Igen nagy volt a képzetlenek aránya, a résztvevők 51%-a legfeljebb általános iskolát végzett, a szakképzettséggel rendelkezőknél a szakmunkás bizonyítvány volt a meghatározó. A 40 év felettiek aránya 46% volt.

A program célját a következő aktív munkaerő-piaci eszközök egymásra épülése és egyénre szabott kombinálása útján lehetett elérni:

- képzés;
- vállalkozóvá válás támogatás;
- bértámogatás;
- közhasznú munkavégzés;
- munkatapasztalat szerzés;
- önfoglalkoztatás támogatás;
- mobilitás támogatások.

Annak az **alapvető célkitűzésnek**, hogy a családi alapú vállalkozások kialakítását segítsék, **messzemenően sikerült eleget tenni**. 147 fő önfoglalkoztatóvá és vállalkozóvá válását támogatták, melyeknek zöme a mezőgazdasági termeléshez kötődik. Nagy része szarvasmarha tenyésztéssel, sertéstartással, juhtenyésztéssel kívánt foglalkozni. A bértámogatással elhelyezkedettek száma 282 fő, képzésbe közel 300 főt sikerült bevonni. **Szoros együttműködés alakult ki szakmai szervezetekkel, falugazdászokkal** (Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ, 2001). Annak ellenére, hogy a program sikeres volt, annak továbbfolytatását, esetleg más formában történő újraindítását nem tervezik a munkaügyi szervezet szakemberei. Ennek többnyire technikai okai vannak. A program ugyanis rendkívüli szervezési, adminisztrációs és regisztrációs terhet jelent, amelynek felvállalására sem a munkaügyi központ jelenlegi dolgozói kapacitása, sem a megfelelő technikai, számítógépes és informatikai háttér nem alkalmas.

Az Országos Foglalkoztatási Alapítvány (OFA) programjai

Az Országos Foglalkoztatási Alapítványt 1992. június végén hozta létre a Munkaügyi Minisztérium a foglalkoztatás elősegítése és a munkanélküliség mérséklése érdekében. A Kormány és a Munkaügyi Minisztérium az alapítványt 1997. elejétől Országos Foglalkoztatási Közalapítvánnyá alakította át. Az OFA elsősorban olyan kísérleti eszközök elindítását kezdeményezi, amelyek csökkentik a munkanélküliséget és bővíthetik a foglalkoztatáspolitikai aktív eszközeinek körét. Tevékenységét a munkaerőpiac problémáira fogékony szervezetekre építve, azokkal együttműködve végzi.

Az OFA összhangban a kormány évente elfogadott foglalkoztatáspolitikai irányelveivel és saját alapító okiratában rögzített célokkal, kezdetektől fő feladatának tekintette a foglalkoztatási szempontból hátrányos helyzetű térségek és rétegek támogatását.

A **hátrányos helyzetű térségek támogatását** szolgáló OFA programok közül a legismertebbek voltak például a komplex kistérségi fejlesztési program elkészítésének támogatása; munkaszervező menedzseri, kistérségi menedzseri támogatás; foglalkoztatás bővítését eredményező kistérségi gazdaságfejlesztési program; vagy az integrátori program.

A **hátrányos helyzetű rétegek támogatására** meghirdetett OFA programok közül a legjellemzőbbek a nyolc általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők támogatását biztosító beilleszkedési programok; a „Pályakezdős programok” vagy a tartósan munkanélküliek, az állami gondoskodásban részesülők, a szenvedélybetegek, a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatását elősegítő tranzit és tartós foglalkoztatást biztosító non-profit szervezeti programok.

Az OFA az elmúlt években programjai megvalósításába egyaránt bevonta a gazdálkodó szervezeteket, a non-profit szervezeteket és az önkormányzatokat. Az OFA a fentiekben jelzésszerűen felsorolt programokkal egyaránt szolgálta a foglalkoztatáspolitikai hosszú- és rövidtávú céljait.

OFA integrátori program

Az OFA foglalkoztatási programjai között szerepel az 1995-ben indított integrátori kísérleti program, melynek **célja** a mezőgazdasági termelési-, beszerzési-, értékesítési **integrátori tevékenységet ellátó gazdálkodó szervezetek ösztönzése** annak érdekében, hogy – a termőföldhöz jutott, saját tulajdonú, illetve bérelt földdel rendelkező földművelésre, vagy állattartásra vállalkozó – **regisztrált munkanélküliek mezőgazdasági kistermelővé, őstermelővé vagy mezőgazdasági egyéni vállalkozóvá válását elősegítsék.** Az OFA 1995 és 1997 között négy programot indított a munkanélküliek mezőgazdasági integrátorok közreműködésével történő támogatására. A pályázók körébe olyan – felszámolás, végelszámolás, csődeljárás alatt nem álló – gazdálkodó szervezetek tartozhattak, akik a földművelés vagy állattartás területén integrátori tevékenységre vállalkoztak, a pályázat céljának megfelelően munkanélküliek bevonásával. Mind a négy alkalommal pályázati feltétel volt, hogy a pályázó együttműködjön a helyi munkaügyi kirendeltséggel a regisztrált munkanélküliek kiválasztásában, biztosítsa nekik a kistermelői, őstermelői, egyéni vállalkozói tevékenységre való felkészítését, legalább két éves szolgáltatási szerződést kössön azokkal, akik első árbevételüket követően lemondanak a munkanélküli ellátásban való részvételről. Az integrátor vállalja, hogy:

- mezőgazdasági gépi talajmunkák elvégzésével, kisgépek kölcsönzésével, terményszállítással;
- vetőmag, szaporítóanyag, vegyszer kedvezményes juttatásával, haszonállatok kihelyezésével;

- egyéb kertészeti, állattenyésztési és kisegítő mezőgazdasági szolgáltatások nyújtásával;
- térségi felvásárlással, értékesítési, kereskedelmi tevékenységgel, szolgáltatással;
- szaktanácsadással;
- és egyéb, a tevékenységet elősegítő szolgáltatással segíti az integrációban résztvevő mezőgazdasági termelők megélhetésének biztosítását.

Az OFA által nyújtott támogatást minden esetben maximum 50 fő munkanélküli integrációba történő bevonására lehetett igénybe venni. A programokban résztvevő munkanélküliek döntő többsége középkorú, korábban mezőgazdasági, ipari, szolgáltatási területen munkaviszonyban állt, valamilyen szintű szakmai, gazdálkodási ismerettel rendelkezett. Jellemzően a mezőgazdasági tevékenységekben, tapasztalattal bírnak a gazdálkodás területén. A program tapasztalatai az alábbiakban összegezhetők:

- A munkanélküliek gyakran nehezen tudtak eleget tenni az integrátorok minőségi munkavégzésben, termelési feltételek biztosításában támasztott követelményeinek;
- Ebből következően a nagyobb, jól működő integrátor szervezetek nem motiváltak a munkanélküliekkel kapcsolatos kockázati tényezők felvállalására. Jellemzően inkább a falu, vagy kistérség életében meghatározó szerepet betöltő, a helyi viszonyokat és munkanélkülieket jól ismerő integrátorokat lehetett nagyobb arányban bevonni a programba;
- Bár az egy munkanélküliire jutó összes OFA ráfordítások az évek során növekedtek, a vissza nem térítendő hányad mértéke elmaradt az integrátorok várakozásaitól;
- A mezőgazdasági szakemberek a kistermelés integrálásában a vidéki foglalkoztatás egyik megoldási lehetőségét látják, de az eddigi feltételrendszert túl szigorúnak, és bonyolultnak ítélték meg;
- A támogatás önmagában nem fedezi az önfenntartó őstermelői tevékenység elindításához szükséges költségeket, ezért csak egyéb források (saját tőke, kölcsön, egyéb támogatás) felhasználása mellett vehető figyelembe. A termelés indításához szükséges források összegyűjtését és kombinálását a munkanélküliek többsége azonban nem tudta megoldani.

A program sikerei mellett tehát negatív tapasztalatokkal is találkozhatunk, a jobb működés érdekében a **nagyobb egy főre jutó támogatási összeggel**, a magasabb vissza nem térítendő hányaddal, a **tanácsadási szolgáltatásokkal** az OFA támogatásán kívüli források felhasználásával ösztönzött pályázati kiírásoknál várhatóan magasabb lesz az önfenntartásra képessé váló kistermelők, őstermelők aránya főleg a specializálódott tevékenységek esetében, és a magasabb munkaigényű termékeknél.

Szociális földprogram

A szociális földprogram, mint **aktív szociálpolitikai eszköz** a szociális válságkezelő programok részeként, a tartós munkanélküliség és az **elszegényedés által legsúlyosabban érintett kistérségek településein a vidéki munkanélküliség** és más típusú hátrányok **bizonyos mértékű kezelésére** alkalmas program. Szakmai koncepciója 1992-ben került kidolgozásra.

A **szociális ellátások és a foglalkoztatási programok között helyezkedik el**, hiszen egyfelől egy passzív (természetbeni) ellátási forma, másfelől – mivel a résztvevők aktivitására alapoz – érvényesül benne egy foglalkoztatási elem, azonban kevesebb, mint egy aktív munkaerő-piaci program, mivel nem teremt közvetlenül munkahelyet (Bartal, 2001).

A földprogram tartalma (célja) röviden a következő: „a mezőgazdasági termelésre alkalmas vagyonnal nem, vagy azzal kis mértékben rendelkező (azt hatékonyan kihasználni nem tudó), szociálisan hátrányos helyzetű családoknak kedvezményes szolgáltatásokkal, juttatásokkal lehetőséget teremteni háztáji jellegű kistermelésre, illetve állattartásra, az egyéni és közösségi, valamint a helyi erőforrások kihasználásával.” (Szerafin, 1997).

1992-2000 között kilenc megye 47 kistérségében 352 településen működött szociális földprogram. A program folyamán mezőgazdasági termelés támogatása történik szociálisan hátrányos helyzetűek részére nyújtott kedvezményes szolgáltatások, juttatások formájában. Az így a támogatott család az általa végső soron elfogyasztott, vagy újrahasznosított, támogatásból származó javakat nagy részben a saját munkájával állítja elő. A családi gazdálkodás beindítása, bővítése tartós folyamatá válhat, ha a támogatással a rászoruló család átlép egy határt, amit önerejéből valószínűleg nem tudott volna megtenni. Ezzel a támogatási módszerrel bevonható a gazdálkodási folyamatba a család munkaereje, anyagi és tárgyi eszközei. Megfelelő nagyságú kiegészítő jövedelem elérése esetén a család néhány év alatt önerőből képessé válhat a gazdálkodás önálló(bb) működtetésére, önnön fejlődésébe fektetni jövedelme egy részét.

A szociális földprogramok főbb jellemzőit és tapasztalatait számos, a témával foglalkozó szakember kutatásainak eredményei alapján foglalom össze (Szijjártó és Lévai, 1998; Szoboszlai, 1999; Bartal, 2001).

- A programok döntő többsége apró- (1000 fő alatti), és törpe- (500 fő alatti) falvakban működik, ahol az inaktivitás és a munkanélküliség kiemelkedően magas;
- Becslések szerint a roma népesség a programok résztvevői körében átlagosan közel kétszeresen felülreprezentált a települési arányaihoz képest;
- A programok zöme (76%-a) önkormányzati irányítású, igen alacsony a társulások és nonprofit szervezetek aránya;
- A programok többsége (80%) a termelési szerkezetben igyekezett a több lábbon állást megvalósítani;

- A programok fejlettségi szintjük szerint négy típusba sorolhatók:
  - I. típus: a termelés szintje csak a család megélhetését biztosítja;
  - II. típus: a család alapellátása mellett némi kiegészítő jövedelmet is tudnak biztosítani a kedvezményezetteknek;
  - III. típus: az alapellátás mellett már jelentősebb kiegészítő jövedelmet biztosít;
  - IV. típus: a természetbeni alapellátás mellett már piaci ártermelést is folytatnak a résztvevők.

A tapasztalatok igen vegyesek. Az értékelő elemzések szerint a működtetők és a résztvevők részéről a következő problémák vetődtek föl:

- a földek rossz minősége, távolsága a lakóhelytől;
- a hiányos technikai háttér;
- szakképzettség hiánya;
- szervezési gondok;
- beszerzés és értékesítés nehézségei;
- mezőgazdasági tanácsadás hiánya.

A program pozitív hatásai mind gazdasági, társadalmi, mind pszichológiai jellegűek. Azon túl, hogy a program enyhített a résztvevők megélhetési gondjain, hatására sok településen csökkentek a szociális ellátórendszer terhei, erősödött a roma lakosság társadalmi integrációja. A programban való részvétel növeli a felelősség tudatot, a tulajdon és a munka tiszteletét, erősíti a munka folytatásának szándékát.

A program eredményességét növelő javaslatok:

- A tevékenység és az előállítani kívánt termék megválasztásánál a **helyi adottságokból, és igényekből kell kiindulni**, melyek a következők:
  - természeti (föld minősége);
  - társadalmi (bevont személyek képzettsége, fogékonysága, hagyományok);
  - gazdasági (az előállított termék értékesítési lehetősége);
  - műszaki (gépi ellátottság).
- A nagy élőmunka- és kis beruházást igénylő kultúrák előnybe részesítése;
- Nagyobb hangsúlyt kell fektetni az **integrációs kapcsolatokra** (beszerzés, gépi munkák, technikai háttér, felvásárlás); továbbá
- a **szaktanácsadásra**, és a termeléssel kapcsolatos szakmai ismeretek átadására;
- A tevékenységek diverzifikálása, a „**több lábon állás**” ösztönzésével sokszínűbbé, biztonságosabbá tehető a program.

Esélyt 2000-től program

A hátrányos helyzetű társadalmi rétegek közé tartoznak a **cigány etnikumhoz tartozók**, mint halmozottan hátrányos helyzetű csoport, hiszen **zömmel az ország leginkább elmaradott térségeiben koncentrálnak**, általában alacsony

képzettségűek. A cigányság alulfoglalkoztatottságának fő okait a képzettségbeli hiányosságok mellett az alábbiakra vezethetjük vissza:

- települési hátrányok (aprófalvakban élő romáknak legális munkalehetőséget nem kínál a munkapiac);
- a hagyományosan cigány munkaerőt foglalkoztató gazdasági ágazatok leépülése;
- szegénységi csapdából eredő életviteli stratégiák (ha szociális segély alkalomszerű fekete munkával kombinálva meghaladja a munkajövedelem nagyságát, akkor hiányzik a motiváció a munkavállalásra);
- az újonnan létesülő vállalkozások elsősorban kvalifikált munkaerőt alkalmaznak;
- foglalkoztatási diszkrimináció;
- a cigányság önszerveződő, érdekérvényesítő képességének hiánya;
- a munkaerőpiacról való tartós kiszorulás.

Hajdú-Bihar megyében – a civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok felmérése alapján – 45-50 ezer főre tehető a cigány etnikumhoz tartozók száma. Mértékadó becslések szerint a megyében él az ország cigánypopulációjának 10%-a. Túlnyomó részük a megye hátrányos helyzetű térségeiben él.

A megyei Munkaügyi Központ 1996-tól próbál a cigányság élethelyzetén, foglalkoztatási gondjain javítani különböző speciális rétegprogramokkal. Az Esélyt 2000-től felzárkóztató, képzési és **foglalkoztatási komplex program** a szakképzetlen pályakezdő (roma, és más halmozottan hátrányos helyzetű) munkanélküliek felzárkóztatására, szakképzésére és támogatott vagy nem támogatott munkahelyen történő foglalkoztatásának elősegítésére irányul (Hajdú-Bihar Megyei Munkaügyi Központ, 2001).

A program során szoros együttműködés alakult ki az Országos Cigány Önkormányzat megyei képviselőjével, a Cigány Vezetők Szakmai Egyesületével, a települési önkormányzatokkal, cigány kisebbségi önkormányzatokkal.

A program három fő tevékenységi szakaszra tagolódik:

1. szakasz: indítással összefüggő feladatok meghatározása, együttműködő partnerek, felelősök megjelölése;
2. szakasz: a célcsoport részvételi és együttműködési szándékának felmérése, humánszolgáltatások beindítása (pályaorientációs foglalkozások), előkészületek a felzárkóztató és munkaerő-piaci képzésekre;
3. szakasz: megvalósítási szakasz, ami az alábbi programelemekre épít:
  - pályaorientációs tanácsadás;
  - felzárkóztató képzés (ismeretfelújító tréninggel) közhasznú munkavégzéssel kombináltan;
  - szakképesítést nyújtó képzés (álláskeresési ismeretekkel);
  - támogatott munkába-helyezés (bér, közhasznú munka, munkatapasztalat szerzés, önfoglalkoztatás támogatás).

A programban érintett létszámon belül a cigány származásúak létszáma pontosan nem határozható meg, de a becslések szerint arányuk eléri a 25%-ot. A felzárkóztató képzés esetén a résztvevők zöme, (95%-a) e rétegből került ki.

A felzárkóztató képzés során a 8 általános iskolai végzettséggel nem rendelkezőknek biztosítja az általános iskolai végzettség megszerzésének lehetőségét, úgy, hogy egyidejűleg közhasznú munkavégzés keretében munkajövedelemhez is juttatja a résztvevőket. A program indítását megelőzően számos szakmai és módszertani egyeztető tárgyalást folytattak, ennek eredményeképpen az alábbi szempontokat, módszertani megoldásokat vették figyelembe:

- az aluliskolázott romák felzárkóztatását lakóhelyükön célszerű megvalósítani, a megélhetésüket biztosító közhasznú munkavégzés mellett;
- a munkavégzést és tanulást körülbelül fele-fele arányban célszerű megosztani a nap során;
- figyelembe kell venni, hogy a képzés ne az iskolában, és semmiképpen ne abban az iskolában történjen, ahol a cigány fiatalok kudarcélmények érték, hanem művelődési házban, vagy cigány kisebbségi házban;
- a képességfejlesztő tananyagoknak, az oktatás módszereinek figyelembe kell vennie a cigányság eltérő kultúráját, családi szocializációját, hagyomány és szokásrendszerét;
- kizárólag nagy tapasztalattal rendelkező, önként vállalkozó pedagógusok oktassanak;
- fontos a pedagógusok előzetes módszertani felkészítése;
- már a felzárkóztató képzés során nagy figyelmet kell fordítani a résztvevők pályaorientációjára;
- a felzárkóztató képzést lehetőleg rögtön kövesse szakképzés;
- együttműködésre kell törekedni a többségi és kisebbségi szervezetekkel;
- a programindítást legalább egy hetes motiváló, önbizalom erősítő tréning előzze meg;
- a programban vállaljanak az önkormányzatok önrészt.

Elmondható, hogy a program azokon a településeken járt sikerrel, ahol az önkormányzat vezető tisztviselői azonosulni tudtak a program célkitűzéseivel, és el tudták fogadtatni a képviselőtestülettel. Tapasztalható volt az első két hónapban a lemorzsolódás, ami általában családi problémákra vezethető vissza, illetve egyesek nem tudták elviselni a megszokottnál fokozottabb terhelést. Ebben az időszakban többször kellett beépíteni konfliktus kezelő, önbizalom erősítő foglalkozásokat.

Pozitív tapasztalat volt, hogy a program előrehaladtával nagymértékben **fejlődött a közösségi szellem**, a tenni akarás, tanulási készség. A felzárkóztató képzés befejeztével cél volt a résztvevők minél nagyobb arányú szakképzésbe való bevonása. Ugyan a résztvevők mintegy 50%-a jelezte szándékát a továbbtanulásra, a valós szakképzésbe való beiskolázás azonban ettől lényegesen elmaradt. Megállapítható, hogy elsősorban a helyben szervezett programokban hajlandók részt

venni, mikrokörnyezetükből kilépve elveszítik önbizalmukat, illetve nem tudják vállalni a felmerülő többletköltségeket (útiköltség, öltözködés, étkezés).

Összességében a **program eredményesnek tekinthető**, hiszen a befejezett 8 általános iskolai végzettség önmagában is nagymértékben növeli az elhelyezkedési esélyeket, megteremti a későbbi szakmai képzés feltételeit. Nem elhanyagolható eredmény az is, hogy a képzésben résztvevők önbecsülése nőtt, és pozitív példájuk hatást gyakorol környezetükre is.

Az előbbieken példaszerűen bemutatott munkaerő-piaci programok azokból a hazai próbálkozásokból adnak ízelítőt, amelyeket vidéken, többnyire hátrányos helyzetű térségekben a foglalkoztatási és megélhetési problémák orvoslására működtetnek. A **programok** mindegyikében jellemző, hogy egy-egy viszonylag **jól körülhatárolható célcsoportra, társadalmi rétegre koncentrálnak** és a **problémát igyekeznek komplex módon kezelni**, azáltal, hogy a több kevesebb sikerrel **alkalmazott munkaerő-piaci eszközök** (előkészítő tréning, személyiségfejlesztés, képzés, vállalkozáshoz szükséges támogatás) **megfelelő módon épülnek egymásra**. A másik közös jellemző az a törekvés, hogy a **társadalmi szereplőket**, önkormányzatokat, civil szervezeteket, piaci szereplőket minél szélesebb körben **próbálják bevonni**, mind az előkészítés, mind a működtetés szakaszában. Ugyanakkor sok esetben hiányzik a megfelelő szakmai, szaktanácsadói háttér, valamint a működtetéshez szükséges intézményi, technikai kapacitás. A jövőre nézve ezeknek a komplex foglalkoztatási programoknak egyre nagyobb jelentőségük lesz, hiszen az Unióban az Európai Szociális Alap támogatásaival már régóta működtetnek hasonló rendszerű projekteket. Jelenleg nálunk **hiányzik a hasonló típusú programoknak egységes rendszerbe foglalása**, a szerzett tapasztalatok, levonható tanulságok közkincsé tétele, a programműködtetők (munkaügyi központok, önkormányzatok, alapítványok, más civil szervezetek) közötti **kapcsolattartás, tapasztalatcsere**.

4. A jövő kínálta eszközök és lehetőségek, szükséges tennivalók

Közelgő uniós csatlakozásunk az előre pontosan nem látható és nem ki számítható, rövidtávon esetleg kedvezőtlen folyamatok mellett számos lehetőséget és esélyt is tartogat számunkra, amelyek minél hatékonyabb és előnyösebb kihasználása nem kis feladat. Az uniós pénzalapokból vidékfejlesztésre, foglalkoztatás-bővítésre hazánk számára is megnyíló források konkrét intézkedések keretében kerülnek majd felhasználásra. Az uniós forrásokat nemzeti és saját (önerő) forrással is ki kell egészíteni, a társfinanszírozás mértékét (ami az intézkedések típusa és a célkitűzés szerint változó) a hatályos uniós rendeletek rögzítik. Az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EMOGA) támogatásaival megvalósuló intézkedéseket az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program, és a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv tartalmazza, az Európai Szociális Alapból (ESZA) társfinanszírozott, hazánkban alkalmazandó intézkedéseket pedig a Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program foglalja össze. A hátrányos helyzetű térségekben a foglalkoztatási helyzet javítására, jövedelemszerzési lehetőségek bővítésére irányuló legfontosabb, az **EMOGA-ból támogatott intézkedésekről** a tanulmány első részében már szó esett. Hazánk számára azért fontosak ezek, mert **lehetőséget adnak arra, hogy:**

- a vidéki térségben kedvezőtlen **demográfiai folyamatok** (előregedő, elvándorló lakosság) **javuljanak;**
- a sikeres, hosszú távon jövedelmező gazdaságok működtetéséhez a **gazdálkodók** komplex gazdálkodási (üzemgazdasági, üzemviteli, pénzügyi, marketing), és az EU-val kapcsolatos (EU standardok, támogatási lehetőségek követelményei) **ismeretei bővüljenek;**
- **kialakuljanak** az „elszigetelten” gazdálkodó egyéni **termelők beszerzési-értékesítési szövetkezései** és a piacra jutást segítő szervezetek;
- valamint a tevékenységek diverzifikációjának támogatása révén **bővüljenek a jövedelemszerzési lehetőségek** és vidéki munkaalkalmak.

Az ESZA keretéből támogatható tevékenységeket a dolgozat első fejezete szintén ismertette, a vidéki foglalkoztatás bővítése szempontjából a Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Programban szereplő intézkedések közül a legfontosabbak:

- A munkanélküliség megelőzése és kezelése;
- A foglalkoztatási szolgálat fejlesztése;
- A társadalmi beilleszkedést elősegítő programok és szolgáltatások támogatása;
- Hátrányos helyzetű emberek foglalkoztathatóságának javítása;
- Munkahelyteremtéshez és a vállalkozóvá váláshoz kapcsolódó képzések támogatása;
- A felnőttképzési rendszer fejlesztése.

Ezeknek az intézkedéseknek a megvalósulása **lehetőséget kínál arra, hogy:**

- Az aktív munkaerő-piaci eszközök közül a gyakorlatorientált képzési és készségfejlesztő programokkal, munkatapasztalat-szerzés támogatásával (foglalkoztatási, illetve gyakornoki támogatás) **bővüljenek a fiatalok munkaerő-piaci beilleszkedésének lehetőségei;**
- személyre szabott információs, tanácsadási szolgáltatások nyújtásával, a vállalkozói ismeretek és készségek fejlesztését szolgáló képzési programok indításával **növekedjen az önálló vállalkozások száma;**
- egyéni foglalkoztatási akciótervek kidolgozásával, az álláskeresési támogatás, képzés, készségfejlesztés, foglalkoztatási szolgáltatások, közvetítés és tanácsadás fejlesztésével **megelőzhető és legyőzhető legyen a tartós munkanélküliség;**
- a foglalkoztatási szolgálat fejlesztése révén **hatékonyabbá és magasabb szintűvé válhassanak a munkaerő-piaci szolgáltatások** (információ nyújtás, tanácsadás, munkaközvetítés);
- a szociálisan **hátrányos helyzetű fiatalok és családok munkaerő-piaci esélyei növekedhessenek;**
- korszerű felnőttképzési módszerek kifejlesztése és alkalmazása révén a **növekedhessen a munkavállalók változó munkaerő-piaci igényekhez való alkalmazkodása.**

A fentiekben röviden összefoglalva láthattuk, hogy az uniós tagságunkkal egy időben megnyíló közösségi források milyen elvi lehetőségeket kínálnak számunkra a hátrányos helyzetű térségek fejlesztése, a vidéki, mezőgazdasági foglalkoztatás bővítése terén. Uniós mércével mérve az egész ország területe fejletlen (1. célterület), így a közösségi forrásokra minden térségben pályázni lehet majd, azonban fontos annak figyelembe vétele, hogy az országon belül igen jelentős fejlettségbeli eltérések tapasztalhatók. A közép-magyarországi és nyugat-dunántúli megyékben az egy főre jutó bruttó hazai termék akár háromszor akkora, mint a keleti, észak-keleti és dél-dunántúli régiókban. Ezek az **elmaradott térségek a források megszerzésének versenyében eleve hátránnyal indulnak**, hiszen az alacsonyabb gazdasági potenciál kevesebb saját erő meglétét okozza, ezekben a térségekben rosszabbak az infrastrukturális és humán adottságok, kevésbé élénk a beruházási tevékenység, és a külföldi tőkebefektetések aránya (Dorgai *et al.*, 2001.). Ezen tényezők miatt a már jelenleg is meglévő fejlettségbeli különbségek tovább nőhetnek, az elmaradott térségek és kistépülések mind jobban leszakadhatnak. Nagyon fontos ezért, hogy **ezeket a területeket** továbbra is **kiemelt támogatásban részesítsük**, és a forrásokat olyan **hosszútávon megtérülő fejlesztésekre összpontosítsuk**, amelyek a későbbi uniós juttatások megszerzésének esélyeit is javítják (humán erőforrás fejlesztés beleértve a vállalkozói készségek, pályázatírással, számvittel kapcsolatos ismeretek fejlesztését, infrastruktúrafejlesztés).

Az uniós csatlakozásunkkal elérhető elvi lehetőségek számbavételét követően a dániai és hazai gyakorlati módszerek, programok tapasztalataiból leszűrhető tanulságok és a jövőre vonatkozó teendők a következőkben foglalhatók össze:

A vidéki foglalkoztatás bővítésében jelentős szerepe van a hagyományostól eltérő rugalmas foglalkoztatási formák terjedésének. Ezeket a formákat számos uniós tagországban, köztük Dániában is sikeresen alkalmazzák. A három statisztikailag is megfigyelt foglalkoztatási forma (részmunkaidős foglalkoztatás, önfoglalkoztatás és határozott idejű szerződéses alkalmazás) közül a részmunkaidős foglalkoztatás aránya a legmagasabb az Unió átlagában. Elterjedésének, mind szélesebb körű alkalmazásának ösztönzése közvetve hozzájárulhat a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetű térségekben élők megélhetéséhez. Az állami ösztönzés azért szükséges, mert Magyarországon egyelőre sok tényező gátolja elterjedését¹⁹, ami miatt nem éri meg sem a munkavállaló, sem a munkáltató számára. **A részmunkaidős foglalkoztatás hazai elterjesztésére** számos kutató, elemző felhívta a figyelmet. **Érdemi előrelépést, feltehetően a fix összegű egészségügyi hozzájárulás leépítése mellett, ösztönzők bevezetésével lehet elérni.** A munkavállalók, de legfőképpen a munkáltatók részéről **meg kell teremteni az érdekeltséget**, emellett a módszer **népszerűsítésére is nagy hangsúlyt kell fektetni**, hogy mindkét fél számára **ismertek legyenek az adózással, jogosultsággal kapcsolatos tudnivalók.**

A másik, főként a mezőgazdasági munkavégzés szempontjából lényeges foglalkoztatási forma az **önfoglalkoztatás**, amelynek támogatása az aktív munkaerő-piaci eszközök között hazánkban is szerepel. Ez a támogatási forma Magyarországon egy összegű, a vállalkozás indításához szükséges hozzájárulás, amin felül a támogatás tartalmazza még a tanácsadás költségeit, ha azt a munkanélküli igénybe veszi. A dániai és magyarországi tapasztalatok egybehangzóak annak kapcsán, hogy a **résztevők vállalkozási, adózási, számviteli ismereteinek hiánya a vállalkozás sikertelen működését, felszámolását eredményezheti.** Ennek kiküszöbölésére és így a támogatás hatékonyságának javítására, érdemes lenne **a támogatottat kötelezni egy vállalkozási ismereteket felmérő „vizsga” letételére, ami előtt önkéntes alapon képzést is igénybe vehet.** Az összeget csak sikeres vizsga teljesítése esetén kapná meg. Megfontolandó, hogy az egy összegű induló támogatást egy **degresszív alapon hosszabb időn keresztül rendszeresen folyósított támogatási rendszerrel** helyettesítsük, ami nem csak az induláshoz, de a **vállalkozás kezdeti nehézségeinek átvészeléséhez is hozzájárul**, és kiszámíthatóbbá teszi a tervezést. Természetesen ebbe a rendszerbe egy megfelelő visszacsatolási mechanizmust kell beépíteni a visszaélések elkerülése és a források hatékony felhasználása érdekében.

Dániában a munkaerő-piaci képzések gyakorlatában rendkívül nagy hangsúlyt fektetnek a **munkanélküliek egyéni, személyiséghez köthető tulajdonságainak, motivációinak felmérésére**, a munkavégzést gátló negatív jellemzők csökkentésére. Ezt a módszert célszerű lenne **hazai gyakorlatban is kiterjedtebben alkalmazni.** Különösen a mentálisan sérült, szocializációs gondokkal küzdők esetében a konkrét szakképzés hatékonysága, a munkaerőpiacra

¹⁹ Lásd: Tóth Erzsébet et al. (2002): 'Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban különös tekintettel az EU-csatlakozásra', 47. o. AKII, Budapest

való sikeres visszatérés tudatformáló, személyiségfejlesztő tréningek alkalmazásával javítható.

A képzési szakirányok megválasztási eljárásában a bejelentett munkaerőigények és munkaerő-piaci előrejelzések figyelembe vételén túl erősíteni kellene a szereplők, úgymint az önkormányzatok, munkaadók és munkavállalók szervezeteinek, képző intézményeknek **szorosabb együttműködését**, a munkaerő-piaci szervezet munkaadókkal való **fokozottabb kapcsolattartását**.

Dániában az Unió tagországai közül elsőként és igen sikeresen alkalmazzák az **állásrotációt** mint aktív munkaerő-piaci programot. Ez az eszköz leginkább a nagyobb termelő vállalatok esetében alkalmazható sikeresen, de vendéglátás, a turizmus területén és a közsférában is találunk rá példát. A közelmúltban bekövetkezett nagyobb üzemek, vállalatok megszűnései, bezárásai komoly foglalkoztatási gondokat okoztak főként az eleve hátrányos munkaerő-piaci helyzetű térségekben. Ezek a cégbezárások felhívják a figyelmet ennek a **modellnek a hazai átvételére** és elterjesztésére, melyet a dán tapasztalatok alapján a tanulmányban részletezett tényezők figyelembe vétele mellett **ösztönözni szükséges**. A gyakorlat bevezetése hozzájárulhat olyan vállalatok túlélési stratégiájához, amelyek továbbműködéséhez elengedhetetlen a változó, magasabb szintű igények teljesítése, ami a meglévő munkaerő képzettségének fejlesztésével, új típusú készségeinek kialakításával érhető el.

Magyarországon a hátrányos helyzetű térségekben élők foglalkoztatási lehetőségeinek növelését a jelenlegi munkaerő-piaci politika eszközei közül a **program-támogatás** tudja leghatékonyabban kezelni. Ez az eszköz lehetőséget ad arra, hogy egy-egy **társadalmi csoport, vagy térség speciális adottságainak figyelembe vételével az aktív eszközök megfelelő kombinálásával** érjük el a kitűzött célt. A programok közös tapasztalatai szerint **az eredményesség függ a szereplők együttműködési készségétől**, a közös érdekeltég megteremtésétől. Természetesen ez a támogatási forma kívánja a legnagyobb odafigyelést, a legtöbb adminisztrációs és szervezési munkát valamint szakértelmet a munkaügyi szervezet dolgozóitól. Néhány esetben komoly fennakadást jelentett az ilyen programok működése közben a fejletlen információs, és adatkezelési rendszer, a dolgozók túlzott leterheltsége. Mint már említettem, Európai Unió csatlakozásunk után jelentős pénzüsszeg áll majd rendelkezésre, főként az **ESZA forrásaiból**, hogy az ilyen komplex foglalkoztatási programok működtetéséhez szükséges **intézmény-fejlesztési és kapacitásbővítési beruházásokat** el tudjuk végezni. A jövőben tehát növekvő **hangsúlyt kell fektetni e programok fejlesztésére, a támogatottak körének bővítésére, új módszerek kifejlesztésére**.

A munkaügyi központokon kívül más, általában nonprofit szervezetek, alapítványok, önkormányzati társulások is működtetnek hasonló munkaerő-piaci programokat. Tapasztalatok szerint, az ilyen irányú törekvések ellenére sincs ezen **szervezetek között szoros, főként szakmai alapú együttműködés**. A jövőben **fejleszteni kell a kapcsolattartást** és legfőképpen a **tapasztalat cserét** közös know-how-k, konferenciák, fórumok keretében, ugyanis meggyőződésem, hogy a

különböző agrárfoglalkoztatási programok működtetői sokat tanulhatnak egymás tapasztalataiból. Megfontolandó egy tematikus internetes portál létrehozása, amelyen témacsoportok szerint megjeleníthetők a programokról készült beszámolók. Az Európai Unióban általános gyakorlat az úgynevezett „**Best practice**” **programleírások közkincsé tétele** annak érdekében, hogy ne csupán az ország, de a tagállamok szakemberei is tanulhassanak egymás tapasztalataiból.

Magyarországon az elmúlt években is **egyre több új típusú**, beszerző, értékesítő, szolgáltatást nyújtó **szövetkezet alakult**, ehhez a folyamathoz hozzájárult, hogy az agrártámogatások keretében anyagi segítség is igénybe vehető ilyen szervezetek létrehozásához. A támogatás jogi háttérét az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény biztosítja. Csatlakozásunk után az EMOGA Garancia Részlegének pénzforrásai is segítik termelői csoportok megalakulását. A dán típusú szövetkezetekkel ellentétben a feldolgozást végző vállalat nálunk nem a szövetkezet tulajdonában van, tehát a kiszolgáltatottság a felvásárlókkal szemben még adott, ám lényegesen kisebb, mintha a gazdálkodók egyénileg próbálnának érvényesülni a piacon, ezért **megalakulásuk ösztönzése a jövőben is mindenképpen szükséges**. Ma sajnos a gazdálkodók részéről sok helyen tapasztalható bizonyos ellenérzés a szövetkezésekkel kapcsolatban, ami útját állja a gazdasági érdekektől vezérelt egészséges közösségi szellemben működő együttműködési formák általánossá válásának. Ezért a szövetkezéseket, termelői csoportok alakulását támogató **anyagi támogatáson túl** a települések, vagy kistérségek szintjén **aktív tudatformáló, közös gondolkodást segítő, ismeret és információterjesztő tevékenységre is szükség van**.

Sok tanulni valónk van a **társadalmi párbeszéd, az érdekegyeztetési mechanizmusok, a különböző érdekképviselői és szakmai szervezetek fejlesztése** terén is. Dániában a farmerek rendkívül jól működő vállalkozásainak oka nem csupán abban keresendő, hogy szövetkezetekbe tömörülve – gyakorlatilag minimálisra csökkentve a működésük kapcsán felmerülő kockázati tényezőket – biztos gazdasági háttérrel, és nem kiszolgáltatva jelennek meg a piacon; hanem a szövetkezeteken túl, egy magasabb szinten is összefognak érdekeik érvényesítése céljából. Ezen a szinten főként a **politikai döntéshozók felé** fogalmazzák meg a jövővel kapcsolatos elvárásaikat, hatásosan képesek megakadályozni a működésüket negatívan befolyásoló kormányzati döntéseket. Együttesen megszervezik a **szaktanácsadást, információterjesztést és a kölcsönös tapasztalatcserét** minden területen.

Összefoglalás

A hátrányos helyzetű térségek **fejlesztését, az itt élők munkaerő-piaci helyzetének javítását** az Európai Unióban a közösségi politikák – **a regionális a vidék, valamint a szociális- és foglalkoztatás politika** – összehangolt működése révén próbálják elérni. A tanulmány először az elvi kereteket, a politikákat a támogatási és intézményrendszeren keresztül vizsgálja, majd ezek gyakorlati működését – egy az elvi megoldásokat a valóságban is sikeresen alkalmazó tagország – Dánia tapasztalatain keresztül mutatja be. A dolgozat harmadik fejezete hasonló logika szerint, a magyarországi helyzetet vizsgálja, áttekinti és elemzi az elmaradott, vidéki térségek foglalkoztatási helyzetének javítását szolgáló politikákat, majd konkrét programokon keresztül azok gyakorlati megvalósulását.

A tanulmány legfőbb megállapításai, következtetései az alábbiakban foglalhatók össze:

Az Európai Unió alapvető stratégiai célja a szociális és regionális különbségek csökkentése a Közösség egész területén. Ennek a célnak az elérését leginkább az Unió regionális-, vidék-, valamint szociális- és foglalkoztatás politikája szolgálja. Ezeknek a közösségi politikáknak a hatékony alkalmazását, a támogatások összehangolt felhasználását a Strukturális Alapok működése teszi lehetővé.

A tanulmány a hátrányos helyzetű térségek foglalkoztatási helyzetének javítását tárgyalja különösen a mezőgazdasághoz, a vidéki életformához kötődően. Ebből a szempontból a Strukturális Alapok közül az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EMOGA) és az Európai Szociális Alap (ESZA) azok, amelyeknek intézkedései közül jó néhány közvetlenül is hatással van a fent nevezett problémakörre.

Az **ESZA keretében támogatható tevékenységek közül az aktív munkaerő-piaci politikák kidolgozása és támogatása** (képzés, szakképzés, pályaorientációs tanácsadás, egyéni képességek és készségek felmérése és fejlesztése, bértámogatás, munkatapasztalat szerzés, önfoglalkoztatóvá válás, egyéb foglalkoztatási támogatás) és ezen eszközök helyi szintű működtetését biztosító **munkaügyi szervezet, intézményrendszer fejlesztése** a legfontosabb. Az **EMOGA-ból támogatható** intézkedések közül pedig a **fiatal gazdálkodók induló támogatása, a szakképzés, a vidéki térségek alkalmazkodásának és fejlődésének elősegítése** (ezen belül a diverzifikációra, tevékenységtársításra vonatkozó intézkedések) valamint a **félíg önellátásra termelő gazdaságok támogatása** azok, amelyek a hozzájárulnak a vidéki térségekben élők foglalkoztatási, jövedelemszerzési gondjain közvetlenül is segítenek.

Az általános gazdasági fellendülés mellett ezeknek az intézkedéseknek a keretében létrejött fejlesztések is hozzájárultak ahhoz, hogy a kilencvenes évtized elejéhez képest a tagországok mindegyikében (egyesebben kevésbé, másoknál

lényegesen) javult és stabilizálódott a munkaerő-piaci helyzet, nőtt a gazdasági aktivitás, csökkent a munkanélküliség.

Az uniós politikákat, elveket a tagországok közül sikeresen ültette át a gyakorlatba Dánia. Ezt alátámasztja az a tény, hogy az egy évtizede még igen markánsan, főként a munkaerő-piaci helyzet területén jelentkező gondok ellenére mára a foglalkoztatási mutatók tekintetében az ország az Unió élvonalába tartozik. A legfőbb eredményeket hozó gyakorlati megoldások amelyeket a tanulmány is részletez, **a rugalmas foglalkoztatási formák elterjesztése, az aktív eszközök** – különösen a képzés, önfoglalkoztatóvá válás, pályaorientációs tanácsadás, különböző komplex foglalkoztatási programok – **alkalmazása**, valamint a **mezőgazdasági** munkaerő helyzetének javítását szolgáló **tanácsadó-hálózat** és a **szövetkezések fejlesztése**.

Magyarországon a hátrányos helyzetű térségek fejlesztését, a vidéki foglalkoztatás és jövedelemszerzési lehetőségek bővítését támogató politikák – a terület- és vidékfejlesztési, valamint a foglalkoztatáspolitikai –, ezek támogatási és intézményrendszerei az elmúlt bő évtizedben **az unós gyakorlat szerint fejlődtek** és fejlődnek, továbbá gyakorlati szintű megvalósításuk is számos területen hasonlóságot mutat.

A támogatási források egyik leghatékonyabb, és a jövőben mindenképpen tovább fejlesztendő felhasználási formái a konkrét, egy-egy társadalmi csoportot, vagy valamilyen szempontból hátrányos helyzetű térséget megcélzó komplex munkaerő-piaci programok. A tanulmány néhány, főként az elmaradott, vidéki térségekben élő, **a mezőgazdasághoz kötődő népesség** foglalkoztatási gondjainak enyhítését **célzó programot** mutat be, azok **tapasztalatait** összegzi és értékeli. Ezek **alapján megállapítható**, hogy:

- a program működtetői részéről megvan a törekvés a társadalmi szereplők minél szélesebb körű bevonására;
- a programok során az aktív eszközök egymásra épülésével, azok megfelelő kombinálásával próbálják elérni a kitűzött célt;
- a hasonló típusú programoknak nem alakult ki egységes rendszere, azok egymástól elszigetelten működnek;
- nincs meg a megfelelő információ és tapasztalatcsere a programok működtetői között;
- sok esetben hiányzik a szükséges szakmai háttér (szaktanácsadás), valamint
- a zökkenő mentes működtetéshez nélkülözhetetlen intézményi, technikai kapacitás.

Uniós tagságunk esetén az ilyen típusú programok működéséhez, továbbfejlesztéséhez közösségi források is rendelkezésünkre állnak majd. Ezen kívül elsősorban az EMOGA és az ESZA pénzforrásaival támogatott intézkedéseken keresztül hazánkban is lehetőség adódik közvetett, vagy közvetlen módon a hátrányos helyzetű térségekben élők foglalkoztatási és ezáltal jövedelmi helyzetén javítani.

A tanulmányban feltárt – főként a dániai tapasztalatokra alapozott – információk, ismeretek alapján **Magyarország számára megfogalmazható** fejlesztési irányok, követendő példák, **tennivalók** mind a legfelsőbb döntéshozók, mind a helyi és civil szervezetek, és az egyén szintjén is a következők:

- Az uniós csatlakozásunkkal hazánk számára is **elérhetővé váló fejlesztési források hatékony felhasználása érdekében** a támogatások megszerzésének „versenyében” eleve **hátránnyal induló térségeket, társadalmi csoportokat** célszerű kiemelt, hosszú távon megtérülő fejlesztési **támogatásban részesíteni**, úgymond helyzetbe hozni.
- A vidéken élő, mezőgazdasághoz kötődő népesség jövedelemszerzési lehetőségeinek bővítésében nagy szerepet játszó **rugalmas foglalkoztatási formák hazai elterjesztését ösztönözni kell**. Ehhez a fix összegű egészségügyi hozzájárulás leépítése mellett ösztönzők bevezetésével a munkavállalók és munkáltatók részéről meg kell teremteni az érdekeltséget, valamint a módszer népszerűsítésére is hangsúlyt kell fektetni, hogy ismertté váljanak a módszer alkalmazásával kapcsolatos adózási, költségviselési és jogosultsági tudnivalók.
- Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök közül a munkaerő-piaci **képzés hazai gyakorlatában nagyobb hangsúlyt kell fektetni a munkanélküliek egyéni, személyiséghez köthető tulajdonságainak, motivációinak felmérésére**, a munkavégzést gátló negatív jellemzők csökkentésére.
- A képzési **szakirányok megválasztási eljárásában** a bejelentett munkaerőigények és munkaerő-piaci előrejelzések figyelembe vételén túl erősíteni kéne a szereplők, úgymint az önkormányzatok, munkaadók és munkavállalók szervezeteinek, képző intézményeknek **szorosabb együttműködését**, a munkaerő-piaci szervezet munkaadókkal való **fokozottabb és rendszeres kapcsolattartását**.
- **Az állásrotáció modelljének hazai átvételét** és elterjesztését a tanulmányban részletezett tényezők figyelembevételével **ösztönözni kell**. A gyakorlat bevezetése hozzájárulhat olyan vállalatok túlélési stratégiájához, amelyek továbbműködéséhez elengedhetetlen a változó, magasabb szintű igények teljesítése, ami a meglévő munkaerő képzettségének fejlesztésével, új típusú készségeinek kialakításával érhető el.
- Az egy-egy célcsoportra irányuló, az aktív eszközöket kombináltan alkalmazó **komplex munkaerő-piaci programok fejlesztésére**, bővítésére a jövőben **növekvő hangsúlyt kell fektetni**. Ennek érdekében biztosítani szükséges a megfelelő szakmai háttérrel, intézményi és technikai kapacitással, valamint a **hasonló programokat működtető szervezetek közötti tapasztalatcserét, információáramlást**.
- A csatlakozást követően várhatóan kiéleződő piaci versenyben a mezőgazdaságból élőknek, gazdálkodóknak csak együttesen, egymással szövetkezve lesz esélyük arra, hogy érdekeiket érvényre juttassák. Az elmúlt években egyre **több új típusú, beszerző, értékesítő, szolgáltatást nyújtó szövetkezet alakult, melyek létrehozásához az EMOGA pénzeszközeiből uniós források is rendelkezésünkre állnak majd**. A gazdálkodók körében

gyakran tapasztalható az ilyen termelői csoportok alakítását övező ellenérzés és bizalmatlanság, ezért az **anyagi támogatáson túl** a települések, vagy kistérségek szintjén **aktív tudatformáló, közös gondolkodást segítő, ismeret és információterjesztő tevékenységre van szükség**, amelyben különösen a helyi önkormányzatok, a falugazdász hálózat szakemberei és a helyi civil szervezetek nyújthatnak segítséget.

- A mezőgazdasági termelők szövetkezéseinek támogatása mellett **szükség van a szaktanácsadás és információterjesztés rendszerének fejlesztésére** is. Ennek jelentősége nem csupán a versenyképes és hatékony alapanyag termelés feltételeinek megteremtésében van, hanem az uniós csatlakozásunk után elérhető támogatások megszerzésében is, hiszen ezek alapvető feltétele bizonyos környezetvédelmi, állatjóléti és higiéniai előírásnak való megfelelés.

Summary

Improving Hungarian agricultural employment in less developed regions based on practical experience gained from the EU

The main goal of regional policy in the European Union is economic and social cohesion. The policy promotes the development and structural adjustment of regions whose development is lagging behind, and it aims to improve labour market opportunities within regions. The conceptual framework of the study includes the analysis of different policies, subsidies and the necessary institutional structures needed for policy implementation. Following the introduction of the conceptual framework the study takes a more practical approach by introducing the Danish experiences regarding policy implementation and structural adjustments. The third part of the study provides an analysis of employment policies in disadvantaged areas of Hungary. Finally the paper outlines a specific programme for practical implementation of employment policies in Hungary.

The main summaries of the report are:

The strategic objective of the EU is to reduce any social and regional differences within the whole community. This can be achieved through the integrated regional, social and employment policies of the EU. The Structural Funds is responsible for the implementation of the above policies and for the allocation of subsidies within regions.

The main focus of the study is to discuss possible employment opportunities within regions whose development is lagging behind with particular interest in agricultural and rural life. Several policy development introduced by the Structural Funds, the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund and the European Social Fund has a direct impact on employment opportunities within disadvantaged regions in Hungary.

The European Social Fund is responsible for the development of labour market and support policies such as vocational training, education, occupational counselling, guidance to appraise individual abilities and improve these, payment support, guidance on work placement opportunities, professional advice on self-employment and further employment supports. One of the main challenges is the implementation of the above policies through the development of regional Labour Offices. European Agricultural Guidance and Guarantee Fund can provide support to setting-up young farmers, training, facilitating the development and structural adjustment of rural areas (including diversification of farm activities and multifunctional agriculture) and the development of specific measures for semi-subsistence farms, which could provide direct employment opportunities within a region.

Besides the economic up-turn following the 1990's, these public policies also played an important role in the development of labour market. More or less labour market improvements reported from every member states, together with increased economic growth and decreasing unemployment rates.

The policies and concepts developed by the EU have been successfully implemented by Denmark in practice. It worth noting that in terms employment rates, Denmark could be seen as one of the benchmark countries within the EU. The most significant results from the implementation programs have been documented within the areas of flexible employment practices, the use of active tools such as training, advice on how to become self-employed, occupational counselling and through the implementation of complex employment programmes. Denmark made significant enhancements in order to improve agricultural employment opportunities through the expansion of consulting-networks and the deployment of cooperative structures.

In Hungary, policies relating to the development of disadvantaged regions, rural employment and expansion of income opportunities are all dealt under the regional and employment policies in line with EU guidelines and practices. Further there are several similarities between the implementation of these policies in Hungary and the community.

The most efficient supports which could be further improved in the future are targeting individual social groups or complex labour market programs which were developed for specific regions whose progress is lagging behind. The primary focus of the study is to analyse particular programmes introduced in order to help people living in underdeveloped regions and involved in agricultural production. Based on the experiences gained from these programmes and we can conclude the following:

- the organisers would like to involve wider social groups during the implementation process
- the aim is to integrate the different active tools within programmes to create a flexible system
- there is no unified system of similar programmes, they work independently from each other
- there is no information exchange and discussion groups to evaluate the gained experiences
- in many cases implementation projects are lacking of suitable professional knowledge and consultation
- the deployment of programmes are often delayed by institutional background and technology capacity problems

Within the European Union, Hungary could apply for community funds to finance the operation and further development of these programmes. In Hungary, besides these funds, the specific direct and indirect policy supports to improve employment opportunities and create additional income within disadvantaged

regions are primarily came from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund and the European Social Fund.

Based on the Danish experience introduced in the study, the researcher provides a guideline of possible interventions in Hungary. The proposal highlights specific directions for improvements which could be implemented and further developed at different decision-making levels from ministries, local and public offices to the individual producers. There could be summarised as:

- Following our accession to the EU, Hungary will have access to further development funds to be utilised in regions whose development is lagging behind or support targeted social groups to close up in the long-run.
- One of the important aims of the programme is to support flexible working practices in rural employment and extend the income opportunities of the population directly or indirectly involved in agricultural production. In order to achieve this objective, it is necessary to dispense fix health contribution and introduce incentives which motivate both employers and employees. Develop a related communication strategy to explain the taxation, the associated costs and entitlements of the incentives.
- More weight needs to be placed on unemployment within the current employment policies. Further research needed to understand their motivation and how could any burdens be reduced before re-employment
- Further education and labour markets should be controlled by supply and demand and requires an integrated involvement between the local commune, the society of employers and universities and colleges. The labour market office needs to keep regular and close contact with employers.
- The study makes recommendations for feasible introduction of the job rotation model, highlighting some specific requirement. It could be used for survival strategies at companies where the workforce need to acquire different type of knowledge in a short-time period
- Further developments necessary to integrate and extend active tools with complex labour market a programme targeting special social groups is also represents a high priority. Professional background, suitable institutional structures technological capabilities, communication and information exchanges within professional bodies involved in programme development are fundamental requirement of these improvements.
- It is likely that agricultural competition will increase after Hungary's accession to the EU, therefore agricultural producers will need to co-operate with each other, and linked together by the interest to increase their competitiveness. During the past years, several new type of co-operatives appeared in the area purchasing, distributing and service provider. These will be able to access further EU funds through the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund. Due to however cultural heritage, suspicion and the lack of trust often represent a burden when producers consider working together in a co-operative structure. For this reason providing subsidies for creation of such communities is not enough, but it will need to be complemented with effective communication and cultural adjustment.

Local authorities, public offices and the village agronomist could have a major part in managing the cultural transition.

- Besides the support provided to agricultural co-operations, there is an extensive need for providing professional advice and the development of an information networks. This will not only help to improve the competitiveness of producers but will provide an access to EU funds which are subject to specific requirement in terms of environmental friendliness, animal welfare and the level of hygiene.

Kivonat

A tanulmány megvizsgálja, hogy az uniós tagságunkkal egy időben megnyíló közösségi források milyen lehetőségeket kínálnak Magyarország számára a hátrányos helyzetű térségek fejlesztése, a vidéki, mezőgazdasági foglalkoztatás bővítése terén. A politikák gyakorlati megvalósulását egy – az elvi megoldásokat a valóságban is sikeresen alkalmazó – tagország, Dánia tapasztalatain keresztül mutatja be. Az Európai Unióban és Magyarországon alkalmazott elvi és gyakorlati módszerek tényfeltáró ismertetésére, a tapasztalatok rendszerszerű bemutatására és értékelésére alapozva megfogalmazza azokat a fejlesztési irányokat, követendő példákat, tennivalókat, amelyek hazánkban a hátrányos helyzetű térségekben a mezőgazdasághoz kötődő népesség megélhetési, foglalkoztatási lehetőségeit javítják.

Abstract

The study analysis and highlights the different opportunities to access EU funds, after Hungary's joining the community, in order to improve agricultural employment in regions whose development is lagging behind. Following the introduction of the conceptual framework the study takes a more practical approach by introducing the Danish experiences regarding policy implementation and structural adjustments. Experiences gained from the EU and Hungary are summaries and represents a foundation of the study. Building on these experiences the paper then identifies specific directions for further enhancements and possible interventions in order to extend the income opportunities and improve the employment of the population living in the less developed regions of Hungary.

Irodalomjegyzék

1. „Agrárbeszámoló 2000”. Budapest, 2001.
2. „Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program 2004-2006”. (2003) (kézirat) Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
3. Agriculture in Denmark 2000. „Statistics on Danish Agriculture. English summary of Landøkonomisk Oversigt 2000.” Danish Farmers’ Unions, København, Denmark.
4. **Albert Levente – Gyulavári Tamás** (1999): „Az Európai Szociális Alap”, Szociális ügyek és foglalkoztatáspolitikai az Európai Unióban, Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium. pp. 7-151.
5. A Magyar Köztársaság gazdaságpolitikai prioritásainak közös értékelése Brüsszel, 2000. április 6.
6. **Bagó József** (2000): „A foglalkoztatáspolitikai európai típusú formálásának kezdeti lépései Magyarországon” *Foglalkoztatáspolitikai az Európai Unióban* Edit.: Gyulavári Tamás - Kozma Ágnes Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium.
7. **Bartal Annamária** (2001): „A szociális földprogramok – avagy az aktív foglalkoztatás- és szociálpolitika alternatívái a rurális térségekben”. Budapest: Civitalis Egyesület.
8. Beszámoló az „AGRO 2000” program 1999-2000. évi végrehajtásáról. (2001) Debrecen: Hajdú-Bihar megyei Munkaügyi Központ.
9. Denmark’s National Action Plan for Employment 1999, 2000, 2001.
10. **Dorgai László – Miskó Krisztina** (1999): „A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban”, Agrárgazdasági Tanulmányok, 1999/12. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
11. **Dorgai László (edit.) – Keszthelyi Szilád – Miskó Krisztina** (2003): „Életképes gazdaságok – fejlesztési lehetőségek, esélyek és veszélyek” Agrárgazdasági Tanulmányok, 2003. 1. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
12. **Dorgai László – Soós Kálmán – Tassy Sándor** (2001) „A mezőgazdaságtól a területfejlesztésig” *Szaktanácsadó-képző programsorozat..* Budapest: Agrárszakoktatási Intézet, pp. 115-116
13. **Dorte Caswell – Leena Eskelinen – Stinne Luise Hansen** (2002): „Experiences of the long-term unemployed – Activation and the Public Employment Service” København, Denmark.
14. Európai Közösségek Bizottsága. (2003) „A Foglalkoztatáspolitikai Közös Értékelések végrehajtásának állása a jelölt országokban” A Bizottság közleménye a Tanácshoz, az Európai Parlamenthez, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottsághoz és a Régiók Bizottságához , Brüsszel 2003.01.30.
15. Európai Bizottság Foglalkoztatási és Szociális Ügyek Főigazgatósága (2000) „Az Európai Unió a foglalkoztatás és a humán erőforrások szolgálatában. Útmutató az Európai Szociális Alapról a csatlakozni kívánó országok számára.” Budapest: Tempus Közalapítvány.

16. Az Európai Parlament és a Tanács 1999. július 12-i 1784/1999/EK rendelete az Európai Szociális Alapról.
17. European Communities, 2001. „European social statistics - Labour force survey results 2000”, Eurostat
18. European Commission. 2001. „Employment in Europe”, *Report of the European Commission 2001*. Luxemburg: EC Publications.
19. **Frey Mária** (2000): „A munkaidőrendszerek rugalmassá válása.” *Közgazdasági Szemle*. december. pp. 1008-1026., Budapest.
20. **Frey Mária** (2000): „A részmunkaidős foglalkoztatás lehetőségei és korlátai Magyarországon”, Budapest.
21. **Hamza Eszter – Miskó Krisztina – Székely Erika–Tóth Erzsébet (edit.):** (2002): „Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban különös tekintettel az EU- csatlakozásra”, *Agrárgazdasági Tanulmányok*, 2002/4. szám., Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
22. **Hamza Eszter:** (2000): „A vidéki megélhetést segítő agrárfoglalkoztatási programok hazai tapasztalatai” (előadás) OMÉK "Fiatal agrárkutatók fóruma" Budapest.
23. **Høgelund, J. et al.** (1996): 'Iværksætterydelsen (The sheme for self-employment). SFI-rapport 92: 3', Socialforskningsinstituttet and Dansk Technologisk Institut. Copenhagen.
24. **Jens Christensen** (1983): „Rural Denmark 1750–1980.” Copenhagen – The Central Co-operative Committee of Denmark.
25. „Jelentés az agrárgazdaság 1999. évi helyzetéről” Budapest, 2000. október.
26. „Jelentés a kormány részére az agrárgazdaság 2001. évi helyzetéről” Budapest 2002. augusztus.
27. **Kengyel Ákos** (2002): „Az Európai Unió regionális politikája” in *Európai Integrációs Alapismertek* (ed. Blahó András), Aula Kiadó, Budapest
28. **Laky Teréz** (1997): „Atipikus foglalkoztatási formák Magyarországon” *ISM, Európai Tükör*, no. 25.
29. **Mezei Virág** (2001): „Segélyezés helyett foglalkoztatás” *A munkaadó lapja*. no. 5.
30. **Nagy Katalin** (2000): „Foglalkoztatáspolitikai az EU-ban”, *Munkaügyi Szemle*, no. 2.
31. **Nagy Katalin** (2003): „Az Európai Foglalkoztatási Stratégia”, *Európai Tükör*. no.1.
32. The Danish labour market model and developments in the labour market policy (2001): Danish Ministry of Labour, København, Denmark.
33. The Labour Market Reforms. (1999): Danish Ministry of Labour, København, Denmark.
34. **Peter Plougmann – Sanne Buhl** (1998): „Self-employment in Denmark – Trends and Policy”, Conference on Self-employment Burlington, Canada.
35. **Szerafin József** (1997): „Szociális Földprogram kialakítása, működtetése a településeken”, (kézirat) Budapest: Népjóléti Minisztérium.
36. **Szijjártó András – Lévai Péter:** (1998): „Mezőgazdasági programok a cigányság körében”, *Agrárgazdasági Tanulmányok*, 1998/6. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.

37. Szociális és Családügyi Minisztérium. (1999): „Szociális ügyek és foglalkoztatáspolitikai az Európai Unióban - Az Európai Szociális Alap”, Budapest, SZCSM Kiadvány.
38. **Szoboszlai Zsolt** (1999): „A szociális földprogram hatékonysága” Esély, no.3. Budapest, pp.26-44.
39. A Tanács 1260/1999 Rendelete Strukturális Alapokra vonatkozó általános rendelkezésekről.
40. A Tanács 1999. május 17-i 1257/1999/EK Rendelete az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalapról (EMOGA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról, valamint egyes rendeletek módosításáról illetve hatályon kívül helyezéséről.
41. Törekvések a cigányság foglalkoztatásának elősegítésére. (2001): Hajdú-Bihar megyei Munkaügyi Központ. Debrecen.
42. 24/2001. (IV.20.) OGY határozat a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről.
43. 91/2001.(VI.15.) Kormány rendelet a területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről.
44. 1991. évi IV. Törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról.
45. A kormány 1040/2000. (V.31.) határozata a 2000. évi foglalkoztatáspolitikai irányelvekről. (A Magyar Köztársaság 2000. évi Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterve.)

Táblázatok jegyzéke

1. A gazdasági aktivitás változása az EU tagországokban	22
2. A foglalkoztatás nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlása az EU tagországaiban.....	23
3. A főbb foglalkoztatási formák aránya az EU tagországaiban, 2000	25
4. A dániai foglalkoztatottak megoszlása foglalkoztatási formák szerint ágazatonként, 1990-2001	26
5. A birtokszerkezet változása Dániában 1990-1999 között	36
6. A mezőgazdasági tevékenységet folytató népesség száma és aránya régióként (2000).....	46
7. A munkaerő korcsoportok és iskolai végzettség szerinti összetétele (1980-2001).....	47
8. A területfejlesztési célelőirányzat (TFC) felhasználása munkahelyteremtő és megtartó beruházásokra az agrár ágazatban	52
9. Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) alakulása a hét legkedvezőtlenebb helyzetű megyében (1994-2000)	53
10. A gazdasági aktivitás és munkanélküliség az érintett megyékben 1992-2001	54
11. A működő vállalkozások és a befektetett külföldi tőke fajlagos mutatói a vizsgált megyékben 2001	54

Ábrák jegyzéke

1. A közösségi politikák és pénzügyi forrásaik kapcsolatrendszere..... 13
2. A munkanélküliségi ráta és a bruttó hazai termék (GDP) változása 1990-2000 között Dániában 27
3. Gazdaságok számának változása gazdaság típus szerint 1964-1998 között..... 37

MELLÉKLETEK

Mellékletek jegyzéke

1. Az Európai Tanács 2001. évi foglalkoztatási irányvonalai	95
2. Az 1257/1999/EK Rendelet II. címében szereplő vidékfejlesztési intézkedések.....	96
3. Részvételi arány alakulása a foglalkoztatáspolitikai eszközökben Dániában, 1994-2001 között.....	97
4. Átlagos heti munkaóra szám az Európai Unió tagországaiban, 2000	98

1. melléklet

Az Európai Tanács 2001. évi foglalkoztatási irányvonalai²⁰
I. Foglalkoztathatóság

1. Fiatalok munkanélküliségének megállítása, a tartós munkanélküliség megelőzése.
2. Foglalkoztatás-barát megközelítés erősítése: a segélyek, az adók valamint a képzési rendszer területén.
3. Az aktív öregedés politikájának fejlesztése: az adórendszer felülvizsgálata, az álláskeresés és az aktív időskor elősegítése.
4. Az oktatási és képzési rendszerek fejlesztése, modernizálása az élethosszig tartó tanulás lehetőségének megteremtése: az analfabétizmus, a fiatalok lemorzsolódása elleni harc, a középfokú végzettségűek számának felére csökkentése.
5. A számítógép-használat biztosítása mindenki számára.
6. Aktív politikák a munkaerő-piaci szűk keresztmetszetek kezelése érdekében: munkaerőhiány megelőzése, szakmai és területi mobilitás növelése.
7. Diszkrimináció és társadalmi kirekesztődés elleni harc.

II. A vállalkozókészség és munkahelyteremtés

8. Az adminisztratív terhek és fenntartási költségek jelentős csökkentése.
9. Az önfoglalkoztatás és vállalkozás indításának elősegítése: adó-, tb-terhek felülvizsgálata, képzés biztosítása, bejelentetlen munka elleni fellépés.
10. A foglalkoztatás új lehetőségeinek kihasználása a tudás-alapú gazdaságban, a környezetvédelemben és a szolgáltató szektorban.
11. A regionális és helyi foglalkoztatási lehetőségek kiaknázása: a partnerség és szociális gazdaság erősítése.
12. Adóreform a foglalkoztatás és a képzések támogatása érdekében.

III. Alkalmazkodóképesség

13. A szociális partnerek megállapodásai a munkaszervezet modernizálására: a munkavégzés rugalmasságának, biztonságának és minőségének növelése.
14. Rugalmasabb típusú munkaszerződések változatos foglalkoztatási formák, magasabb szintű munkahelyi egészségvédelem és biztonság.
15. A vállalaton belüli szakismeretek megújítása érdekében az egész életen át tartó tanulás elősegítése, IT alapismeretek minden munkavállalónak 2003-ig.

IV. Esélyegyenlőség

16. Az esélyegyenlőség érvényesítése a szakpolitikákban („mainstreaming”): konzultáció, értékelés, számszerű célkitűzések.
17. A férfiak és nők foglalkoztatási arányának kiegyensúlyozása, az egyenlő bérezés elvének érvényesítése, a liszaboni foglalkoztatási célok figyelembe vétele.
18. A szociális partnerekkel együtt család-barát intézkedések és szolgáltatások kezdeményezése, a gyermekellátási intézmények fejlesztése számszerű célkitűzések mentén.

---

²⁰ Forrás: Council Decision of 19 January 2002 on Guidelines for Member States' employment policies for the Year 2001, Official Journal of the European Communities, L22/18, 24.01.2002.

Az 1257/1999/EK Rendelet II. címében szereplő vidékfejlesztési intézkedések

1. Mezőgazdasági vállalkozások befektetései
2. Fiatal gazdálkodók induló támogatása
3. Képzés
4. Korai nyugdíjazás
5. Kedvezőtlen adottságú és környezetvédelmi megszorítások alá tartozó térségek
6. Agrárkörnyezet
7. Mezőgazdasági termékek feldolgozásának és értékesítésének fejlesztése
8. Erdőgazdálkodás
9. A vidéki térségek alkalmazkodásának és fejlődésének elősegítése

Ezen belül támogatható tevékenységek:

- talajjavítás,
- újraparcellázás,
- a gazdálkodó helyettesítésére vonatkozó és gazdaságvezetési szolgáltatások beindítása,
- minőségi mezőgazdasági termékek értékesítése,
- alapszolgáltatások nyújtása a vidéki gazdaság és lakosság számára,
- falvak felújítása és fejlesztése, a vidéki örökség megóvása és fenntartása,
- a mezőgazdasági és a mezőgazdasághoz közeli tevékenységek diverzifikációja többféle tevékenység és alternatív jövedelemforrások biztosítására,
- mezőgazdasági vízkészlet-gazdálkodás,
- a mezőgazdaság fejlesztéséhez kapcsolódó infrastruktúra bővítése és javítása,
- idegenforgalmi és kézműipari tevékenységek ösztönzése,
- a környezet védelme a mezőgazdasággal, az erdészettel, a tájkép megóvásával, valamint az állatjóléttel kapcsolatosan,
- természeti katasztrófák által károsított mezőgazdasági termelési potenciál helyreállítása és a megfelelő megelőző intézkedések bevezetése,
- pénzügyi tervezés.

3. melléklet

**Részvételi arány alakulása a foglalkoztatáspolitikai eszközökben Dániában,
1994-2001 között**

%

Megnevezés	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Támogatott foglalkoztatottak összesen	23,4	17,6	15,9	16,6	15,4	13,9	12,4	12,1
Továbbképzés	14,3	8,9	6,7	5,7	5,5	5,6	5,8	6,1
Egyéni továbbképzés	2,9	3,7	4,4	4,7	5,1	5,5	5,6	5,3
Közmunka ¹⁾	-	-	0,7	2,3	2,1	1,6	0,7	0,0
Közszolgálati munka	-	-	-	-	-	-	-	0,6
Önkéntes, fizetés nélküli tevékenység	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Önfoglalkoztatóvá válás ²⁾	6,1	4,8	4,1	3,8	2,6	1,1	0,2	0,0
Szabadság összesen	19,9	28,0	20,6	15,9	14,4	11,3	9,5	8,1
Alkotói szabadság ³⁾	1,1	2,6	0,3	0,2	0,2	0,0	-	-
Szülői szabadság	14,0	14,4	10,0	7,6	6,6	6,7	6,8	6,7
Képzési szabadság ⁴⁾	4,8	11,1	10,3	8,1	7,7	4,6	2,7	1,4
Képzés összesen	9,1	5,9	7,6	8,1	9,1	13,0	12,4	14,0
Felnőttképzési támogatás	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1
Közönséges képzés támogatás	6,9	3,3	5,2	5,7	6,6	10,5	10,2	9,5
Speciális oktatás	1,8	2,2	2,0	2,1	2,2	2,1	1,9	1,5
Felnőtt és kiegészítő oktatás	-	-	0,01	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Felnőtt tanoncképzési támogatás	-	-	-	-	-	-	-	2,8
Beilleszkedési juttatások összesen	-	-	-	-	-	-	0,6	1,3
Állampolgári ismeretek tanfolyam	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1
Dán nyelvi tanfolyam	-	-	-	-	-	-	0,5	1,1
Elkülönített dán nyelvi tanfolyam	-	-	-	-	-	-	0,0	0,1
Egyéb aktív eszközök	0,8	1,1	1,1	1,4	1,6	2,1	2,8	3,1
Speciális egyénreszabott program	0,8	0,9	1,0	1,3	1,5	1,8	2,4	2,7
Tanácsadási és bevezető program	-	-	-	-	0,05	0,3	0,4	0,4
Munkatapasztalat szerzés	-	-	-	-	-	-	-	0,1
Pilot-program	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Nyugdíjazás	46,7	47,3	54,7	58,0	59,4	59,6	62,3	61,4
Csökkentett munkanélküli ellátás	0,04	0,1	0,01	-	-	-	-	-
Átmeneti juttatások	3,2	8,0	15,1	14,2	12,1	10,1	8,7	7,0
Korai nyugdíj	43,4	39,2	39,6	43,7	47,2	49,6	53,6	54,4
Nem megállapított	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-
Átlagos létszám összesen ezer fő	256,0	293,0	305,2	294,4	298,4	302,5	290,5	291,6

¹⁾ 2000 január 1-től megszűnt.

²⁾ 1998 január 1-től megszűnt.

³⁾ 1999 március 31-től megszűnt.

⁴⁾ 2001 január 1-től megszűnt.

Forrás: Statistical ten-year review 2002 Statistics Denmark 2002.

Átlagos heti munkaóra szám az Európai Unió tagországaiban, 2000

Ország	Összes foglalkoztatottak	Teljes munkaidős	Rész- munkaidős	Önfoglal- koztatók	Alkalma- zottak	Teljes munkaidőben foglalkoztatottak a(z)			Önfoglalkoztatók a(z)		
						mezőgazda- ságban	iparban	szolgáltatás- ban	mezőgazda- ságban	iparban	szolgáltatás- ban
Belgium	37,1	38,5	22,5	53,1	35,2	40,3	39,4	38,0	61,1	56,1	52,0
Dánia	36,1	40,6	19,8	49,6	35,0	42,0	38,9	39,4	52,3	49,9	48,5
Németország	37,1	41,8	17,8	49,7	35,7	41,8	39,5	40,5	60,5	50,1	48,2
Görögország	43,2	44,2	21,7	48,5	40,1	48,4	41,9	40,3	46,3	47,9	50,2
Spanyolország	40,1	42,1	18,1	46,6	38,7	43,1	40,9	40,3	50,2	44,1	46,4
Franciaország	37,2	40,2	23,1	52,4	36,1	40,4	38,7	38,9	55,5	52,2	51,4
Írország	38,0	41,9	18,7	51,4	36,2	45,0	40,7	39,3	60,2	48,5	47,1
Olaszország	39,1	40,6	24,0	44,4	37,2	42,0	40,4	37,4	46,3	44,7	43,9
Luxemburg	38,4	40,7	21,3	51,7	37,5	..	40,2	39,6	60,1	..	50,3
Hollandia	31,8	41,0	18,7	42,7	30,5	40,6	39,1	38,9	51,3	47,4	41,0
Ausztria	38,4	41,8	22,0	49,1	37,0	41,5	39,5	40,4	54,0	49,1	45,9
Portugália	39,7	42,0	20,7	42,0	39,2	45,0	41,0	39,6	35,8	44,0	46,6
Finnország	38,5	40,9	20,5	48,3	37,1	40,6	39,8	39,0	53,7	47,4	45,5
Svédország	36,6	41,2	22,2	43,7	35,9	40,4	39,7	40,1	43,7	44,8	43,3
Egyesült Királyság	37,7	44,2	18,2	42,1	37,3	46,6	44,2	43,2	54,1	45,4	39,6
EU 15	37,8	41,7	19,6	46,2	36,4	42,5	40,4	40,1	49,2	46,6	45,5

Forrás: European social statistics - Labour force survey results 2000 Eurostat European Communities, 2001.

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok

1997

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése (Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makovényi Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András, Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Visszné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés
1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában

1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyesélyei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencné:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban
1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig

1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképesség a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökogazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhasználat korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszeriparunk rövid távú piaci kilátásai
2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra

2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárkülpiacokra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása
2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radócné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai
2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re

2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra
2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spitalszky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radócné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente – Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

2003

2003. 1. Varga Tibor:
A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei

2003. 2. Dorgai László, Keszthelyi Szilárd, Miskó Krisztina:
Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából
2003. 3. Alvincz József, Guba Mária:
Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása
2003. 4. Hamza Eszter:
Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása

Előkészületben:

2003. 5. Orbánné Nagy Mária:
Az élelmiszerfogyasztás és a fogyasztói árak konvergenciája Magyarország és az EU között

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Kamarásné Hegedűs Nóra: 06-1-476-3064